

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Historie

Studijní program: Historická studia

Studijní obor: Kulturněhistorická a muzeologická studia

Nové Město pod Smrkem v letech 1945–1960

Nové Město pod Smrkem in 1945–1960

Bakalářská práce: 2012–FP–KHI–064

Autor:

Tomáš HNILIČKA

Podpis:

.....

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

Konzultant: Mgr. Kateřina Lozoviuková, Ph.D.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
120	0	41	3	10	41

V Liberci dne: 17. 7. 2012

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Tomáše Hniličku
adresa: Vaňkova 923, 463 65 Nové Město pod Smrkem
studijní obor (kombinace): Kulturněhistorická a muzeologická studia
Název BP: **Nové Město pod Smrkem v letech 1945-1960**
Název BP v angličtině: **Nové Město pod Smrkem in 1945-1960**
Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Pažout, PhD.
Konzultant: Mgr. Kateřina Lozoviuková, PhD.
Termín odevzdání: 30. dubna 2012

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 1. 12. 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): Tomáš Hnilička

Datum: 7.4.2011

Podpis: J. Hnilička

Název BP:	NOVÉ MĚSTO POD SMRKEM V LETECH 1945-1960
Vedoucí práce:	PhDr. Jaroslav Pažout, PhD.
Cíl:	Bakalářská práce bude věnována politickému, hospodářskému a kulturnímu vývoji Nového Města pod Smrkem od konce druhé světové války do roku 1960, kdy se město v souvislosti s územněsprávní reformou stalo stejně jako další obce zrušeného frýdlantského okresu součástí libereckého okresu. Její autor bude mj. sledovat formování nové české správy a politického života po skončení války, národnostní proměnu města v souvislosti s odsunem většiny německého obyvatelstva, průběh uchopení monopolní moci komunistickou stranou v únoru 1948 a jeho dopad na hospodářský vývoj města a s ním související sociální aspekty se zaměřením na nejvýznamnější zdejší podnik - novoměstskou Textilanu.
Požadavky:	Student bude vycházet především z pramenného výzkumu, v první řadě z fondů uložených ve Státním okresním archivu v Liberci (především fond Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem). Využity budou i sbírky Městského muzea Nového Města pod Smrkem a Severočeského muzea v Liberci. Rešerše bude provedena také v regionálním tisku. Nedílnou součástí heuristiky budou rozhovory s pamětníky.
Metody:	rešerše literatury pramenný výzkum orální historie
Literatura:	Horáková, Libuše – Bláha, Jiří – Nádeník, Karel (eds.): Nové Město pod Smrkem. Přehled významných událostí z historie města a připojených obcí. Nové Město pod Smrkem 1983 Kaplan, Karel: Československo v letech 1945-1948, 1, Praha 1991 Kaplan, Karel: Československo v letech 1948-1953. Zakladatelské období komunistického režimu, 2, Praha 1991 Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953-1956. Brno 2005 Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa: kořeny reformy 1956-1968: společnost a moc, Brno 2008 Nádeník, Karel – Jelínek, Rostislav (eds.): Nové Město pod Smrkem. Nové Město pod Smrkem 2001 Nádeník, Karel – Jeřábek, Karel (eds.), Nové Město pod Smrkem. Epizody ze života města a jeho obyvatel. Nové Město pod Smrkem 2004 Nedomanský, Ludvík – Tomsa, Jaroslav (eds.): 150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem. Liberec 1989 Nedomanský, Ludvík – Tomsa, Jaroslav (eds.): Nové Město pod Smrkem. 400 let 1584 – 1984. Liberec 1984

Čestné prohlášení

Název práce: Nové Město pod Smrkem v letech 1945–1960
Jméno a příjmení autora: Tomáš Hnilička
Osobní číslo: P09000690

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 17. 7. 2012

Tomáš Hnilička

Poděkování

Rád bych tímto vyjádřil upřímné poděkování svému vedoucímu bakalářské práce PhDr. Jaroslavu Pažoutovi, Ph.D. za jeho pomoc, konzultace a nápady. Můj vděk patří také konzultantce Mgr. Kateřině Lozoviukové, Ph.D. a pánům Karlu Nádeníkovi a Jiřímu Železnému za poskytnuté informace a dobové fotografie, které významně přispěly ke vzniku této práce.

Anotace

Tato práce pojednává o vývoji Nového Města pod Smrkem v letech 1945–1960. Zahnuje tedy období od konce druhé světové války, pokračuje nástupem a upevněním komunistické moci a končí rokem 1960, kdy se Nové Město stalo součástí libereckého okresu. Předkládaný text se zaměřuje zejména na poválečný odsun německého obyvatelstva, správu a rozvoj města, pracovní příležitosti, vzdělání a kulturu. Zvýšená pozornost náleží místnímu závodu Textilana. Tento podnik vznikl přibližně v polovině 19. století a právě on odstartoval největší rozkvět Nového Města. Ten trval od druhé poloviny 19. století a téměř po celé století 20. Kdysi hornické město se tak stalo městem textilním a právě do téhle etapy spadá text této práce. Podrobněji rozebírán je taktéž osud původní novoměstské radnice, která stála do roku 1948 na náměstí. V tomto roce shořela a zcela zanikla. To rozhodlo o dalších proměnách celého náměstí. Dobové fotografie pak dokumentují stav a život v obci. Práci doplňují ukázky z archivních materiálů a rozhovory s pamětníky.

Klíčová slova: Nové Město pod Smrkem 1945–1960, odsun Němců, rok 1948, vývoj, správa, zástavba, vzdělání, zaměstnání, hornictví, Textilana, kultura.

Annotation:

This work discusses the development of Nové Město pod Smrkem in 1945–1960. It starts at the end of WWII, then follows the beginning and the consolidation of Communist power and terminates with 1960, when Nové Město became a part of district of Liberec. The submitted text aims to a postwar transfer of German population mainly, also to an administration and a development of the city, working opportunities, education and culture. An increased attention belongs to local manufactory of Textilana. This company was founded in the first half of the 19th Century and started off the biggest prosperity of Nové Město. The heyday lasted from the 2nd half of the 19th Century till the end of the 20th Century. The mining city turned to the textil one and this period of time is the main point of my work. The fate of the New-Town Hall is also analyzed in this work. It used to stand in the square until 1948. It burned out and totally came to an end. Other changes of the whole square were determined after it. The old pictures shows us the life in the town and also its status. There are samples of archival materials and interviews with contemporaries previous time.

Keywords: Nové Město pod Smrkem 1945–1960, transfer of Germans, the year 1948, administration, development, education, employment, mining, Textilana, culture.

Obsah

Úvodem	9
I. Zrod hornického města a jeho vývoj v průběhu staletí	16
II. Poválečná proměna obyvatelstva	23
III. Politický vývoj a správa obce	33
IV. Zástavba a stavební rozvoj města	41
V. Textilana a další poválečné podniky a živnosti	51
VI. Zemědělství, lesnictví a naděje na obnovu hornické činnosti	62
VII. Vzdělání	69
VIII. Kultura a tělovýchova	75
Závěrem	87
Seznam tabulek	89
Seznam pramenů a literatury	90
Příloha	94

Úvodem

Nové Město pod Smrkem se nachází ve frýdlantském výběžku a patří tedy do oblasti tzv. Sudet. Po celou dobu existence této obce na severu Čech můžeme pozorovat výrazný německý vliv, například v proměnách německých názvů. Tato práce se zabývá vývojem města mezi roky 1945–1960, kdy se po osvobození od nacistické okupace zásadně mění život zdejšího obyvatelstva, ale výrazně se proměňuje i obyvatelstvo samotné. Cílem následujících kapitol je zaznamenat, jakým způsobem se Nové Město vzpamatovalo z obtížné poválečné situace i jeho další směřování. Pro lepší pochopení historického kontextu provádím záměrné přesahy jak do hlubší minulosti, tak v některých případech i do vývoje po roce 1960.

První kapitola je věnována vývoji Nového Města pod Smrkem od jeho založení, přičemž je zde stručně nastíněn i poválečný vývoj, kterému se detailněji věnuji v následujících tematicky pojatých kapitolách. První kapitolu věnuji problematice již zmíněné národnostní proměny obyvatelstva po skončení druhé světové války. Snažím se přitom poukázat i na stinné stránky tohoto způsobu vyřešení tzv. „německé otázky“. Dále se text zaměřuje na politický vývoj obce. Ten byl zásadně ovlivněn nástupem komunistů k moci, ať už na místní nebo celostátní úrovni. Kapitola o zástavbě a stavebním rozvoji si pak klade za cíl čtenáři ukázat, jak se obec během patnácti let změnila na pohled a co do atraktivnosti. S tím také souvisí vzdělávací a pracovní příležitosti nebo možnosti kulturního vyžití, kterých zde postupně přibývalo. Mým záměrem není hodnotit, zda a jak jinak by se tento vývoj odehrával za jiných okolností, nýbrž se snažím zdůraznit, kolik živností a podniků, v čele s místní Textilanou, v obci fungovalo. Dokonce i vzdělání zažilo nedlouho po konci války velký rozmach. Uplatnění v zaměstnání nabízely též okolní pole a lesy. I jim věnuji v této práci svou vlastní kapitolu. Právě v lesních štolách narážíme na počátky tohoto kdysi hornického města.

Jak je tedy zřejmé, obsah práce se zaměřuje na několik dílčích tematických okruhů, které dohromady vytvářejí ucelený obraz poválečného Nového Města. Nedílnou součástí tvoří obrazová příloha, skládající se z dobových fotografií. Při studiu takového tématu považuji fotografický materiál za zcela nezbytný pro lepší představu čtenáře o dané době.

O Novém Městě pod Smrkem vyšla řada populárně naučných publikací, které zachycují celou historii obce nebo její část. Ve své práci jsem se rozhodl soustředit na

patnáctileté období po druhé světové válce především proto, že si dle mého názoru zaslouží hlubší rozpracování, než jaké existuje doposud. Využíval jsem při tom literaturu přímo o Novém Městě a Frýdlantsku a pro pochopení obecného kontextu jsem studoval také práce o vývoji naší země ve druhé třetině 20. století.

Z publikací zaměřených na Nové Město pod Smrkem jsem čerpal z práce Václava Tima s názvem *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*. Kniha byla vydána v roce 2010 a z doposud vyšlých publikací líčí celou historii obce nejpodrobněji. Autor v ní věnuje pozornost mj. přírodě a přírodním zdrojům, průmyslu, vývoji cest i nedaleké hoře Smrk. Jelikož tato práce předkládá celou historii města od jeho založení do současnosti, tak ani ona nezpracovává naprosto vše do podrobností.

Václav Tima přispěl taktéž do *Novoměstských novin*, ve kterých píše o listonoši Rudolfovi Vaňkovi, po němž získala pojmenování jedna z místních ulic. Poněvadž se o této pro Nové Město významné historické osobnosti příliš nehovoří a souvisí s poválečným přejmenováním ulic, věnuji jí ve své práci také prostor.

Významně mi posloužila i kniha Karla Nádeníka a Rostislava Jelínka nazvaná *Nové Město pod Smrkem: 100 let Nového Města pod Smrkem ve fotografii*, z roku 2001. Jak název napovídá, kniha seznamuje čtenáře prostřednictvím dobových fotografií a popisem s uplynulým stoletím. Kromě toho obsahuje informace o starší historii města a v chronologicky uspořádaném přehledu uvádí v datech všechny důležité události z minulosti Nového Města a připojených obcí Ludvíkova a Hajniště.

Ve velice podobném duchu je psána kniha *Nové Město pod Smrkem: Epizody ze života města a jeho obyvatel*, jejímiž autory jsou Karel Nádeník a Karel Jeřábek. Tato publikace se opět opírá o velké množství fotografií. Nabízí velice zajímavá srovnání dobových a současných fotografií různých částí města.

Jméno Karla Nádeníka se pojí i s další knížkou, na které spolupracovali také Libuše Horáková a Jiří Bláha. Nese název *Nové Město pod Smrkem 1584–1984: Přehled významných událostí z historie města a připojených obcí*. Textová část této útlé publikace se skládá výhradně ze stručného článku o minulosti a poloze Nového Města, Ludvíkova a Hajniště a z chronologického soupisu historických událostí. Čtenář zde nalezne taktéž dobové fotografie.

Vzhledem k poloze města jsem se rozhodl nahlédnout do knihy *Smrk: Král Jizerských hor*, jejíž autorem je znovu Karel Nádeník. Publikace vypráví nejen o nejvyšší hoře Jizerských hor, nýbrž také o okolních kopcích a jejich zajímavostech.

Nechybí tedy ani rozbor hornické minulosti a rudných průzkumů, které proběhly ve dvacátém století.

O zkoumání cínových ložisek po roce 1945 i o důlních památkách vzniklých dávno před tímto rokem pojednává též rozsáhlá publikace od Romana Karpaše a kolektivu autorů *Jizerské hory: O mapách, kamení a vodě*. Dá se říci, že se v oblasti hornictví tato a předchozí uvedená práce vzájemně doplňují.

Nejen o dolech ukrytých ve zdejších horách vypráví i *Kniha o Jizerských horách* od Miloslava Nevrlého. Nabízí zajímavé pohledy do minulosti této lokality a poskytuje mnoho důležitých dat a informací.

V novodobější historii Nového Města hrála velkou roli místní textilní továrna. Proto jsem prostudoval publikaci *Textilana v obrazech a datech* od Vlasty Bergmanové. Tato rozsáhlá práce pojednává o historii a osudu nejen novoměstského závodu, ale i dalších textilních továren na Liberecku. Jelikož se jedná o titul vydaný v roce 2008, zachycuje také zánik místního textilního průmyslu.

Výhradně závodu v Novém Městě se věnuje kniha jménem *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem* od Ludvíka Nedomanského a Jaroslava Tomsy. Publikace vyšla roku 1989 a postrádá tudíž období úpadku a zániku zdejší továrny. Přesto jde o důležitý zdroj informací, který zachycuje vývoj podniku od jeho vzniku a zdůrazňuje jeho význam pro město.

Od obou právě zmíněných autorů pochází i o pět let starší kniha *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*. Obdobně jako u předchozí publikace se i zde projevuje účast širšího kolektivu autorů a publikace díky této skutečnosti obsahuje velké množství informací i dobových fotografií. Čtenář však musí brát předložený text s jistým odstupem, neboť je kniha psána v duchu doby a zvláště v kapitolách, které se více či méně dotýkají politických záležitostí, se mnohdy přehnaně „hezky“ mluví o Komunistické straně Československa a jejím počínání.

V roce 2002 slavila sté výročí své existence železniční trať mezi Jindřichovicemi pod Smrkem a Frýdlantem, která vede přes Nové Město. Minulost této železnice líčí brožura právě z roku 2002 nazvaná *100 let trati Frýdlant v Čechách – Jindřichovice pod Smrkem* od trojice autorů Miroslava Fogla, Ladislava Crhy a Radima Říhy. Čtenář v ní mimo výčtu důležitých událostí spojených s místní dráhou nalezne mnoho plánů a fotografií. Za pozornost nepochybně stojí uváděné neuskutečněné projekty, z nichž je zřejmé, že se původní plány novoměstského nádraží a zdejší trati značně lišily od skutečně realizované podoby.

Zajímavou publikací je jistě rozsáhlá práce Karla Kuči nazvaná *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, v jejímž čtvrtém dílu se autor věnuje i Novému Městu. Jedná se sice pouze o stručný popis historie obce, nicméně se tu nacházejí zajímavé informace o vývoji počtu obyvatel a domů v průběhu uplynulých staletí.

K dalším pracím zaměřeným nejen na Nové Město patří dílo Rudolfa Anděla a Romana Karpaše *Frýdlantsko: Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*. I zde se může čtenář na několika stránkách seznámit s Novým Městem a jeho bohatou historií. Kniha zachycuje několik hlouběji zkoumaných témat, avšak celkově se opět jedná spíše o dosti stručné vylíčení historie obce. Přílišná stručnost pak může vést, z důvodu absence dalších informací a souvislostí, ke špatnému pochopení dané skutečnosti.

K originálně pojatým knihám o historii Frýdlantska se řadí *Album starých pohlednic: Frýdlantsko* od Miloslava Nevrlého a Pavla D. Vinkláta. Dle názvu je zřejmé, že textová část hraje spíše doplňující úlohu. Prvotním cílem se tu stává předložit čtenáři velké množství dobových vyobrazení různých míst frýdlantského výběžku, v černobílém i barevném provedení.

V první kapitole, která si klade za úkol seznámit čtenáře s celou historií Nového Města, se zmiňují také o vývoji městského znaku. Z toho důvodu jsem využil dvě publikace. Tou první, od Jiřího Čarka, jsou *Městské znaky v českých zemích* a druhá, od Vladimíra Rudy, se nazývá *Znaky severočeských měst*.

Značnou pozornost soustředím taktéž na vývoj obyvatelstva po druhé světové válce, především na odsun sudetských Němců ze země a postavení německého obyvatelstva. K této problematice je možno využít především prací Tomáše Staňka *Odsun Němců z Československa 1945–1947* a *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Obě práce považuji za velice kvalitní a obsáhlé. Vzájemně se doplňují a pozornost je zde věnována i Frýdlantsku.

Od Tomáše Staňka a Adriana von Arburga dále pochází velmi rozsáhlá, postupně vydávaná edice dokumentů *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Dokumenty z českých archivů*. Prostudoval jsem první díl, tvořící úvod k edici, a první svazek dílu druhého. Řešena je zde opět „německá otázka“, ale i širší souvislosti a nejen poválečné období. Jedinečnost této práce spočívá ve velkém počtu předkládaných dokumentů a v elektronickém zpracování na přiloženém CD.

O osudech německy mluvících obyvatel v českých zemích po skončení druhé světové války pojednává také publikace *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Jedná se o obsáhlou práci, na které se podílí širší kolektiv autorů.

Za účelem zkoumání situace a života Němců v pohraničí jsem dále probádal knihu Václava Kurala *Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*. Jelikož Nové Město leží v sudetské oblasti, bylo dobré nastudovat vztahy mezi Čechy a Němci a šance na jejich společné soužití.

Z mnoha vydaných knih, jejichž autorem je Karel Kaplan, jsem ke své práci použil tu s názvem *Československo v letech 1945–1948*. Zmíněná publikace podává obraz o poválečném Československu a jeho dalším směřování.

Pro doplnění znalostí o sledovaném období mezi lety 1945 a 1960 jsem též prostudoval a použil čtvrtý díl publikace *České země v evropských dějinách* od autorů Jaroslava Cuhry, Jiřího Ellingera, Adély Gjuričové a Víta Smetany.

Má práce je do značné míry postavena na studiu archivních materiálů, uložených ve Státním okresním archivu v Liberci. Nejvíce využívám fond Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, v němž jsem našel mnohé dosud nezveřejněné informace z různých oblastí života. Často mi posloužily zápisy ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem, v nichž se rozebírají nejrůznější témata. Ve fondu se lze mj. dočíst o odsunu Němců po druhé světové válce, volbách, přejmenování ulic, vzniku a činnosti JZD, školství, kultuře, podnicích, stavebním rozvoji města nebo o připojení obcí Hajniště a Ludvíkova k Novému Městu. Některé zajímavé texty v této práci doslovně cituji jako ukázky. Obdobně jsem prostudoval a využil fond Okresní národní výbor Frýdlant v Čechách. Odtud jsem čerpal především informace o novoměstském odsunovém středisku, o vytvoření závodní kuchyně v areálu Textilany a o projektu tzv. adaptace kina z roku 1950. Některá témata by se jistě dala ještě více probádat a rozvést. Mnoho zajímavostí se v archivu totiž stále ukrývá a bylo by dobré věnovat jim v budoucnu pozornost. Například poválečný odsun německého obyvatelstva by si dle mého názoru zasloužil další hlubší zkoumání, zejména oblast osobního života odsunovaných Němců, kteří se leckdy vyskytli ve velmi obtížných situacích. Stejně tak, jako by bylo záhodno podrobněji rozpracovat některé další tematické okruhy, domnívám se, že není důležité zveřejnit naprosto všechno. Některé poznatky jsem z čistě morálních důvodů ponechal raději bez povšimnutí. Myslím si

totiž, že ne vše musí být nutně předkládáno veřejnosti, zvláště pokud se nejedná o, pro dané téma, zásadní informaci.

Kromě zmíněných archivních materiálů obohacuji text vzpomínkami místních pamětníků, pánů Karla Nádeníka a Jiřího Železného. Důvod, proč tak hojně, doslovně cituji tyto informace, je prostý a stejný jako v případě obrazového a archivního materiálu – čtenář získá lepší představu o konkrétní události a době. Zároveň tak text nabývá na živosti a doslovně odcitované pasáže mj. dokládají, jakým způsobem se tehdy psalo a vyjadřovalo. K poznání minulosti Nového Města jsem dále navštívil místní městské muzeum a Severočeské muzeum v Liberci. Novoměstské muzeum zaujme zejména představením minulosti obce a velkým množstvím starých fotografií. Ve stálé expozici Severočeského muzea v Liberci se pro změnu dozvíme více o textilní proslulosti této oblasti, opět především prostřednictvím fotografií s doprovodnými komentáři.

Zmínil jsem se též o využití obrazové přílohy. Dobové fotografie mi zapůjčil pan Nádeník, který mi dal k dispozici i některé cenné dokumenty ze svého vlastnictví, které jsem taktéž použil do textu této práce. Dále jsem pořídil vlastní fotografie modelu novoměstské Textilany umístěného v Severočeském muzeu v Liberci. Obrazovou přílohu doplňují plány na adaptaci kina uložené ve Státním okresním archivu v Liberci a jako zajímavý materiál, který mi posloužil, považuji i letecké snímky Frýdlantska z roku 1953, které jsou umístěny na internetových stránkách organizace CENIA, česká informační agentura životního prostředí.

Historie Nového Města pod Smrkem sahá do druhé poloviny 16. století a domnívám se, že je jeho minulost zmapována poměrně dobře, určitě však ne podrobně. V případě zkoumání starších období narazíme na mnoho překážek z hlediska množství dochovaných pramenů. Důležitým zdrojem se v tomto případě stávají nepochybně už probádané kroniky. Ovšem naproti tomu mladší historie stále nabízí mnoho prostoru k dalšímu bádání. Státní okresní archiv v Liberci disponuje velkým množstvím archivních materiálů, z nichž by se samozřejmě dalo využít ještě mnoho zajímavých a mnohdy jistě důležitých informací. Při svém zkoumání období let 1945–1960 jsem objevil například několik událostí, které se v dosud vydané literatuře vyskytují pouze ve stručné podobě, anebo vůbec. Za pomoci archivních materiálů jsem se snažil například více rozvést minulost obecní knihovny, která si dle mého názoru zaslouží ještě další hlubší zkoumání.

Záznamy o některých historických událostech se mi nepodařilo vypátrat, anebo pouze v malé míře. Mám tím na mysli například osudy lidí, kteří se z nějakého důvodu znelíbili komunistickému režimu. Se zjišťováním takovýchto a dalších informací jsem měl potíže a bohužel již nežije mnoho lidí, kteří by o nich mohli vyprávět. I z tohoto důvodu považuji za důležité docenit metodu orální historie a naslouchat vyprávěním pamětníků, třebaže z mladší minulosti. Jejich vzpomínky mohou být ovšem zkreslené nebo zaujaté, takže se musejí brát s jistým odstupem.

Věřím, že se mi při mém bádání podařilo objevit mnohé přínosné informace, o nichž píš, a nepochybuji o tom, že se další zajímavosti stále ještě skrývají v archivu. Mám-li zůstat u zhodnocení výzkumu druhé poloviny 20. století, resp. po roce 1945, jsem toho názoru, že by se právě tato etapa dějin Nového Města pod Smrkem dala a měla dále hlouběji zkoumat a při tom využít cenné vzpomínky pamětníků.

I. Zrod hornického města a jeho vývoj v průběhu staletí

Historie Nového Města pod Smrkem sahá do období vlády císaře Rudolfa II. Habsburského, konkrétně do roku 1584. O jeho vznik se zasloužil tehdejší majitel frýdlantského panství Melchior z Redernu. Ten velmi podporoval rozvíjející se těžbu železné rudy a cínu, a tak založil nové hornické město na severním úpatí Jizerských hor.¹

Rok 1584 se běžně uvádí jako rok založení města. To může být, minimálně z části oprávněně, zpochybňováno. Oficiální povýšení na město nastalo totiž až po obdržení městského znaku a privilegií roku 1592. Obec jimi získala mnoho práv a svobod. V Novém Městě se ovšem konají v současnosti jednou za pět let oslavy výročí založení města, které připomínají bohatou historii a zároveň podporují přesvědčení o jeho vzniku již na Velikonoce 1584.²

Městský znak tvoří modrý štít, na němž se nachází znak rodu Redernů, tedy stříbrné kolo s osmi paprsky, pod nímž jsou stříbrný mlátek překřížený se stříbrným kladívkem, jakožto typické hornické insignie.³ Jako štítonoši bývají uváděni dva svátečně odění horníci, kteří nesou přes rameno kladivo a perlici. Znak byl Novému Městu udělen osm let po jeho založení, konkrétně 30. března 1592.⁴ Poté docházelo v některých případech k jeho komolení, a to buď tím, že se kladívko s mlátkem nebo redernovské kolo kladly nad štít jako klenot, nebo jindy se celek i se štítonoši opět umisťoval na velký štít. Tyto formy vznikaly patrně z neporozumění. Štítonoši se ke znaku přidali nejspíše až později.⁵ Ukázku jednoho takového zkomolení lze pozorovat na dochované městské pečetě z roku 1783, kde se právě ono redernovské kolo nachází nad štítem, v němž jsou překřížený mlátek s kladívkem. Pečeť doplňuje nápis „BOMISCH NEVSTADT“.⁶ Z konce 19. století pak pochází i zdobné řezbářské provedení městského znaku.⁷ Jak je tedy zřejmé, znak vždy vyjadřoval hornickou tradici. Jelikož se postupem času z hornického města stávalo město známější především díky textilnímu průmyslu, pochází z roku 1958 návrh na nový městský znak, který

¹ NÁDENÍK, Karel – JELÍNEK, Rostislav, *Nové Město pod Smrkem: 100 let Nového Města pod Smrkem ve fotografii*, Nové Město pod Smrkem: Městský úřad Nové Město pod Smrkem 2001, ISBN 80-902887-2-3, s. 6.

² NÁDENÍK, Karel – JEŘÁBEK, Karel, *Nové Město pod Smrkem: Epizody ze života města a jeho obyvatel*, Nové Město pod Smrkem: Městský úřad Nové Město pod Smrkem 2004, s. 5.

³ NEDOMANSKÝ, Ludvík – TOMSA, Jaroslav a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, Liberec: Severografia 1984, s. 5.

⁴ RUDA, Vladimír a kol., *Znaky severočeských měst*, Most: Dialog 1971, s. 94.

⁵ ČAREK, Jiří, *Městské znaky v českých zemích*, Praha: Academia 1985, s. 271.

⁶ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 21.

⁷ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 140.

vyhotovil Walter Mende a který měl mimo hornické minulosti poukázat zároveň i na textilní proslulost obce.⁸ Tento nápad se však neprosadil. 9. prosince 1996 byl pak městu udělen městský prapor, skládající se ze stejných symbolů a barev jako městský znak. Konkrétně ho tedy tvoří pět svislých pruhů: modrý, stříbrný, modrý, stříbrný a modrý v poměru 1:1:5:1:1, ve středu modrého pole se nachází stříbrné kolo s osmi paprsky a pod ním zkřížený stříbrný mlátek se stříbrným kladívkem. Poměr šířky k délce je 2:3.⁹

Nové Město bylo vystavěno na pravidelném šachovnicovém půdorysu se čtvercovým náměstím uprostřed, kde stála do roku 1948 renesanční radnice. Tu zničil požár a novým útočištěm úředníků se stala budova okresního soudu, dnešní městský úřad.¹⁰ Roku 1950 bylo rozhodnuto o připojení Hajniště k městu, jakožto pod jednu tzv. politickou obec spravovanou Místním národním výborem v Novém Městě pod Smrkem.¹¹ Roku 1960 se připojily Ludvíkov pod Smrkem s místní částí Přebýtek. Teprve v letech 1949–1952 se zbourala stará vyhořelá radnice a po obvodu náměstí se vysadily stromy, které jej zdobí i dnes.¹²

Původně německý název města prošel v uplynulých staletích několika úpravami. Zpočátku zněl Bergstatt Böhmisch-Newstatt nebo také Bergwergk und Bergstatt Böhmisch Newstatt, v českém překladu tedy Horní dílo a Horní město České Nové Město. První české pojmenování se však objevilo až roku 1654, totiž Nowe Miesto. V 18. století se pak běžně užívalo označení Böhmisch Neustadt, anebo jen zkráceně Neustadt. Další zásadní změna přišla na počátku 20. století, kdy se německý i český název pozměnil do současné podoby. Městské zastupitelstvo tehdy rozhodlo o úpravě názvu na Neustadt an der Tafelfichte, v češtině tedy Nové Město pod Smrkem. Stalo se tak 20. února 1900, přičemž k úřednímu schválení došlo teprve 17. listopadu 1901. Český překlad názvu se začal užívat až po roce 1921 a pouze české označení od roku 1945.¹³

Nové Město postihly od jeho založení různé ničivé pohromy, jako požáry, velká voda či silný vítr. Přesto se město vždy vzpamatovalo a znovu se pozvolna rozšiřovalo.

⁸ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 20. 1. 2012.

⁹ TIMA, Václav, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, Nové Město pod Smrkem: Občanské sdružení pro obnovu a rozvoj Nového Města pod Smrkem a okolí 2010, ISBN 978-80-254-8871-3, s. 38.

¹⁰ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 133.

¹¹ Státní okresní archiv Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1197, karton č. 168, úřední záznam o likvidaci Místního národního výboru v Hajništi z 27. 9. 1950.

¹² NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 133.

¹³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 21.

Mnohaleté zpomalení růstu způsobila jen třicetiletá válka. Roku 1617 zde stálo kolem 120 domů, které obývalo asi 500 obyvatel. V roce 1880 zde stálo již 490 domů a obyvatel se uvádí 3848. Tento mezník zmiňuji záměrně, neboť počet obyvatel odpovídá přibližně současnému stavu. Nejvíce lidí, tedy 6020, ve městě bydlelo roku 1907.¹⁴ Z toho bylo pouze 205 Čechů. Německá většina výrazně ovlivňovala volby a tím pádem i politické dění v následujících desetiletích. Vinu ve výrazném poklesu obyvatel v průběhu celého 20. století lze hledat zejména ve světových válkách, následném odsunu Němců a v nedostatku pracovních příležitostí.

Dolování, zejména výše zmíněného cínu a železné rudy, okamžitě přilákalo nové obyvatele. Šlo zejména o horníky ze sousedního Ludvíkova pod Smrkem, z Krušnohoří a o Němce z různých částí monarchie. Obec Ludvíkov pod Smrkem vznikla snad už v roce 1381 nebo ještě dříve a byli to právě její obyvatelé, kteří jako první dolovali na přilehlých kopcích jménem Měděnec a Rapická hora. Do větších rozměrů narostla těžba teprve po založení Nového Města. Jako zajímavost nelze vynechat ani nálezy zlata a stříbra. Zlato se těžilo na blízkém Jindřichovickém hřebenu už ve 14. století a jedná se tudíž o nejstarší doloženou hornickou činnost v oblasti. Stříbro se získávalo na ludvíkovských pozemcích v údolí zvaném Stříbrný důl. Nejvýznamnější složku veškerého dolování tvořil ale bezpochyby cín. Ten se zprvu získával z potoka Lomnice a později i hlubinnou těžbou. V horách Měděnci a Rapické hoře tak vzniklo až šedesát štol.¹⁵ Dodnes můžeme v tamních lesích spatřit pozůstatky cest, spojující město s těmito štolami. Největší rozkvět dolování nastal v období od založení Nového Města do počátku třicetileté války. Právě s válkou a po ní rozsah dolování postupně upadal. Těžba se stala ztrátovou a obyvatelé města se museli postupně zaměřit na jiný způsob obživy. Štoly se jedna po druhé uzavřely a dnes slouží pouze jako památka, upoutávající pozornost turistů. Dolování zcela ustalo zřejmě roku 1858. V letech 1954–1961 a později ještě v letech osmdesátých proběhl průzkum ložisek cínu, avšak namísto možné obnovy těžby znamenala dosažená zjištění definitivní tečku za hornickou minulostí.¹⁶

V okolí obce, zejména v horách, se nacházely bohaté zásoby dřeva. Lidé se tedy věnovali práci na pilách, řemeslnické činnosti a zemědělství. Pokles pracovních sil v lesnictví nastal mnohem později, a to sice od roku 1949. V roce 1952 bylo založeno

¹⁴ KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 4. díl, Ml – Pan*, Praha: Libri 2000, ISBN 80-85983-16-8, s. 431.

¹⁵ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 21–79.

¹⁶ NÁDENÍK, Karel a kol., *Smrk: Král Jizerských hor*, Liberec: Roman Karpaš 2008, ISBN 978-80-87100-04-2, s. 30–31.

JZD a zemědělství, ve spojení s Přebýtkem, naopak vykazovalo trvalý růst produktivity práce.¹⁷

Kateřina z Redernu založila ve městě roku 1608 cech pláteníků. Již nyní lze tedy spatřit počátky v textilním odvětví, díky němuž o tři staletí později město znovu výrazně ožilo. Na konci 17. století působilo ve městě až padesát pláteníků. Později plátenictví upadalo a vystřídal ho nastupující vlna s bavlnou. K nejstarším cechům patří dále hornický, pekařský, řeznický, koželužský, krejčovský, kovářský, truhlářský a další. Roku 1592 vzniklo bratrstvo střelců, v roce 1862 tělovýchovný spolek a od roku 1873 mělo Nové Město také vlastní hasičský sbor.¹⁸ Za zmínku stojí jistě Zalesňovací a okrašlovací spolek, který se zasloužil v roce 1892 o postavení dřevěné vyhlídkové věže na Smrku.¹⁹ Od roku 2003 stojí na tomtéž místě moderní věž s ocelovou konstrukcí. Zájmové spolky se zakládaly i po druhé světové válce. Ještě v roce 1945 vznikl český Ochotnický spolek, v roce 1947 český Klub zahrádkářů, v roce 1961 místní pobočka Československého svazu včelařů nebo v roce 1968 Horolezecký oddíl.²⁰

Těžko říci, jakým směrem by se ubírala historie města nebýt vzniku textilní továrny Ignaze Klingera v polovině 19. století. Roku 1850 zaměstnával přibližně 1500 domácích tkalců, přičemž část z nich přešla v roce 1862 do nové tkalcovny. Tu Klinger později vybavil 150 mechanickými stavy. Rozrůstající se firma úspěšně přečkala hospodářskou krizi v roce 1873 i různé další obtíže, ať už v podobě stávky roku 1872 nebo požárů v letech 1876 a 1901.²¹ Druhou nejvýznamnější továrnou byla porcelánka založená v roce 1876 Josefem Mazelem, který se spolu s Adolfem Perschem stal průkopníkem ve výrobě užitkového porcelánu. Zejména díky výrobě textilu následoval prudký rozkvět hospodářství a pozvedla se úroveň města. Zrekonstruovala se radnice, postavily se dvě školní budovy, nová kostelní věž, sokolovna, spořitelna, plynárna, domov důchodců, chudobinec, evangelický kostel a městské lázně s plaveckým bazénem. Zvláštností je, že nynější katolický kostel sv. Kateřiny z roku 1607 byl původně postaven také jako evangelický. V roce 1902 zahájila provoz nová železnice. Jedná se o trasu z Jindřichovic pod Smrkem přes Nové Město do Frýdlantu. Roku 1913 pak vznikl v budově dnešního městského úřadu, v Palackého ulici, okresní soud. K jeho

¹⁷ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 80.

¹⁸ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 116–150.

¹⁹ NÁDENÍK a kol., c. d., s. 37–39.

²⁰ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 152.

²¹ NEDOMANSKÝ, Ludvík – TOMSA, Jaroslav a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, Liberec: Severografia 1989, s. 8.

zrušení došlo roku 1949.²² Během druhé světové války nastal útlum textilní výroby, neboť Klingerova továrna musela poskytnout prostory k výrobě součástek a náhradních dílů do letadel pro podnik Junkers.²³ K obnově textilní výroby se přistoupilo už v červnu 1945, přičemž zde pracovalo 660 zaměstnanců.²⁴ Lidé přicházeli z Humpolecka, okolí Železného Brodu a Českomoravské vysočiny.²⁵ V roce 1952 došlo k začlenění továrny do národního podniku Textilana se sídlem v Liberci.²⁶ Novoměstská továrna fungovala až do poloviny srpna 2004, kdy se výroba zcela zastavila.

Pro zajištění dostatečné kvalifikace a potřebného množství pracovních sil vznikl v Novém Městě nejprve po náboru v letech 1946–1947 podnikový školní závod a od roku 1959 začala fungovat dvouletá výuka ve večerní průmyslové škole textilní, vzniklé pod patronací Střední průmyslové školy textilní v Liberci.²⁷ Růstu vzdělanosti pomáhaly a dodnes pomáhají městská knihovna a muzeum, na jehož sbírkách se výrazně podíleli přírodovědec a kněz Gottfried Menzel a Franz Tschiedel se svou sbírkou motýlů.²⁸ Za zmínku stojí též skutečnost, že základní škola dostala svého prvního českého ředitele, Roberta Čermáka, až v roce 1945. Do Vánoc toho roku fungovala budova „měšťanské školy“ jako vojenská nemocnice.²⁹

Kulturní život podporovaly na jedné straně nová zařízení města a různé spolky a na straně druhé čistě přírodní prvky. Příjemné, z velké části zalesněné prostředí a hornatý terén s přítomností mnoha cest, vyhlídek, štol, křížů a pomníčků upoutávají pozornost turistů, a to nejen českých, ale i těch polských, neboť státní hranice jsou vzdálené jen několik kilometrů. K již tradičním záležitostem patří každoroční hromadná akce – výstup na horu Smrk, konaný v první červnovou sobotu. Za pěkného počasí a dobré viditelnosti jde o nezapomenutelný zážitek, kdy navíc člověk udělá něco pro své zdraví. V úžině mezi kopci Měděncem a Sviňským vrchem teče pramen kyselky. Svým složením se podobá minerální vodě v nedalekých Lázních Libverda.³⁰ Jedná se o klidné

²² NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 6–133.

²³ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 11.

²⁴ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 118.

²⁵ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 68.

²⁶ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 118.

²⁷ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 13–17.

²⁸ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 7.

²⁹ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 24–96.

³⁰ RUDA a kol., c. d., s. 94.

místo, kde zní pouze šum potoka a zpívající ptáci. Lidé sem vyráží za klidem a napít se čisté pramenité vody. K prodloužení cesty ke Kyselce došlo teprve po roce 1947.³¹

Vrátíme-li se opět do ulic Nového Města, nesmíme zapomenout ani na kino Apollo z roku 1919, které později neslo název Svoboda. V letech 1959–1961 proběhla celková oprava budovy a přestavba na kino širokoúhlé.³² Dnes již bohužel neslouží. Stejný osud se nevyhnul ani městskému divadlu. Po roce 1945 zde působili členové dvou ochotnických spolků.³³ Nejprve nastal pouze dočasný zánik divadelní činnosti, konkrétně mezi lety 1968–1970, ale později v letech 1980–1989 došlo opět k útlumu a nakonec k úplnému ukončení hraní.³⁴

Pomineme-li restaurační zařízení, tak lidé vyražejí v posledních letech za zábavou na přírodní koupaliště, do zrekonstruovaných lázní, na nedaleký singltrek, na fotbalové hřiště nebo třeba do tělocvičny.

Po skončení druhé světové války působily v Novém Městě čtyři základní politické strany. Byly to Komunistická strana Československa, Československá strana lidová, Československá sociální demokracie a Československá strana národně socialistická. Ve volbách do Ústavodárného národního shromáždění konaných roku 1946 obdržela nejvíc hlasů KSČ, která pak v únoru 1948 získala absolutní moc.³⁵ Německé strany z předválečného období zmizely.³⁶

Navzdory často proklínané komunistické éře, která tu panovala po několik desetiletí, se Nové Město postupně vzpamatovalo z událostí druhé světové války. Opět se pozvolna rozrůstalo a životní úroveň jeho obyvatel stoupala. Velký podíl na tom měl podnik Textilana, který zaměstnával podstatnou část místních obyvatel a jen díky němu se v novoměstském školství, byť jen na krátko, objevila i vyšší úroveň vzdělávání než základní. Po omezení výroby Textilany v devadesátých letech a následném ukončení činnosti na počátku 21. století se zvýšila nezaměstnanost a právě v tom spatřuji jeden ze zásadních důvodů, proč se nyní mnoho lidí stěhuje pryč. Za protiklad chátrajícího, kdysi známého a vzkvétajícího textilního podniku lze považovat alespoň pozitivní fakt, že v Novém Městě v posledních letech pozvolna vyrůstají nové rodinné domy. Vzhledem

³¹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 67.

³² HORÁKOVÁ, Libuše – BLÁHA, Jiří – NÁDENÍK, Karel, *Nové Město pod Smrkem 1584–1984: Přehled významných událostí z historie města a připojených obcí*, Nové Město pod Smrkem: Komise cestovního ruchu Městského národního výboru 1983, s. 20.

³³ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 105.

³⁴ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 152.

³⁵ SOkA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1430, karton č. 190, zápis o schůzi místního volebního výboru v Novém Městě pod Smrkem konané 24. 6. 1946.

³⁶ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 48–49.

k velice malému množství pracovních příležitostí v obci a blízkém okolí a k obtížím s dojížděním do zaměstnání to považuji za poněkud záhadný jev. Nyní by bylo mnohem více zapotřebí, aby se zde objevil nějaký nový podnik, který by navázal na hornickou a textilní slávu města, a který by především dal slušným občanům práci a motivaci zde žít. Jinou možnou cestou dalšího směřování Nového Města by se mohla stát orientace na turistiku a rekreaci. Poloha obce k tomu přímo vybízí. V současné době se v této části Jizerských hor velice daří nedávno vzniklému a postupně se rozšiřujícímu singltreku. Tato nová atrakce láká nadšence z blízkého i ze vzdálenějšího okolí.

II. Poválečná proměna obyvatelstva

Osvobození a konce války se Nové Město dočkalo 9. května 1945, kdy sem, po obsazení nedalekých Jindřichovic, dorazili sovětské vojáky. Bezprostředně poté přišlo na řadu rabování. Ještě téhož večera se rozšířilo vykrádání obchodů a továren cizími dělníky a osvobozenými vězni. Loupení pokračovalo i přes noc. Ukončily ho až zřízené hlídky označené rudými páskami na rukávu, v jejichž řadách působili i místní dobrovolníci.³⁷ Po zklidnění situace mohla odstartovat poválečná obnova a s ní spojené vysídlování Němců. Na domech se začaly objevovat české vlajky a nápisy. Čeští obyvatelé měli důvod k radosti a ti němečtí k obavám o vlastní osud.

Jelikož se Nové Město nachází na tzv. sudetském území, v blízkosti německých hranic, skládala se před válkou a za války většina obyvatel z osob německé národnosti. Například při sčítání obyvatel v roce 1930, tedy osm let před obsazením pohraničí, bylo zjištěno, že z celkového počtu 4279 obyvatel zde žilo pouze 172 Čechů. Počet Němců čítal 3986 osob a nacházelo se zde i 121 občanů dalších národností. Stálo zde tehdy 893 domů.³⁸ Největšího počtu domů dosahovalo město na konci druhé světové války. V té době ovšem proběhla výměna obyvatel a počet domů začal mít klesající tendenci. Až do válečného období se nevyskytovaly mezi Čechy a Němci žádné výraznější problémy ve společném soužití. V této souvislosti si dovoluji odcitovat úryvek z vyprávění pamětníka pana Jiřího Železného, který se do Nového Města přistěhoval v roce 1949 a pracoval ve zdejším textilním průmyslu:

„Němci byli obyčejní lidi. Oni tady žili obyčejně. Do války nebyl mezi nimi žádný problém. Ale jen začala ta válka a začalo se to mezi sebou roztríd'ovat a likvidovat a všechno možné. [...] Hitler slíbil lidem práci. A to byl hlavní důvod, proč všichni zvedali ruce. Poněvadž byla dost vysoká nezaměstnanost. [...] Co dělali Židé za Protektorátu? To samé jako dnes Vietnamci. [...] Než je odvezli do koncentráku, tak to bylo to samé. Co dělali Němci? Ti obyčejní lidé záviděli Židům a ta protizidovská otázka se vlastně roztřepila a dostala se mezi lidi.“³⁹

Na základě postupimské konference, konané začátkem srpna 1945, mělo být z Československa vystěhováno 2,5 miliónů osob německé národnosti, a to spořádaným a humánním způsobem, totiž jinak než tomu bylo doposud. Němci žili především v pohraničních oblastech a zvláště Sovětský svaz měl zájem na tom zbavit se v zemích

³⁷ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 165.

³⁸ KUČA, c. d., s. 431.

³⁹ Rozhovor autora s Jiřím Železným, 18. 11. 2011.

svého vlivu menšin, které Stalin považoval za zdroj nepokojů. Zamýšlenému organizovanému odsunu vzešlému z konference v Postupimi předcházela tzv. divoký odsun, trvající od května do srpna 1945. Jednalo se o vyhánění nebo vynucený útek tisíců Němců, za doprovodu násilí, urážek či ponižování ze strany rozhořčených Čechů a Slováků. Vládě se rozvášněný dav, poháněný silnou vlnou nacionalismu, nedařilo zklidnit, a pozornost proto zaměřila především na organizovaný odsun, který měl situaci brzy vyřešit. Záměrem bylo rychlé vystěhování co největšího počtu Němců, a to i za cenu hospodářských ztrát.⁴⁰ Přípravy k organizovanému odsunu vrcholily v lednu 1946. Zprvu se počítalo s tím, že samotný odsun potrvá pouze do srpna 1946, avšak nakonec oficiálně trval do konce října téhož roku.⁴¹ Komplikace se objevily také v otázce odsunu přibližně 600 000 Maďarů. Situaci výrazně usnadnila až československo-maďarská dohoda z 27. února 1946 o výměně obyvatel.⁴²

Jako první museli z Nového Města pod Smrkem odejít ti Němci, kteří zde nebydleli před rokem 1938, a to na základě nařízení z 29. května 1945. Další na řadě byly rodiny, které měly některé z členů v NSDAP (Národně socialistická německá dělnická strana) a dále také cizinci. Prázdné domy se následně uzavřely.⁴³

Zajištění pohraničního území v bývalých správních okresech Liberec, Jablonec nad Nisou a Frýdlant bylo v květnu 1945 záměrem různých ozbrojených, či tzv. revolučních formací, které tvrdě zakročovaly proti německému obyvatelstvu a v součinnosti se vznikajícími místními správními orgány prováděly odsun jeho části za hranice. Na Frýdlantsku působilo několik revolučních útvarů podřízených velení turnovského úseku. Velitelem druhého praporu pluku ve Frýdlantu byl major Kocourek, v Hejnicích poroučel štábní kapitán Hafner a štábní kapitán Vařecha velel jednotce v Novém Městě, která tehdy používala označení třetího praporu 72. pěší pluk. Tento útvar s velitelstvím sídlícím v Novém Městě měl mj. rozmístěné dvě roty v Šumburku nad Desnou a ve Smržovce. Dále se na Frýdlantsku nacházeli oddíl poručíka Litery z Hořic, ozbrojenci ze skupiny nesoucí označení Československá jednotka Nový Bydžov s velitelem Aloisem Hlavatým nebo bojová skupina Skuteč v čele s nadporučíkem Ludvíkem Špírkem, která sem přišla 27. května a skládala se z členů partyzánských skupin i z nových dobrovolníků. Ozbrojenci z bojové skupiny Skuteč

⁴⁰ KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1945–1948*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991, ISBN 80-04-25699-6, s. 14–15.

⁴¹ STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha: Academia – Naše vojsko 1991, ISBN 80-200-0328-2, s. 169.

⁴² KAPLAN, c. d., s. 15–16.

⁴³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 166.

vyhošťovali Němce, prováděli domovní prohlídky, zabavovali majetek a předávali zajištěné osoby do táborů v Liberci a Rychnově. Němci, které příslušníci bojové skupiny podle vlastní libovůle označili za obzvlášť nebezpečné, byli popravováni. Mezi oběti patřili obyvatelé z Bílého Potoka, Hejnic, Lázní Libverdy, Nového Města pod Smrkem, Raspenavy a dalších míst.⁴⁴ Kvůli aktivitám těchto a dalších revolučních útvarů zemřelo nebo jinak trpělo mnoho nevinných lidí.

Už v červnu téhož roku začali do Nového Města přicházet čeští osídlenci, zejména z Humpolecka, Železnobrodská, ze sousedního Polska a také někteří příslušníci československé Svobodovy armády. Nově příchozí obyvatelé přebírali zemědělství a stávali se správci živností a podniků.⁴⁵ O těchto událostech se také zmiňuje pan Železný:

„Po válce se potom říkalo, že musíme obsadit pohraničí, protože tam nejsou lidi. No, a když se vezme, kolik je tady Poláků, tady v Novém Městě, tak tady jich je taky dost, nebo bylo jich tady ještě extrémně nejvíc. Poněvadž, když tady byli Němci, tak to potom bylo všechno volné. Pole zadarmo, baráky dostali zadarmo. Když by měli koupit barák od výboru, tak to bylo deset nebo patnáct tisíc. Tak se tady usazovali. Já jsem teď s některými těmi Poláky mluvil a ptal jsem se jich, odkud jsou. Oni mi řekli, že jsou ze Zelowa. Zelow založili Češi. Tam udělali veliký textilní průmysl. Jenomže ten textilní průmysl, když vypukla válka, tak to bylo obsazené. To byly moderní fabriky na tehdejší dobu, tak Němci toho využili a vyráběly se tam uniformy a vše pro Němce, ruksaky a takovéhle věci. A byly to tři dost velké fabriky na tu dobu. Ale tím, že tam byli ti Češi, kteří byli trochu odborníci, tak měli jiné potravinové lístky, než ti Poláci. A pak že tam byli ještě Němci, kteří tam šli jako šéfové. Ti měli super potravinové lístky a žili si mnohem líp. Čili se to rozdělilo na skupiny – Němci, Češi, Poláci. A když se vrátila fronta, tak našim nadávali do přistěhovalců a ať koukáme mazat, nebo nás postřílejí. A ti se přestěhovali sem. Ne z vlasteneckých důvodů, často. Já třeba vím o některých Polácích díky tomu, že jsem byl i v tom Zelově a v jiných polských fabrikách. Měli tam německá jména, přestěhovali se sem a nechali se přejmenovat na česká jména zpátky. A byli odsud, původem. Ale to je v každém státě. To není jenom tady. Němci, to bylo to samé.“⁴⁶

⁴⁴ STANĚK, Tomáš, *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky 2005, ISBN 80-7285-062-8, s. 159–167.

⁴⁵ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 24–50.

⁴⁶ Rozhovor autora s Jiřím Železným, 18. 11. 2011.

Odsunu se mohli vyhnout antifašisté a tzv. specialisté. Zájem na tom měly zejména podniky, které zaměstnávaly obyvatele německé národnosti. Například novoměstská firma Ludvig Neumann, továrna na kovové zboží Nové Město pod Smrkem, vedená sociálním demokratem Josefem Havrdou, podala žádost o vystavení průkazů pro své zaměstnance, aby byli uznáni jako specialisté a nemuseli se odstěhovat.⁴⁷ Byly to tedy často podniky, které komplikovaly proces vysídlování Němců.

Vyjmutí z odsunu se týkalo také německých horníků a jejich rodinných příslušníků, kteří získali hornické legitimace potvrzené ministerstvem vnitra. Tito lidé nesměli být v zájmu zajištění větší těžby uhlí zařazováni do odsunu. Stejně tak se zakazovalo vysídlovat horníky, u nichž bylo národním podnikem Československé doly teprve navrženo vydání legitimace a ministerstvo vnitra o těchto návrzích dosud s konečnou platností nerozhodlo. Osoby, jimž se návrh vydání legitimace zamítl, měly pak okresní národní výbory k dispozici pro odsun.⁴⁸

Ani antifašistický status však neuchránil uznané německé antifašisty před značnými problémy. Do obtížné pozice se tak dostali i němečtí komunisté, kteří měli v minulosti v Novém Městě pod Smrkem značné zastoupení. Jejich obtíže dokládá dopis části novoměstských funkcionářů z 27. června 1945, adresovaný vysoce postavenému komunistickému politikovi Bruno Köhlerovi, německému rodáku z Nového Města pod Smrkem. Obsahem je žádost o politické pokyny ze stranického ústředí, dále stížnost na nedostatek zájmu a veřejné vystupování někdejších německých poslanců KSČ. Dopis zároveň vyjadřuje zklamání z nedostatečného uznání ze strany státních orgánů a vlastního stranického vedení za dlouholetý boj proti fašismu.⁴⁹ Jelikož se jedná o důležitý a velice otevřený dokument, uvedu nyní jeho český překlad:

„Obracíme-li se jako funkcionáři komunistické strany na námi zvolené poslance, má to svůj zvláštní důvod. Zastávali jsme a nadále zastáváme názor, že právě v současné situaci je potřebné, aby se naši poslanci zabývali stranickým vedením v německých oblastech a vydávali směrnice a pokyny ohledně současné a budoucí práce. Proti tomu ale musíme konstatovat, že dosud žádný kompetentní soudruh nepovažoval

⁴⁷ SOkA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1484, karton č. 198.

⁴⁸ Tamtéž, inv. č. 1486, karton č. 198, dokument o zákazu odsunu německých horníků a jejich rodinných příslušníků ze 7. 11. 1946, vydaný Okresním národním výborem ve Frýdlantě na základě výnosu ministerstva vnitra z 11. 10. 1946.

⁴⁹ ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš a kol., *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Dokumenty z českých archivů [CD]*, Středokluky: Zdeněk Susa 2011, ISBN 978-80-86057-67-5.

za nutné toto učinit. Ptáme se proto, jestli Vám už na našem hnutí v německých oblastech vůbec nezáleží. Nikdo z Vás soudruhů nezaujal žádné stanovisko k naléhavým problémům Němců v ČSR. Jen skrze zahraniční rozhlas se člověk mohl dozvědět, že v této oblasti přece jen existuje nějaké antifašistické hnutí, které nelze podceňovat a které vyžaduje uznání a ochranu, od samotných našich poslanců tam však není ani slovo.

Kdo byl nejlepším obráncem ČSR v roce 1938? Nebyli jsme to my, kdo se v rozhodujících týdnech obrátil čelem proti henleinovskému hnutí, když běželo na plné obrátky? Postavili jsme se jim na odpor na jejich vlastních shromážděních, a byli jsme proto z těchto demonstrací vyhazováni jejich strážemi ozbrojenými obušky a podporovanými četnictvem. Když hrozila válka, byli jsme prvními a posledními obránci hranic. Stavěli jsme barikády, když byla armáda daleko vzadu, dokud jsme nebyli vyhnáni Hitlerovou vládou. Pak nastala vlna stíhání, která přivedla tisíce našich soudruhů do vězení a KT, na vlastní kůži jsme museli pocítit, co znamená hitlerovský fašismus. Naši soudruzi byli během všech válečných let až do převratu neustále sledováni, špehováni a pronásledováni.

Dnes jsme opět těmi prvními a nejlepšími, kdo vstupuje na scénu, a co musíme zažívat? Nic než zklamání. Úřady nás jako německé antifašisty sotva berou na vědomí, neuznávají nás a ignorují. Německy se nesmí říct ani slovo, žádné německé noviny, žádná němčina na shromážděních, v přidělu potravin jsme postaveni naroveň fašistům. Fašismus v novém zostřeném vydání. To je to, pro co naši soudruzi bojovali a trpěli? Můžeme jako němečtí komunisté a antifašisté vůbec ještě aktivně pracovat tam, kde je nám odírána každá pracovní báze? Odkdy je komunismus v ČSR nacionální?

My jako funkcionáři hnutí, které se jistě může opřít o kus dobré tradice a z jehož středu vyšli vedoucí funkcionáři, právem žádáme jasný a jednoznačný postoj strany ke všem naléhavým otázkám, který vytvoří základ pro další práci a umožní nám dále být aktivní a vedoucí silou antifašistického hnutí.

*Žádáme a přejeme si, aby byly v tomto směru zohledněny naše oprávněné nároky, neboť nechceme, aby naše hnutí zaniklo ve vlně fašismu.*⁵⁰

Jiným kriticky laděným textem je dopis, zřejmě od komunisty a odboráře Antona Ledgera, ze 13. července 1945, který byl adresovaný opět Bruno Köhlerovi. A. Ledger v něm naráží mj. na nucené vysídlení živnostníků a zabavování domů. Skutečnost, že byli ze svých domů vyháněni také němečtí antifašisté, potvrzují

⁵⁰ Tamtéž.

autentická svědectví. Existují také zprávy o tom, že se antifašistické legitimace vydávaly ve frýdlantském okrese teprve poté, co se němečtí žadatelé museli vystěhovat ze svých domů a bytů.⁵¹

Některé osoby německé národnosti musely, přes veškeré další těžkosti, řešit i závažné rodinné záležitosti, kdy se například někteří rodinní příslušníci nacházeli v jiné části republiky. Měly tedy obavy, že dojde v rámci odsunu k nedobrovolnému rozdělení rodiny. V archivních materiálech se vyskytuje řada dopisů, kterých se právě takováto situace a mnohé podobné týkají. Jako příklad uvádím úryvek dopisu ze 17. července 1946, v němž jistá paní Zöllarová žádá o vydání svého manžela z pardubického pracovního tábora, aby mohli být odsunuti společně:

*„Podepsaná Zöllarová Marta, bytem v Novém Městě pod Smrkem čp. 400, prosí, aby její manžel Karel Zöller, nar. dne 9. 7. 1898 v Novém Městě pod Smrkem, a nyní pracovní tábor Pardubic II – byl vydán, aby mohl býti s ní odsunut. Můj manžel je tam jako zajatec. Mám malé dítě a doufám a prosím zdvořile, že mé prosbě bude vyhověno.“*⁵²

Dne 30. července 1946 sdělil Okresní národní výbor ve Frýdlantu všem místním národním výborům v okrese, tedy i novoměstskému, že na základě výnosu ministerstva vnitra z 18. července 1946 nemají být maďarské pracovní síly umístěné na práci v zemědělství považovány za nepřátele, nýbrž za řádné pracovníky podle pracovních smluv.⁵³ Ministerstvo tak reagovalo na případy, kdy se Maďaři stávali po příchodu do obce obětmi zatčení.

Okresní národní výbor ve Frýdlantě dále vydal 30. srpna 1946 vyhlášku týkající se povinností zaměstnavatelů a ubytovatelů osob německé národnosti, v níž poukazuje na následující okolnosti:

*„Soustavný odsun Němců z území republiky Československé je v mnoha případech ztěžován nebo i mařen tím, že zaměstnavatelé pod různými záminkami neuvolňují u nich zaměstnané Němce, kteří byli úředně vyrozuměni o odsunu, nebo že s jejich uvolněním pro odsun otálejí. Bylo také zjištěno, že někteří Němci nejsou dosud vedeni v evidenci místního národního výboru.“*⁵⁴

⁵¹ Tamtéž.

⁵² SOkA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1486, karton č. 198.

⁵³ Tamtéž, inv. č. 1486, karton č. 198, dokument o maďarských pracovních silách v českých zemích z 30. 7. 1946, vydaný Okresním národním výborem ve Frýdlantě na základě výnosu ministerstva vnitra z 18. 7. 1946.

⁵⁴ Tamtéž, inv. č. 1486, karton č. 198.

Okresní národní výbor považuje výše uvedenou skutečnost za zbrzd'ování hladkého odsunu a za ohrožení veřejného pořádku a snaží se situaci urychleně vyřešit vydanými nařízeními:

„1. Zaměstnavatelé jsou povinni uvolnit ve stanoveném termínu Němce u nich zaměstnané, kteří byli vyrozuměni o tom, že budou odsunuti.

2. Každý, u něhož jest zaměstnán nebo ubytován Němec, je povinen do 24 hodin po uveřejnění této vyhlášky se přesvědčiti u místního národního výboru, zda tento Němec je zapsán v evidenčních záznamech místního národního výboru a není-li tomu tak, ihned ho u tohoto národního výboru přihlásiti.

3. Ti, kdož nesplní některou z uvedených povinností, budou potrestáni podle článku 3 odst. 1 organizačního zákona vězením do 14 dnů, v lehčích případech pokutou do 5000,- Kčs.“⁵⁵

S dokončením odsunu se počítalo k 31. říjnu 1946, přičemž zbylí Němci měli být transportováni i po tomto datu, a to v nepravidelných termínech. Místní národní výbory proto musely k 1. listopadu 1946 vypracovat přehledy o počtu Němců ve svých správních obvodech. V Novém Městě se k uvedenému datu stále nacházelo 403 osob německé národnosti, přičemž zůstat v zemi jich z tohoto počtu mohlo 350. Legitimaci specialistů získalo 65 Němců a transportu se tak vyhnulo i 101 jejich rodinných příslušníků. Stěhovat se nemuseli dále Němci s prozatímním osvědčením o československé státní příslušnosti nebo osoby žijící ve smíšeném manželství. Jako samostatná skupina se uváděli již zmínění němečtí antifašisté, kterých zůstalo v Novém Městě k 1. listopadu oficiálně 64.⁵⁶ Po poslední, dodatečné, vlně odsunu z 1. prosince 1950, kdy odjelo ještě 290 osob, zůstalo v Novém Městě celkem 245 Němců. Jednalo se zejména o starší osoby.⁵⁷

K vysídlení německých občanů ze státu byl i v Novém Městě zřízen jeden ze shromažďovacích táborů. Stalo se tak 7. prosince 1945 v areálu převzatém od vojenské správy.⁵⁸ Nacházel se v místech vedle fotbalového hřiště, kde během okupace vyrostly dřevěné domky, které po válce sloužily právě jako odsunové středisko.⁵⁹ Činnost tábora

⁵⁵ Tamtéž, inv. č. 1486, karton č. 198, vyhláška ze 13. 8. 1946 o povinnostech zaměstnavatelů a ubytovatelů při odsunu Němců.

⁵⁶ Tamtéž, inv. č. 1486, karton č. 198, dokument o zjištění osob německé národnosti z 9. 11. 1946.

⁵⁷ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 166.

⁵⁸ Tamtéž, s. 166.

⁵⁹ ANDEĚL, Rudolf – KARPAŠ, Roman a kol., *Frýdlantsko: Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec: Nakladatelství 555 2002, ISBN 80-86424-18-9, s. 191.

měla být započata po přípravách v březnu 1946 a mohl pojmut přibližně 600 osob.⁶⁰ Na jeho chod bylo pečlivě dohlíženo a měl pevně danou organizační strukturu i řád. Velitelem se stal Jan Benátský, strážní oddíl se skládal ze čtyř dozorců a o lékařskou péči se staral doktor Meermann spolu se dvěma ošetřovatelkami.⁶¹ Odsunové středisko skončilo svou činnost 3. října 1946 a k jeho zrušení se přistoupilo o několik dní později, tedy 9. října. Celkem tudy prošlo 6005 osob.⁶² V dochovaném protokolu z 26. února 1947 se mj. píše o vybavenosti novoměstského tábora:

„Sběrné středisko v Novém Městě pod Smrkem je dřevěné, barákové středisko, postavené na jihovýchodním okraji města / kat. území města /. Středisko pozůstává z 12 dřevěných baráků a to 9 baráků větších a 3 menších. Z těch je:

1 barák administrativní / s ubytovacím prostorem pro zaměstnance /,

1 barák kuchyňský / kuchyň, skladiště, lednice, sklep a jídelna /,

1 barák umývárenský / sprchy, umývárny, koupelna /,

1 barák záchodový / pro muže a ženy /,

8 baráků ubytovacích s různým dělením vnitřního prostoru / v jednom z těchto baráků v suterénu jest prostor pro uskladnění paliva /.

Dále byl k umývárenskému baráku postaven dřevěný přístavek / dílna / a vedle něho postaven zděný chlívek. [...] Středisko je zapojeno na městský vodovod, vybaveno elektrickým osvětlením a telefonní přípojkou na poštovní úřad v Novém Městě pod Smrkem.“⁶³

Později tento areál sloužil jako pionýrský tábor a objekty prošly koncem osmdesátých let přestavbou.⁶⁴ V současné době se zde nachází letní tábor Juniorcamp, určený pro děti a mládež.

Do konce roku 1946 proběhlo vystěhování celkem 2,256 miliónů příslušníků německé národnosti z republiky a přibližně 660 000 jich uteklo nebo bylo vyhnáno okamžitě na samém konci války.⁶⁵ Jde o již zmíněný tzv. divoký odsun. Připočteme-li ještě dodatečné transporty, tak dohromady z Československa dobrovolně či

⁶⁰ SOkA Liberec, fond: Okresní národní výbor Frýdlant v Čechách, inv. č. 41, karton č. 37, protokol o likvidaci sběrného střediska v Novém Městě pod Smrkem z 26. 2. 1947.

⁶¹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 166.

⁶² SOkA Liberec, fond: Okresní národní výbor Frýdlant v Čechách, inv. č. 41, karton č. 37, protokol o likvidaci sběrného střediska v Novém Městě pod Smrkem z 26. 2. 1947.

⁶³ Tamtéž, inv. č. 41, karton č. 37.

⁶⁴ ANDEĚL – KARPAŠ a kol., c. d., s. 191.

⁶⁵ KAPLAN, c. d., s. 15.

nedobrovolně odešlo kolem tří miliónů německých občanů.⁶⁶ Jistě se najdou i takoví lidé, kteří navzdory všem zlým událostem nechovali, či dosud nechovalí, k Němcům zášť nebo se jim dokonce snažili obtížnou poválečnou situaci ulehčit. Opět proto uvedu zlomek z vyprávění pana Železného o závěru války, kdy bydlel v Liberci, a v němž vzpomíná na dobré rodinné vztahy s jednou německou rodinou:

„Tihle Němci se měli odstěhovat. Moje máma měla bratra, který zahynul v koncentračním táboře. Ona to věděla, ale přesto říkala, že to byli obyčejní lidé, se kterými se mluvilo. Tak aby nemuseli do sběrného tábora, tak říkala, aby se náš byt zatím rozdělil napůl. A ty Němci aby si chodili z jedné strany a my z druhé strany, a že stejně nepotřebujeme tak velký byt. To bylo pět místností.“⁶⁷

Zápis z rady Městského národního výboru Nového Města pod Smrkem z roku 1948 uvádí, že aktuální počet obyvatel se zde pohyboval kolem 2600, přičemž ještě v roce 1938 toto číslo dosahovalo 4500. Převážná část zaměstnanců pracovala v místním průmyslu. Dále šlo o práci v oddělení služeb města a o zemědělce, kteří obhospodařovali okolní území.⁶⁸

V souvislosti s urbanistickým průzkumem se dochoval také Hospodářský a osidlovací plán počínající rokem 1944, který počítá s pravidelným ročním šestiprocentním přírůstkem obyvatel, a jenž je doveden až do roku 2075. Za zajímavost lze považovat, že na základě těchto výpočtů by mohlo v Novém Městě na konci zmíněného roku žít 8594 obyvatel. Hodnoty jsou pochopitelně zavádějící. Uvedu proto snad jen, že podle zmíněných propočtů by mělo město na konci roku 1947 3995 obyvatel, což s ohledem na válečné a bezprostředně poválečné události samozřejmě vůbec neodpovídá realitě.⁶⁹ Ve skutečnosti se počet obyvatel vyvíjel značně odlišným způsobem, do něhož výrazně zasáhlo například poválečné vysídlování Němců a příchod nových obyvatel, zejména z vnitrozemí. Celkově však válka a následné události zapříčinily výrazný pokles lidí žijících v Novém Městě. Při sčítání obyvatel v roce 1947 se ukázalo, že v Novém Městě žilo 2370 lidí a stálo zde 893 domů. Oproti výše uvedené hodnotě jde tedy o rozdíl 1625 osob.⁷⁰ Vezmeme-li v potaz velikost obce, tak se jedná o

⁶⁶ CUHRA, Jaroslav – ELLINGER, Jiří – GJURIČOVÁ, Adéla – SMETANA, Vít, *České země v evropských dějinách, 4. díl*, Praha – Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka 2006, ISBN 80-7185-794-7, s. 95.

⁶⁷ Rozhovor autora s Jiřím Železným, 18. 11. 2011.

⁶⁸ SOkA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1199, karton č. 168, zápis z 22. 10. 1948 sepsaný v úřadovně Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem v záležitosti pořízení úpravního plánu města.

⁶⁹ Tamtéž, inv. č. 1199, karton č. 168.

⁷⁰ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 57.

vysoké číslo. Dle archivních materiálů žilo v již zmíněném roce 1948 v Novém Městě 2600 obyvatel, z nichž stále bylo asi 400 Němců. Obec měla mít 918 domů.⁷¹ V roce 1950 se pak počet občanů zvýšil na 2664, ovšem domů naopak ubylo na 870. O jedenáct let později, tedy v roce 1961, stoupl počet novoměstských jen nepatrně, a to na číslo 2805, přičemž množství domů se i nadále snižovalo. Bylo zjištěno, že v Novém Městě a v přilehlých obcích, v Hajništi a Ludvíkově pod Smrkem, stálo dohromady 825 domů. Tento vývoj pokračoval v podobném duchu i v následujících letech a změnil se až s příchodem panelových domů a rodinných domků typu Okal v sedmdesátých a osmdesátých letech.⁷²

Odsun Němců z Československa způsobil hospodářské ztráty a úbytek velkého počtu mnohdy kvalifikovaných pracovních sil. Způsobil také sociální a hospodářské rozdíly mezi vnitrozemím a pohraničím. Tyto rozdíly se po dlouhá léta nedařilo překonat a hromadný odsun založený na principu kolektivní viny velice negativně poznamenal celou společnost.⁷³ Občané Československa sice prakticky vyřešili problém s národnostními menšinami ve své vlasti, ale otázkou přesto zůstává, jestli tím správným a oprávněným způsobem. Zejména z počátku poháněly jejich počínání emoce, které často vedly až k nelidskému chování. Na druhou stranu je toto jednání po tom všem prožitém utrpení a bezpráví v době okupace do jisté míry pochopitelné, ne však ospravedlněné.

⁷¹ SOkA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1499, karton č. 200, stať do Věstníku Okresního národního výboru ve Frýdlantě z 21. 6. 1948.

⁷² TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 55–57.

⁷³ KAPLAN, c. d., s. 15.

III. Politický vývoj a správa obce

Poloha a s ní související národnostní skladba obyvatel Nového Města pod Smrkem v období tzv. první republiky zásadně ovlivňovaly zdejší rozložení politické moci. V té době měla rozhodující pozici německá většina a tedy německé strany. V roce 1938 zde působily nejsilnější Sudetoněmecká strana, dále Komunistická strana Československa, Strana české menšiny a Německá sociálně demokratická strana v ČSR. V předchozích letech hrály roli také Německá křesťansko-sociální strana v ČSR, Německá národně demokratická strana, Svaz rolníků a německých živnostníků nebo Německá nacionální strana v ČSR.⁷⁴

V obecních volbách konaných roku 1938 zde jednoznačně dominovala Sudetoněmecká strana včetně připojených stran s 2166 hlasy. Následovala Komunistická strana Československa s 657 hlasy, dále Strana české menšiny s počtem 137 hlasů a Německá sociálně demokratická strana se 79 hlasy.⁷⁵

Do politického dění v zemi následně významně zasáhla německá okupace českého pohraničí s německou většinou, způsobená jednáním předních evropských mocností v Mnichově 29. září 1938.⁷⁶ Na zbytku našeho území poté vznikla tzv. druhá republika. Jedná se o poměrně krátké období trvající od 30. září 1938 do 15. března 1939. Ztráta přibližně 28 000 km² území v českomoravském pohraničí navíc zapříčinila rozvrácení komunikační sítě, zejména v železniční dopravě, a odtržení od důležitých přírodních zdrojů. České země se tak staly na Německu mnohem více závislé. Důsledkem jednání v Mnichově bylo také vyhnání či vysídlení desítek tisíc Čechů, Židů a dalších nepohodlných lidí z okupovaného pohraničí do českého vnitrozemí. Vůdčí politickou stranou se stala Strana národní jednoty, v jejíž opozici stanula Národní strana práce.⁷⁷ Na konci tohoto téměř půlročního období došlo k úplnému zabrání českého území Němci a 16. března 1939 byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava. Dva dny předtím, tedy 14. března, vyhlásilo samostatnost Slovensko. České země tak zůstaly naprosto osamocené a zcela pod německou nadvládou.⁷⁸

Druhá světová válka a události, které jí předcházely, přinesly v politickém dění nejen u nás, ale i v Evropě výrazný posun k levici. To se projevilo v rozšíření vlivu

⁷⁴ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 48.

⁷⁵ Tamtéž, s. 48.

⁷⁶ CUHRA – ELLINGER – GJURIČOVÁ – SMETANA, c. d., s. 95.

⁷⁷ KURAL, Václav, *Místo společenství – konflikt!: Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1994, ISBN 80-85864-04-5, s. 5–18.

⁷⁸ CUHRA – ELLINGER – GJURIČOVÁ – SMETANA, c. d., s. 99.

socialistických a komunistických stran a v jejich účasti ve vládách evropských států, včetně Československa.⁷⁹ Roli v těchto událostech hrál především Sovětský svaz, který politický vývoj v Evropě velice ovlivnil.

V důsledku toho, že se na konci války setkaly ve střední Evropě sovětská a americká armáda, došlo k jejímu jakémusi rozdělení. Jednotlivé státy si hledaly nejvýhodnější mezinárodní vazby, vybíraly spojence a uzavíraly různé dohody. Přítomnost Sovětského svazu ve střední Evropě tyto možnosti omezovala, až zcela vyloučila.⁸⁰

Československá politika poválečnou změnu ve střední Evropě s rozhodující pozicí SSSR respektovala. Prezident Edvard Beneš dokonce ve spojení se Sovětským svazem spatřoval záruku zajištění státní existence a suverenity Československa.⁸¹

Tuto cestu, dá se říci, ještě více utvrzovala československo-sovětská smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci podepsaná již za války, konkrétně 12. prosince 1943 v Moskvě. Tím padl projekt poválečného vzniku federací ve střední a jihovýchodní Evropě a začala se tu vytvářet sovětská zájmová sféra.⁸²

Vůdčí silou se stala Komunistická strana Československa, která si získala podporu lidí, mezi nimiž zavládlo přesvědčení, že spojení se Sovětským svazem jim přinese určité životní jistoty.⁸³

V Novém Městě pod Smrkem vykonávaly v počátečním chaosu, nastalém bezprostředně po osvobození, nejdříve veškerou správu ozbrojené oddíly partyzánů spolu s místními dobrovolníky, kteří vytvořili národní výbor. K jeho činnosti patřilo zatýkání a souzení nacistů. Sesazený henleinovský starosta Karl Lukas, kterého zvolili do vedení města němečtí nacionalisté a jenž tuto funkci vykonával po celou dobu okupace, byl 22. května 1945 popraven. Prozatímní správu nahradil další prozatímní orgán, tedy místní správní komise.⁸⁴

Komunistická strana byla v Novém Městě ustavena v červnu 1945 lidmi, kteří přišli z vnitrozemí, dále těmi, kteří byli novoměstskými občany již v předválečném období a do Nového Města se znovu vrátili a za spoluúčasti německých komunistů.⁸⁵

⁷⁹ KAPLAN, c. d., s. 5–6.

⁸⁰ Tamtéž, s. 6.

⁸¹ Tamtéž, s. 6–7.

⁸² CUHRA – ELLINGER – GJURIČOVÁ – SMETANA, c. d., s. 139.

⁸³ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 50.

⁸⁴ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 48.

⁸⁵ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 51.

Zásadních úkolů pro život města se ujímali právě komunisté. 3. ledna 1946 byl zvolen nový městský výbor KSČ, v čele s předsedou Zikmundem Hajnou. Zvolením nového výboru a rozšířením členské základny o komunisty z řad nově příchozích občanů došlo k výrazné změně v práci městské organizace. KSČ přitom plnila úlohu vůdčí politické síly. Hajna byl dříve dlouhodobě vězněn v koncentračním táboře a kvůli vážnému onemocnění ho později ve funkci vystřídal Václav Hlubuček. Po něm přišli učitel Jiří Kumpošt, Jaroslav Houha nebo Vratislav Rakouš.⁸⁶

Ke konci roku 1945 začala působit organizace KSČ v blízkých vesnicích, tedy v Hajništi, kde vykonával funkci předsedy Hugo Drabke a poté i v Ludvíkově, kde byl předsedou František Nový.⁸⁷

25. ledna 1946 došlo v restauraci U jelena k založení koordinačního výboru Národní fronty, v němž byly KSČ, Československá strana lidová, Československá sociální demokracie a Československá strana národně socialistická. Do funkce předsedy byl zvolen František Bláha. Výbor působil do konání voleb v tomtéž roce.⁸⁸

28. ledna 1946 svolala městská organizace KSČ veřejnou schůzi, na kterou dorazilo přibližně třicet občanů – nekomunistů. Také tím se zde odrážela politická atmosféra v zemi. Proti politice KSČ začaly vystupovat další politické strany.⁸⁹

26. května 1946 se měly konat volby do Ústavodárného národního shromáždění a probíhala tudíž volební kampaň. V nedalekém Frýdlantě se plánovaly oslavy 1. máje. Z iniciativy KSČ se tehdy sešlo na novoměstském náměstí přibližně 100 občanů, u Klingerovy továrny se jich přidalo dalších téměř 300 a v Hajništi a v Ludvíkově asi 200. Do Frýdlantu vyrazilo tedy zhruba 500 lidí. Tři další politické strany v Novém Městě měly podstatně menší zastoupení. Z celého okresu přišlo do Frýdlantu podpořit KSČ 5000 lidí a za ostatní strany pouze 1200.⁹⁰

Zásadní předvolební schůze se konala 21. května 1946. Hlavními referenty se stali spisovatelé Marie Majerová, Václav Lacina a redaktor Hrůša z Prahy. Volební agitace neutichala ani v noci. S KSČ sympatizovali mimo dělníků také zemědělci a někteří živnostníci.⁹¹ Ve volbách nakonec zvítězili komunisté nad sociálními

⁸⁶ Tamtéž, s. 51.

⁸⁷ Tamtéž, s. 51.

⁸⁸ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 48.

⁸⁹ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 51.

⁹⁰ Tamtéž, s. 51–52.

⁹¹ Tamtéž, s. 52.

demokraty. Celkový počet odevzdaných hlasů v Novém Městě činil 981.⁹² Po těchto volbách bylo město spravováno národním výborem v čele s předsedou.⁹³

Prvním předsedou městského národního výboru se stal výše zmíněný Václav Hlubuček. Tuto funkci vykonával do roku 1950, kdy ho vystřídal na období mezi lety 1950–1957 Josef Materna. Ovšem po něm se roku 1957 znovu ujal pozice předsedy Hlubuček, který ji zastával do roku 1965.⁹⁴ Za zajímavost lze považovat skutečnost, že povoláním byl holič.⁹⁵ Tajemníky městského národního výboru se mezi lety 1946–1960 postupně stali František Poddaný (1946–1950), Rudolf Janda (1951–1957) a Jiřina Mandysová (1957–1960).⁹⁶

Na základě výsledků voleb získala Komunistická strana Československa šestnáct mandátů, Československá sociální demokracie sedm, Československá strana národně socialistická šest a Československá strana lidová jeden.⁹⁷

Počty hlasů odevzdaných jednotlivým stranám v Novém Městě a v blízkých obcích zaznamenává následující tabulka:

Tabulka 1. Výsledky voleb do Ústavodárného národního shromáždění roku 1946:								
	KSČ		Čsl. strana lidová		Čsl. sociální demokracie		Čsl. strana nár. socialistická	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Nové Město	525	53,51	44	4,8	213	21,71	199	20,28
Hajniště	71	74,73	-	-	2	2,10	22	23,15
Ludvíkov	89	62,23	21	14,68	19	13,28	14	9,79
celkem v okrese Frýdlant	5920	60,01	465	4,71	1705	17,28	1774	17,98

Do poloviny roku 1947 se KSČ podařilo získat 111 nových členů a 16 jich přišlo odjinud. Za následující čtyři měsíce jich přibýlo dalších 46, takže organizace měla celkem 256 osob. V Českých vlnářských závodech, v dnešní Textilaně, se v té době nacházelo 75 členů a u firmy Ludvig Neumann 30. Celkem se tedy na Novoměstsku organizovalo víc jak 350 lidí. Do konce roku se přidalo dalších 61 lidí a celkový počet dosahoval koncem ledna 1948 čísla 439. Místní organizace KSČ se tak stala

⁹² SOkA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1430, karton č. 190, zápis o schůzi místního volebního výboru v Novém Městě pod Smrkem konané 24. 6. 1946.

⁹³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 48.

⁹⁴ Tamtéž, s. 47.

⁹⁵ SOkA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1430, karton č. 190, zápis o schůzi místního volebního výboru v Novém Městě pod Smrkem konané 24. 6. 1946.

⁹⁶ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 126.

⁹⁷ SOkA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1430, karton č. 190, zápis o schůzi místního volebního výboru v Novém Městě pod Smrkem konané 24. 6. 1946.

nejúspěšnější v získávání členů v rámci celého libereckého kraje.⁹⁸ Přijímání nových lidí se pojilo se zvýšenou pracovní iniciativou.

K převzetí absolutní moci komunisty došlo na základě převratu z února 1948. V té době vznikl také místní akční výbor Národní fronty.⁹⁹ V něm se vyskytovali kromě komunistů také nestraníci a příslušníci jiných politických stran.¹⁰⁰

Akční výbory, iniciované komunisty, byly zakládány jak na místní, tak na centrální úrovni. Představovaly novou, nikým nevolenou moc, která prakticky převzala úlohu státní správy. Rozhodovaly o zatýkání, propouštění ze zaměstnání nebo dokonce o reorganizaci společenského života v nejrůznějších oblastech.¹⁰¹

O novém systému řízení národního hospodářství a dalších změnách po únoru 1948 promluvil na schůzi KSČ konané 6. května téhož roku Rudolf Vetiška. Připravovalo se také krajské zřízení. Okres Frýdlant se stal v letech 1949–1960 součástí kraje Liberec.¹⁰² Po územní reorganizaci v roce 1960 se Nové Město pak stalo součástí libereckého okresu.¹⁰³

30. května 1948 se konaly volby do Národního shromáždění.¹⁰⁴ V této souvislosti zmíním dochovaný dopis Otakara Macháčka z 20. května, který byl adresovaný volební komisi v Novém Městě pod Smrkem. Jedná se o návrh na odnětí volebního práva některým osobám. Přesněji řečeno zachycuje i tři roky po válce jakýsi odpor k Němcům a má až přehnaně vlastenecký charakter. Píše se v něm následující:

„Navrhuji, aby byli zbaveni volebního práva všichni ti kteří:

- 1) Uzavřeli sňatek s Němkami za dobu okupace a hlavně po květnové revoluci 1945.*
- 2) Kdo žijí s Němkami ve společné domácnosti, nebo mají s nimi děti ve výše uvedené době.*
- 3) Kdo udržuje přátelské styky s osobami německé národnosti.*
- 4) Zjištění zloději v národních podnicích, jejich pomahači a jejich ochránci.*
- 5) Kdo zabraňoval odsunu osob německé národnosti, zdůrazňoval jejich nepostradatelnost a při tom znemožňoval zapracování Čechů a Slováků, kteří se hlásili na jejich místa.*

⁹⁸ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 53.

⁹⁹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 48.

¹⁰⁰ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 54.

¹⁰¹ CUHRA – ELLINGER – GJURIČOVÁ – SMETANA, c. d., s. 174.

¹⁰² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 54.

¹⁰³ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 133.

¹⁰⁴ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1431, karton č. 190, seznam voličských průkazů, vydaných pro volbu Národního shromáždění, konanou 30. 5. 1948.

Tyto osoby prokázaly tímto svým chováním nepřátelský postoj vůči lidově demokratickému režimu. Neopomenou nikdy kritizovat ať vládu, či národní podniky nebo jiná zřízení, která jsou ve prospěch všech pracujících.

*Tímto způsobem by se dalo také zamezit odevzdávání bílých lístků.*¹⁰⁵

Výše zmíněný dopis považuji za důležitější než samotné výsledky voleb, neboť zvláště po únorovém převratu měli až do roku 1989 prakticky veškerou moc v rukou komunisté. Nenávist vůči občanům německé národnosti je na jednu stranu pochopitelná, ovšem zapomíná se na fakt, že velká část těchto lidí žila zcela normálním, poklidným a slušným životem. Některé body v dopisu považuji tudíž za skutečně přehnané.

Květnové volby v Československu se konaly podle nového volebního zákona s jednotnou kandidátkou sestavenou KSČ a s použitím manipulace a zastrašování. Komunisté získali 89 % hlasů, přičemž 11 % tvořených bílými lístky symbolizovalo odpor k novému režimu. Tato volební fraška se stala jakýmsi posledním podnětem ke konečnému odchodu Edvarda Beneše z politického života. Beneš svůj odchod tehdy zdůvodnil svým zdravotním stavem, ovšem ve skutečnosti byla hlavní příčinou neochota podepsat novou, nedemokratickou ústavu z května 1948. Nástup Klementa Gottwalda do prezidentské funkce v červnu téhož roku završil komunistické převzetí moci v zemi.¹⁰⁶

25. června 1948 se na slavnostní společné schůzi KSČ a Československé sociální demokracie obě strany sloučily, přičemž novoměstská organizace nyní dosáhla počtu 698 členů.¹⁰⁷ V Místním národním výboru v Novém Městě pod Smrkem pracovalo v této době třicet lidí.¹⁰⁸

Výstavba socialismu v Československu vyžadovala zejména rozvoj těžkého průmyslu a strojírenství. Zamýšlela se též postupná kolektivizace zemědělské výroby pomocí vytváření družstev.¹⁰⁹

Vliv Komunistické strany Československa se postupně zvyšoval i v dalších letech. Soustředění moci do úzkého kruhu vedoucích představitelů spojené s vytvářením „neformálních“ mocenských orgánů bylo jedním ze základních znaků destrukce

¹⁰⁵ Tamtéž, inv. č. 1431, karton č. 190.

¹⁰⁶ CUHRA – ELLINGER – GJURIČOVÁ – SMETANA, c. d., s. 188.

¹⁰⁷ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 55.

¹⁰⁸ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1499, karton č. 200, stať do Věstníku Okresního národního výboru ve Frýdlantě z 21. 6. 1948.

¹⁰⁹ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 54.

demokratického a právního řádu. S tím souvisela i centralizace rušící dosavadní samosprávný systém a převádějící stále více pravomocí na centrální orgány.¹¹⁰

Se skutečnými nebo pouze údajnými odpůrci režimu souvisela mohutná sociální čistka. Akční výbory, iniciované komunisty, v tomto ohledu splnily svůj úkol a rozsáhlá perzekuce postihla až 300 000 osob. Poté došlo k utlumení jejich činnosti. Perzekuované potkala ztráta zaměstnání, studijních možností, prostoru ve veřejném působení nebo například publikačních možností. Odpor části společnosti nemohl nad represivní politikou zvítězit. Mnoho významných osobností muselo odejít do exilu, bylo umčeno nebo vězněno či dokonce popraveno. Komunistický režim během prvních pěti let porazil své přímé odpůrce a alespoň navenek ovládl dříve nezávislé spolky a seskupení, včetně křesťanských církví. Počet perzekuovaných občanů překročil několik set tisíc, přičemž jen nevinně odsouzených v politických procesech bylo do konce padesátých let přibližně 150 000 a popraveno nejméně 250 z nich.¹¹¹

V Novém Městě pod Smrkem lze vypočítat nátlak režimu zejména v zemědělské oblasti, kdy si komunisté kladli za cíl přesvědčit ke vstupu do místního jednotného zemědělského družstva co nejvíce soukromníků. Jednalo se o dlouhodobý proces tzv. socializace vesnice, který měl být dokončen roku 1959.¹¹²

Do šedesátých let vcházelo Československo jako stabilizovaný sovětský satelitní stát. Vedení KSČ roku 1960 sebevědomě deklarovalo, že socialismus v Československu zvítězil. Došlo ke změně názvu státu, jenž nyní zněl Československá socialistická republika a byl zaveden státní znak s rudou hvězdou místo zlaté koruny a jeho slovenská část se podstatně přetvořila. Nová ústava z téhož roku v sobě dokonce zakotvila vedoucí úlohu komunistické strany a prohlásila marxismus-leninismus za státní ideologii.¹¹³

Významnou událostí se stalo také čtyřicáté výročí založení KSČ. Roku 1961 se v Novém Městě konala slavnostní schůze, které se zúčastnilo přes 450 občanů. V neděli 14. května došlo k odhalení pamětní desky na Dělnickém domě. Desku tehdy odhalil nejstarší člen strany v Novém Městě pod Smrkem Karel Wenz.¹¹⁴ Stálo na ní:

¹¹⁰ CUHRA – ELLINGER – GJURIČOVÁ – SMETANA, c. d., s. 187.

¹¹¹ Tamtéž, s. 188–192.

¹¹² SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1241, karton č. 175, návrh akčně-programového plánu místního národního výboru na rok 1959 v Novém Městě pod Smrkem.

¹¹³ CUHRA – ELLINGER – GJURIČOVÁ – SMETANA, c. d., s. 217.

¹¹⁴ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 55.

„Všem obětavým pracovníkům revolučního dělnického hnutí, kteří se zasloužili o založení a upevnění organizací KSČ v Novém Městě pod Smrkem.“¹¹⁵

Její stržení po tzv. sametové revoluci v roce 1989 ovšem v tak slavnostním duchu neprobíhalo.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 55.

IV. Zástavba a stavební rozvoj města

Původně raně novověké město bylo založené na šachovnicovém půdorysu, čímž připomínalo saská renesanční horní města. V jeho středu se již tehdy nacházelo čtvercové náměstí, obklopené čtvercovými stavebními bloky, dále členěnými na dílčí stavební parcely.¹¹⁶

Čtvercový půdorys náměstí se zachoval dodnes, stejně tak i čtvercové stavební bloky kolem něho. Druhou řadu stavebních bloků pak tvořilo celkem dvanáct menších obdélníků, z nichž většina zůstala též nezměněná. Nutno podotknout, že k zastavění nejsevernějšího obdélníku na západní straně došlo pouze z části, a to kvůli cestě, která tudy vedla a blok tudíž narušovala.¹¹⁷

Rozloha náměstí, které se mírně svažuje západním směrem, činí 100 x 100 metrů. Blíže k jižní straně byla, zřejmě o několik let později od založení města, postavena renesanční radnice. Její zvláštností bylo právě ono umístění a zejména pak natočení, které neodpovídá hlavním osám stavebních bloků. Jinými slovy stála nakřivo. Původně obklopovaly náměstí kolem dokola dřevěné hrázdné domy s podloubím stojící jeden vedle druhého, čímž tvořily jednolitou zástavbu. Především kvůli požárům tyto dřevěné domy postupně nahradily budovy kamenné a později cihelné. První kamenné domy se objevily na jižní straně náměstí po požáru v roce 1809.¹¹⁸ Nejdéle se dřevěné domy s podloubím udržely na jižní straně náměstí. Na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století však došlo k jejich zbourání a nahrazení novými bytovými jednotkami.¹¹⁹ Jedná se o cihlovou stavbu určenou až pro 27 rodin, která slouží dodnes.¹²⁰ Na tyto události vzpomíná místní pamětník a bývalý učitel pan Karel Nádeník následovně:

„Na krajní dům směrem od spořitelny, stojící na rohu náměstí, kde začínalo podloubí, natloukli prkna, aby nikdo tím podloubím nešel, protože hrozilo zřícení. Ale vedle toho byl dům se dvěma vikýři. To byl krásný nový barák. Po válce tam bydleli Kolomazníčkovi. Byla to také prodejna potravin. No ale vzhledem k tomu, že chtěli postavit velkou vojenskou novostavbu, tak musel pryč i tenhle dům, protože to jinak nešlo.“¹²¹

¹¹⁶ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 21–22.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 22.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 22–170.

¹¹⁹ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 20. 1. 2012.

¹²⁰ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 55.

¹²¹ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 20. 1. 2012.

Po poválečné proměně obyvatel se jejich celkový počet ve městě značně snížil a zůstala zde řada opuštěných domů. Mnoho takovýchto starých a nevyhovujících budov bylo zbouráno.¹²² Jen v padesátých letech došlo ke stržení až 120 staveb.¹²³ Nové Město se z válečných a bezprostředně poválečných let vzpamatovávalo velice dlouho. Na špatný stav obce vzpomíná pan Železný:

„Když jsme se sem ve 49. roce přistěhovali, tak na náměstí byla rozbitá radnice, strašné množství papíru, nešla tady nikde elektrika. Navečír, když se takhle setmělo, tak byla tma. A tady to byly samé malé baráčky, většinou vykradené. A ti lidé, co to vykradli, tak odjeli. To byla taková doba.“¹²⁴

Zásadní proměnou prošlo po válce náměstí. Dá se říci, že úpravy odstartoval pravděpodobně úmyslně založený požár radnice v roce 1948. V letech 1949–1952 se zbouraly zbytky staré radnice a náměstí bylo parkově upraveno. Po jeho obvodu byly vysázeny stromy a vnitřní plochu tvořila čedičová drť, čímž vznikla rovná plocha.¹²⁵ Při této příležitosti se vydláždily některé chodníky a ulice.¹²⁶ Nyní bych opět uvedl část vyprávění pana Nádeníka, tentokrát o provádění parkové úpravy:

„Když to bylo hotové, myslím jako zplanýrované, tak tam kde roste tráva, tak tam později vysázeli keře. Na to tady byl nějaký člověk, který řídil tu tzv. parkovou úpravu. [...] Nebyla tam rampa, ani uprostřed fontána. Ted' tam je záhon, ale předtím tam pak později pan Kubát, vodomistr tady z Nového Města, nechal udělat fontánu. Tak to také nebylo a nebylo to vydlážděné. Dláždilo se až mnohem později. Tam byla jen šotolina. Až pak se ten vnitřek náměstí dál upravoval. Takže dlážděné byly jen chodníky kolem dokola. V jižní části se udělaly dva oblouky, které původně měly mít mnohem větší poloměr a měly jakoby víc zasahovat do ulice vedoucí nahoru ke škole. Ale řeklo se, že to je nerozum, tak že to o nějaký metr zmenší. Samotná celá plocha náměstí byla rovná a byly tam jenom čtyři kandelábry, nic víc. Až v šedesátých letech tam potom udělali ty trojúhelníky, které tam jsou dnes. [...] Konaly se tam první máje a podobné věci, ale jinak si nepamatuji, že by tam něco bylo. [...] Pak už v těch šedesátých letech se začaly dělat další úpravy a právě protože to bylo příliš velké a nebylo tam nic, tak udělali takové ty plochy, kterými vlastně rozbili tu vnitřní plochu náměstí.“¹²⁷

¹²² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 25.

¹²³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 55.

¹²⁴ Rozhovor autora s Jiřím Železným, 18. 11. 2011.

¹²⁵ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 20. 1. 2012.

¹²⁶ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 25.

¹²⁷ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 20. 1. 2012.

O vydláždění chodníků se zasloužili pan Kouřil a dále bratři Josef a Felix Förnerovi, což byli dva starousedlíci a antifašisté. Prováděli vyměřovací práce a právě oni zmenšili výše zmíněné poloměry kruhů chodníku nacházející se na rozích jižní strany. Na západní straně se po válce nacházely dvě čerpací stanice.¹²⁸

Krátce po celkové rekonstrukci náměstí se zde konaly, ještě v padesátých letech, hned dvě smuteční tryzny za dva zemřelé československé prezidenty. Nejprve v roce 1953 za zemřelého Klementa Gottwalda a druhá roku 1957 po smrti Antonína Zápotockého.¹²⁹

Dnes zdobí náměstí kolem dokola lípy, přičemž vnitřní plochu tvoří betonová dlažba a travnatý povrch, doplněný záhony. Na východní straně časem přibýlo vyvýšené betonové podium s kovovým zábradlím. Pan Nádeník hovořil také o fontáně. Ve středu náměstí totiž skutečně po léta existovala kruhová nádrž s vodotryskem, na jejímž místě se v současnosti nachází květinový záhon.

Již několikrát jsem se náznakem zmínil o renesanční radnici, která stávala na náměstí, a o jejím neblahém osudu. V souvislosti s proměnou náměstí bych proto této budově nyní věnoval také pár slov. Jednalo se o symbol horního města a jeho práv. Jak jsem již nastínil, přesné datum jejího založení není známé, ale nepochybně vznikla nejpozději do několika prvních let od založení města. S jistotou lze říci, že existovala už v roce 1619, neboť se z této doby dochoval účet na nákup lana a drátu pro radniční hodiny. Původně byla dřevěná s hrázděným patrem a vysokou střechou, na níž se nacházela věžička se zvonem a hodinami.¹³⁰ Budova 20. října 1653 vyhořela.¹³¹ Rychle se však dočkala obnovy, přičemž tentokrát dostala kamenné přízemí. Další požár nastal 16. srpna 1753 a radnice znovu částečně shořela. Její oprava přišla o rok později, kdy získala novou mansardovou střechu a obnovenou věžičku se zvonem a hodinami.¹³² V přízemí radnice se nacházel výčep, krám, palírna a stáj. V patře byly umístěné kanceláře, komory a taneční sál.¹³³ V roce 1861 bylo hrázdění domu již velice zchátralé a muselo se odstranit. Ponechalo se jen přízemí s pevnými zdmi. 29. dubna 1861 započal zednický mistr Franz Elstner výstavbu nového patra, jehož dokončení nastalo 12. září téhož roku. Radnice těmito všemi kroky výrazně změnila svou původní podobu. Měla nyní jednoduchou sedlovou střechu a šestibokou věžičku, tentokrát již bez

¹²⁸ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 24. 2. 2012.

¹²⁹ NÁDENÍK – JEŘÁBEK, c. d., s. 23.

¹³⁰ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 174.

¹³¹ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 12.

¹³² TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 174.

¹³³ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 12.

jehlancové stříšky. V budově sídlili městský rada, rychtář a horní úřad.¹³⁴ Koncem dvacátých let dvacátého století vznikla pravidelná autobusová linka do Raspenavy a před budovou radnice se zřídila zastávka.¹³⁵ Dalším zásadním mezníkem se stal rok 1946, kdy se úředníci a část dokumentů postupně přestěhovali do prostorné budovy soudu, která slouží jako městský úřad do dnešních dnů.¹³⁶ V sobotu 30. listopadu 1946 uspořádal místní národní výbor „večer na rozloučenou se starou radnicí“. V podstatě se jednalo o slavnostní událost s hudbou a občerstvením, kdy byli občané pozváni do všech místností radnice. Vstupné činilo 20 Kčs, přičemž čistý výnos měl být věnován ve prospěch úpravy města a místních škol.¹³⁷ Z přízemí staré radnice se pak stalo, dá se říci, skladiště.¹³⁸ O dva roky později, konkrétně 31. března 1948, postihl radnici nový požár, který tentokrát znamenal její definitivní zánik. Zůstalo stát pouze obvodové zdivo a komíny a domnívám se, že právě kvůli předchozímu přestěhování úředníků do nové, jednoznačně modernější budovy, okamžitě padly naděje na případné další obnovení této pro Nové Město významné historické budovy. Nutno připomenout, že jde o období nedlouho po druhé světové válce. Nové Město se tedy stále vzpamatovalo z německé okupace a událostí bezprostředně po ní a velkou roli hrály, jako vždy, jistě i finanční prostředky, které však byly zapotřebí jinde. O rok později se zbývající ruiny zbouraly a odstranily právě ve spojitosti s probíhající parkovou úpravou náměstí.¹³⁹

Znovu si dovolím uvést část z vyprávění pana Nádeníka, který o těchto událostech ví mnoho podstatných a zajímavých informací:

„Radnice sloužila zároveň jako restaurace. Tam byl veliký taneční sál. Zde byl starosta, který měl svou kancelář, a ještě tam byli samozřejmě asi dva úředníci. Dříve také postavili budovu soudu. Ten dům byl postavený nesmírně kvalitně a v porovnání s touhle starou stavbou byl vlastně velmi nový. Potom tam už žádný soud nebyl a oni si řekli, že se z té staré budovy přestěhují sem do té nové, protože je to tam lepší. To byl záměr, který se potom vyplnil tak, že se ale zdaleka všechny materiály nebo písemnosti nepřestěhovaly. To jenom určitá část, to nejnmutnější. A proto se taky stalo, že některé ty plány tam zůstaly a tím jak to potom shořelo, tak bylo všechno pryč. [...] Sál byl v prvním patře a místnosti byly dole. Tam byly uprostřed velké dveře, kterými se vcházelo, a tam se navázel starý papír. To už se začalo se sbíráním starého papíru. No,

¹³⁴ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 174.

¹³⁵ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 41.

¹³⁶ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 3. 2. 2012.

¹³⁷ Osobní archiv Karla Nádeníka, pozvánka na „večer na rozloučenou se starou radnicí“.

¹³⁸ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 174.

¹³⁹ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 3. 2. 2012.

*starý papír. Vozily se sem věci z baráků po Němcích, jinými slovy papír samozřejmě. Nikoho to tehdy příliš nezajímalo, ale na druhou stranu to byly často zajímavé věci, které by dnes měly velkou cenu. Například pohlednice. No a potom v březnu 1948 to někdo podpálil. A věž, která byla na radnici, tak ta prý padala směrem na jih.*¹⁴⁰

Další pro město významnou událostí po druhé světové válce bylo nepochybně přejmenování ulic z německých názvů na české. Dochoval se návrh na přejmenování z roku 1946, který zahrnuje i změnu v označení náměstí. Ulice navrhovaná pojmenování krátce poté získaly. V následující tabulce uvádím stará a nově navržená označení:

Tabulka 2. Návrh na přejmenování ulic z roku 1946:	
Dřívější označení:	Návrh:
Bahnhofstrasse	Nádražní
Bergamtsgasse	Liberecká
Berggasse	Dělnická
Bergmannsgasse	Jiráskova
Dittersbächlerstrasse	Jindřichovická
Eisensteingasse	5. května
Färbergasse	Železná
Feldgasse	Růžová
Flurengasse	Tylova
Freiheitsgasse	Jiskrova
Friedländerstrasse	Frýdlantská
Goethegasse	Plovárenská
Grillparzergasse	Mánesova
Heimersdorferstrasse	Palackého
Hegewaldergasse	Smetanova
Hirtengasse	Rudolfa Vaňka
Hofladengasse	Sadová
Waldgasse	Mlýnská
bezejmenná	Ondříšková
Huttengasse	Jizerská
Johannessgasse	Kmochova
Katharinengasse	Rokycanova
Kirchgasse	Myslbekova
Klingerstrasse	Jana Žižky
Knappenberggasse	Malostranská
Kupferberggasse	Havířská
Liebwerdengasse	Husova
Lomnitzgasse	Bělohorská
Lusdorfergasse	T. G. Masaryka
Luthergasse	Dr. Farského (Blahoslavova)
Marktplatz	Náměstí Dr. E. Beneše
Meffersdorferstrasse	Celní

¹⁴⁰ Tamtéž.

Mühlgasse	Dvořákova
Mühlberggasse	Horská
Nikolausgasse	Máchova
Peter–Paulgasse	Čapkova
Rederngasse	Revoluční
Rosengasse	28. října
Schillerstrasse	Maršála Stalina
Schiessgasse	Havlíčkova
Schlossergasse	Komenského
Schmeykalgasse	Tovární
Schulgasse	Sokolská
Sonengasse	Luční
Schlesienweg	Polní
Tafelfichteweg	Liščí
Teichgasse	Boženy Němcové
Webergasse	Nerudova
bezejmenná	Zahradní
bezejmenná k Švýcarskému mlýnu	Rozkošná
Sänger Wiese	Sady T. G. Masaryka

Nejenže se zachovala většina nově získaných pojmenování, ale skoro vždy také tvar a rozloha jednotlivých ulic. Situaci ovlivnila až výstavba osmdesáti rodinných domků typu Okal v letech 1979–1982, které stojí v severní části města, v těsném sousedství místní Textilany.¹⁴¹ Nová zástavba vznikla právě z iniciativy tohoto textilního závodu. Tehdy se objevila nová, rozsáhlá ulice pojmenovaná Na výsluní, zahrnující zmíněné stavby. Město se tímto počinem co do rozlohy mírně zvětšilo. Dále teprve v příštích desetiletích přibýly například ulice V lukách na východě města nebo U hřiště na jihu. Některá pojmenování prošla většími či menšími úpravami, anebo naprostým vymazáním. Zmizela třeba Nerudova ulice. Jiné názvy se jen lehce pozměnily. Například ulice Ondříškova se změnila na Ondříčkova. V úvahu musíme vzít také možnost, zda se v dochovaných dokumentech nejedná pouze o chyby, které se v nich leckdy pochopitelně nacházejí. Při porovnání více materiálů jsem mj. zjistil, že se v německých pojmenováních pro tutéž ulici uvádí ve druhé polovině názvu někdy Gasse a jindy zase Strasse.¹⁴² Obojí v překladu znamená „ulice“, takže se v tomto případě nejedná o žádný zásadní rozdíl.

Zvláštní pozornost bych teď věnoval ulici Rudolfa Vaňka, jejíž současné označení je pouze Vaňkova. Právě u osobnosti Rudolfa Vaňka se pozastavím, abych

¹⁴¹ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 94.

¹⁴² SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1198, karton č. 168, trojice návrhů na přejmenování ulic v Novém Městě pod Smrkem z let 1945–1946.

vysvětlil, proč si tento člověk zasloužil, aby po něm získala jméno jedna z novoměstských ulic.

Rudolf Vaněk se narodil 28. února 1892 ve Zlíchově. Za první republiky bydlel v Novém Městě, kde pracoval jako listonoš. V důsledku mnichovských jednání v září 1938 a následného zabrání pohraničí Němci odsud však musel odejít. Usadil se tedy v Poděbradech, kde pokračoval ve výkonu povolání poštovního doručovatele. Poté, co nacistické Německo obsadilo v březnu 1939 i zbytek českého území, se Vaněk zapojil do domácího odboje proti nacistům. V Poděbradech se stal členem organizace s názvem Informační služba národního osvobození (ISNO) a pro jejího vedoucího představitele jménem Hodač zprostředkovával písemný kontakt s pražským odbojovým ústředím. Na poště také likvidoval udavačské dopisy zasílané německým úřadům. 26. října 1942 byl spolu s dalšími členy odboje zatčen a po výsleších a mučení gestapem byl 2. dubna 1943 transportován do Terezína, kde čekal na soud. Ten se uskutečnil 14. června 1944 v Norimberku. Nacisté Vaňka soudili spolu se čtyřmi dalšími odbojovými spolupracovníky, přičemž on i Hodač dostali trest smrti. 5. září 1944 je oba v Mnichově popravili. Nové Město pod Smrkem uctilo památku Rudolfa Vaňka pojmenováním jedné ze svých ulic krátce po skončení války. Na tohoto hrdinu nezapomněli ani na poště v Poděbradech, kde byla na jeho počest odhalena pamětní deska.¹⁴³

Za škodu považuji fakt, že oproti starým německým označením nyní nenese žádná z ulic název například po Melchioru z Redernu nebo Ignazi Klíngerovi, přestože se podstatně zasloužili o vznik a rozvoj města. Tato skutečnost pochopitelně nejspíš souvisela s tehdejší českým postojem k těmto dvěma osobnostem. Místo nich tak dostaly přednost historické postavy, které přitom s Novým Městem přímo nesouvisí. Klíngerovo jméno zůstává v povědomí novoměstských obyvatel alespoň díky nedávno zrekonstruované vile stojící na kopečku za Textilanou a díky honosnému mauzoleu, které nechala rodina Klíngerů postavit a roku 1901 vysvětit na místním hřbitově, respektive za ním. Objekt od konce druhé světové války dlouho chátral, ale ve druhé polovině devadesátých let 20. století se také dočkal rozsáhlé rekonstrukce.¹⁴⁴

Za povšimnutí stojí též tehdejší návrh na nové pojmenování náměstí, tedy z Marktplatz na náměstí Dr. E. Beneše. S jistotou lze ovšem říci, že to se v následujících

¹⁴³ TIMA, Václav, *Vaňkova ulice*, in: *Novoměstské noviny*, roč. 15, č. 1, 2009, s. 8.

¹⁴⁴ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 67.

letech jmenovalo Stalingradské, nikoli Dr. E. Beneše.¹⁴⁵ I zde se tudíž projevil vliv Sovětského svazu. Dnes přitom nese zcela jiný název, a to sice Mírové náměstí.

Po druhé světové válce se výrazně změnila vytiženost hlavních cest. Nárůst zaznamenala především přeprava vlakem, autobusem a osobním autem. Vedle železnice se nejrušnější cestou stala silnice vedoucí do Frýdlantu. Rok 1948 přinesl scelování pozemků a omezování provozu. S tím souvisí i zánik některých cest a silnic. Uzavřely se například cesty a železniční trať do Polska. Tímto počinem byl znemožněn přístup turistům ze Slezska. Uzavřením železničního hraničního přechodu do Polska ztratila železnice vedoucí z Frýdlantu přes Nové Město do Jindřichovic mezinárodní význam. Omezování cest se dotklo i silnice z Ludvíkova do Raspenavy, protože se z této oblasti stal vojenský prostor. Přitom však vedla mimo vojenské území.¹⁴⁶

V roce 1948 došlo k nahrazení původních lokomotiv novými motorovými vlaky, které se dodnes běžně nazývají Hurvínek.¹⁴⁷ Původní parní lokomotivy řady 311.5 postupně odcházely od října 1946 do ledna 1949 do Kovošrotu. 20. ledna 1949 se přistoupilo ke zrušení stanice Jindřichovice pod Smrkem jako samostatné služebny a byla přidělena stanici v Novém Městě. Ke konci roku 1950 pak byla přijata na novoměstském nádraží první žena pro službu v pokladně. Důležitým mezníkem se stal také rok 1952, odkdy železnice na Frýdlantsku patřila pod nově zřízenou Správu dráhy v Ústí nad Labem.¹⁴⁸

Někdy po roce 1947 se pak dočkala prodloužení silnice vedoucí od tábora k lesu a ke Kyselce.¹⁴⁹ V této souvislosti uvedu také jednu zajímavou stavbu, kterou je turistická chata U Kyselky. Byla postavena ve dvacátých letech 20. století na vršku dnes zvaném Spálenka, který se nachází mezi pramenem kyselky a Novým Městem a kde se každoročně 30. dubna ve večerních hodinách pálí čarodějnice. 7. července 1932 se tu nejspíš od sena vznítil úmyslně založený požár, který měl ničivé následky. Přesto se chatu podařilo obnovit. Avšak v květnu 1945 nastal druhý požár a ten znamenal definitivní zánik budovy.¹⁵⁰ Mnozí říkají, že se na jejím místě stále skrývají stavební základy. Nyní bych rád uvedl, jak na zánik chaty vzpomíná pan Nádeník:

¹⁴⁵ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 26. 2. 2012.

¹⁴⁶ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 65–67.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 65.

¹⁴⁸ FOGL, Miroslav – CRHA, Ladislav – ŘÍHA, Radim, *100 let trati Frýdlant v Čechách – Jindřichovice pod Smrkem*, Praha: SAXI 2002, s. 22–23.

¹⁴⁹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 67.

¹⁵⁰ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 117.

„Turistická chata se po jejím vypálení začala díky starousedlíkům znovu opravovat. Bylo postaveno dokonce obvodové zdivo a národní výbor nechal navozit silné trámy. Na ně si pamatuji. Pak najednou někdo dal příkaz, že se stavba zastaví a tím vše skončilo. Trámy si asi někdo odvezl. [...] Základy by tam měly být, lépe řečeno jsou. Když se obvodové zdivo začátkem šedesátých let začalo bourat, tak základy tam musely zůstat. Je tam i studna, jenže pochopitelně zasypaná.“¹⁵¹

Na valné hromadě zemských hasičských jednot byl 21. října 1945 ustaven Československý svaz hasičstva. Dekretem z 18. ledna 1951 se stal dobrovolnou organizací a začaly vznikat místní jednotky. Jejich členové se nazývají bratři a jejich vedoucí starosta, od roku 1951 předseda. Roku 1953 prošel svaz reorganizací a vznikl Státní požární dozor a Požární ochrana. Svaz dostal nové pojmenování, a to Československý svaz požární ochrany. Novoměstští hasiči se zapojili po roce 1946 do budovatelských pětiletok, organizovali taneční zábavy, účastnili se pálení čarodějnic, prvomájových průvodů, dětského dne a také vykonávali dozor při různých akcích a zábavách. Od 5. května 1877 existoval taktéž dobrovolný hasičský sbor v Klingerově textilní továrně. Sbor tehdy vedl Edmund Klinger a prvním velitelem byl Johann Tschiedel. Roku 1909 se vedení sboru ujal Hugo Klinger, který zřídil také strážnici s noční službou. 1. ledna 1927 se pak tovární sbor začlenil do Okresního svazu hasičů. Po druhé světové válce ovšem došlo k jeho obnovení a fungoval až do zániku výroby, který nastal na počátku 21. století.¹⁵²

Opomenout nesmíme ani další z důležitých městských služeb, kterou jsem již nastínil v souvislosti s Rudolfem Vaňkem. Mám tím na mysli místní poštu. Počátky se řadí již k 1. listopadu 1842, kdy byla ve městě zřízena sběrna dopisů. 1. července 1873 pak přišlo povýšení na poštovní úřad a 26. října 1905 se otevřela telefonní ústředna. Po druhé světové válce převzaly poštu i telefonní ústřednu československé orgány.¹⁵³

V roce 1950 došlo k přijetí návrhu na sloučení obcí Hajniště a Nového Města. Jejich spojením vznikla jedna tzv. politická obec se společnou správou pod Místním národním výborem v Novém Městě pod Smrkem. Místní národní výbor v Hajništi se

¹⁵¹ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 24. 2. 2012.

¹⁵² TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 145.

¹⁵³ Tamtéž, s. 148.

tudíž zrušil.¹⁵⁴ Roku 1960 se potom obdobně připojily k Novému Městu také Ludvíkov pod Smrkem a Přebýtek.¹⁵⁵

Porovnáme-li podobu města ve sledovaném období, tedy mezi lety 1945–1960, s dnešním stavem, nalezneme na první pohled asi čtyři nejvýraznější rozdíly. První se týká severní části města, kde až v pozdějších letech vyrostly výše zmíněné rodinné domky typu Okal. Další rozdíl, opět v souvislosti s bydlením, spočívá zejména v panelových domech, které byly postaveny v sedmdesátých a osmdesátých letech a nahradily staré stavby. Staveniště musel zpočátku ohraničovat vysoký plot, neboť výkopové práce pro budoucí „paneláky“ prováděli vězni z minkovické věznice.¹⁵⁶ Třetí nápadnou proměnu lze sledovat v místech poblíž fotbalového hřiště, kde vzniklo, kromě rodinných domů, značné množství „zahrádek“ s chatkami. Nové zahrádkářské oblasti nalezneme taktéž jižně od vlakového nádraží nebo na severovýchodě města, nedaleko Textilany. Čtvrtý rozdíl souvisí s podobou náměstí, kde stála do roku 1948 původní radnice. Málokdo ze současných obyvatel si uvědomuje, jak bohatou historii tato nejstarší část města vlastně má.

¹⁵⁴ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1197, karton č. 168, dokument o sloučení Hajniště s Novým Městem pod Smrkem z 18. 9. 1950.

¹⁵⁵ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 133.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 92–95.

V. Textilana a další poválečné podniky a živnosti

Rok 1945 znamenal jistě přelom v mnoha oblastech života. Zejména bylo zapotřebí obnovit a stabilizovat zemi po hospodářské stránce. Řada podniků se za okupace musela věnovat válečné výrobě a jinak tomu nebylo ani v Novém Městě pod Smrkem, kde k tomuto záměru Němci zneužili zdejší textilní továrnu, dodnes nejvýznamnější novoměstskou firmu v historii města.

Novoměstská Textilana byl závod na výrobu vlněného zboží. Záměrně mluvím v minulém čase, neboť po událostech v uplynulých dvou desetiletích, které znamenaly naprostý zánik výroby, už asi nikdo v její obnovu nevěří.

Kořeny továrny spadají zhruba do poloviny 19. století. Vznikla jako firma Ignaz Klinger, pojmenovaná tedy po svém zakladateli. Roku 1850 pracovalo pro faktora Klingerera přibližně 1500 domácích tkalců, z nichž část soustředil roku 1862 do vlastní tkalcovny. Nacházelo se v ní tehdy 500 ručních stavů. V letech 1867–1868 zakoupil Klinger 150 mechanických stavů.¹⁵⁷ Rozkvět podniku a zdokonalování výroby pokračovalo i v následujících letech.

To ovšem neznamená, že podmínky v podniku byly ideální. Do příznivého vývoje zasáhla v roce 1873 hospodářská krize, kterou však firma úspěšně přečkala.¹⁵⁸ 15. října 1871 založili zdejší dělníci, na základě tzv. koaličního zákona ze 7. dubna 1870, „odborný spolek“, který už na jaře 1872 zorganizoval stávkou 330 Klingerových dělníků.¹⁵⁹ Firma se proto rozhodla k zavedení přísného továrního řádu, podle něhož musel každý dělník složit při vstupu do práce kauci tři zlaté.¹⁶⁰ To pobouřilo zaměstnance do takové míry, že 15. dubna 1872 vyhlásil výše zmíněný dělnický spolek stávkou 600 dělníků, kteří protestovali, že musí zdarma mýt podlahu a požadovali zvýšení mezd o dvacet procent.¹⁶¹

Mimo těchto obtíží se továrně nevyhnuly ani požáry. Po požáru Klingerovy tkalcovny roku 1876 byla postavena nová budova, vybavená modernějšími stavy. V roce 1901 se tato historie opakovala s apretovnou.¹⁶²

Podnik nakonec zvládl všechny obtíže, které jej potkaly. Koncem 19. století zde pracovalo kolem 1200 dělníků a právě díky textilní výrobě zažilo Nové Město výrazný

¹⁵⁷ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 8.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 8.

¹⁵⁹ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 62.

¹⁶⁰ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 8.

¹⁶¹ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 62.

¹⁶² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 8.

rozkvět, neboť se po dlouhá desetiletí jednalo o nejvýznamnější zdejší firmu, která zaměstnávala podstatnou část místních obyvatel.¹⁶³ Z původně hornického města se rychle stalo město známé zejména svým textilním průmyslem.

Pro rozvoj podniku byl významný rok 1902, kdy se zahájil provoz na již zmiňované železniční trati.¹⁶⁴

V roce 1932 se konala u firmy Klinger stávka proti propuštění 105 dělníků.¹⁶⁵ V době dozívání hospodářské krize, konkrétně od roku 1937, řídila Klingerův rodinný podnik bankovní akciová společnost Lanex, která od roku 1933 stále víc podléhala vlivu Henleinovy Sudetoněmecké strany.¹⁶⁶ V tomto období také museli nově přijímaní dělníci podepsat slib, že nebudou v továrně politicky činní.¹⁶⁷

Bývalá Klingerova továrna byla za druhé světové války zapojena do válečné výroby a v Novém Městě bylo nasazeno do práce mnoho cizinců a francouzských i sovětských válečných zajatců. V nejnovějším traktu suché úpravny a tiskárny se nacházela výroba náhradních dílů pro firmu Junkers, která se zabývala výrobou letadel pro německou Luftwaffe.¹⁶⁸ Příchod sovětské armády, 9. května 1945, znamenal pro zdejší textilní průmysl nový začátek.

Zatím jsem hovořil o rozvoji podniku, s nímž souvisel i rozmach města. Považuji však za důležité připomenout a zdůraznit fakt, že podmínky v továrně byly až do druhé světové války velice tvrdé a stávky dělníků tudíž pochopitelné.¹⁶⁹

Po okupaci byl novoměstský závod převzat ve velmi zanedbaném stavu se zastaralým strojním zařízením, přizpůsobeným velmi členité výrobě. Většina poschodových i ostatních provozoven měla dřevěné stropy a nebyla prakticky vybavena žádným sociálním zařízením. Výrazně se projevovaly důsledky toho, že zejména akciová společnost Lanex do závodu vůbec nic neinvestovala a dokonce ani běžná údržba nedosahovala nezbytné úrovně. Po osvobození byla textilní továrna barona Klingera znárodněna a řízení převzala národní správa.¹⁷⁰ Textilní výrobu se podařilo obnovit už v červnu 1945, kdy tu pracovalo 660 zaměstnanců, stále zejména Němců.¹⁷¹

¹⁶³ Tamtéž, s. 9.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 9.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 10.

¹⁶⁶ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 118.

¹⁶⁷ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 10.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 11–12.

¹⁶⁹ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 26. 2. 2012.

¹⁷⁰ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 11–12.

¹⁷¹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 118.

Provoz se mohl zahájit v malé mykané přádelně a v poměrně velké tkalcovně s rozmístěním stavů pro jednostavový systém na transmisní pohon. Z nich byla přibližně třetina pro vlnářskou výrobu nepoužitelná. Dále mohla výroba probíhat v barevně volného materiálu a kusů, stísněné spolu s mokrou i suchou úpravnou do zchátralého traktu. Funkční se udržela také stará tiskárna, vybavená stoly a tzv. sedačkami pro ruční tisk formami a dvěma starými stroji pro válcový tisk.¹⁷² Modernizaci zažila kotelna, kde se kromě kotlů na výrobu páry instalovalo i soustrojí na výrobu elektrického proudu.¹⁷³

K zajištění provozu kotelny bylo zapotřebí uhlí. Proto se musely vysílat do mosteckých dolů uhelné brigády, které zároveň měly natěžené uhlí při dopravě vlakem hlídat, aby se do závodu dostalo a nikdo ho neukradl.¹⁷⁴

Období vedení národní správou trvalo jen krátce. 1. ledna 1947 se továrna začlenila jako závod 05 do nově ustaveného národního podniku České vlnářské závody s centrálním ředitelstvím v Liberci.¹⁷⁵ Do tohoto národního podniku byly začleněny všechny velké vlnářské továrny v liberecké a ašské oblasti. Postupně pak byly přičleňovány další vlnářské závody, nacházející se v severní části Čech. Centrálním ředitelem tohoto velkého podniku se stal Rudolf Šaman z Humpolce (1945–1946), který byl ihned po válce jmenován národním správcem novoměstské továrny. Prvním českým ředitelem závodu se stal František Krechler (1946–1949). Dalšími řediteli v následujících letech byli pak znovu Rudolf Šaman (1949–1950), dále pak Vlastimil Zika (1950), Antonín Trejbal (1951), Jaroslav Horký (1951–1955) a Josef Kadlec (1955–1962).¹⁷⁶

Po převzetí podniku se zde nacházelo jen několik Čechů a německých antifašistů, takže se téměř celé osazenstvo muselo nahradit novými pracovníky za postupně odsunované Němce. Proto byli velmi vítáni odborníci přicházející z Humpolce, z Třeště, ze Dvora Králové a z polské Lodže a Zelowa, kterým se svěřovaly především technické funkce a odborné profese. Dveře závodu byly otevřené i pro všechny další reemigranty z Polska, jakož i pro všechny české a slovenské dosídlence z různých oblastí republiky. Přišlo sem také sto jugoslávských mladíků,

¹⁷² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 12.

¹⁷³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 118.

¹⁷⁴ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 12.

¹⁷⁵ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 118.

¹⁷⁶ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 11–26.

vyslaných na jednoroční zapracování. Po ukončení válečné výroby se mj. zajistily dodávky přízí ze sesterského závodu, tedy z přádelny na česanou přízi v Luhu.¹⁷⁷

Souběžně s buničinovými a manipulovanými tkaninami se vyráběly také čistě vlněné tkaniny pro ruční tisk a pánské oblekové tkaniny z přidělu vlny mezinárodní organizace UNRRA (United Nation Relief and Rehabilitation Administration, tedy Správa Spojených národů pro hospodářskou pomoc a obnovu), které byly určeny pro ošacení vládních a diplomatických orgánů a také na ošacovací akce ve všech sesterských závodech. Z čisté vlny mohlo být vyráběno jen zboží určené na export.¹⁷⁸

V závodě se mezi různorodým osazenstvem projevovala vzájemná nedůvěra.¹⁷⁹ Po únoru 1948 pomáhala ostrahu závodu zajišťovat závodní jednotka Lidových milic.¹⁸⁰ V tomto roce se uvedla do provozu moderní suchá úpravna pestrého zboží v objektu likvidované zbrojní výroby a vznikla také nová závodní jídelna.¹⁸¹ Ta vznikla na základě žádosti o stavební povolení z 27. srpna 1947 a jejího schválení 12. listopadu téhož roku.¹⁸² Jednalo se o přestavbu dříve neudržované a nevyužívané secesní vily čp. 365, nacházející se v areálu továrny, takže pro její využití hovořil též fakt, že stála v bezprostřední blízkosti pracoviště. Provedením stavby byla pověřena frýdlantská firma Hampel a Kammel. Zamýšlená kapacita závodní kuchyně činila 700 osob.¹⁸³ Nyní, spíše pro zajímavost, uvedu zlomek z vyprávění pana Jiřího Železného, který v novoměstském závodě pracoval a vykonával funkci vedoucího tiskárny:

*„Tady bylo pět mých kolegů, kteří se mnou chodili do školy. A na co nejvíc vzpomínají? Na Jiráčka, na pana Jiráčka, který byl vedoucí závodní jídelny a ten tady v té době pěstoval prasata. My jsme ta prasata tam museli chodit krmit a všechno možné. Ale byla tady výborná kuchyně díky tomu Jiráčkovi. Na to oni vzpomínají.“*¹⁸⁴

Z archivních materiálů je ovšem patrné, že se ozývaly i nepřilíh lichotivé poznámky na adresu závodní jídelny. Nyní proto uvádím úryvek ze zápisu ze zasedání místního národního výboru, které se konalo 13. listopadu 1958:

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 12.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 12–13.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 13.

¹⁸⁰ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 70.

¹⁸¹ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 13.

¹⁸² SOKA Liberec, fond: Okresní národní výbor Frýdlant v Čechách, inv. č. 138, karton č. 168, stavební povolení k přestavbě vily čp. 365 v Novém Městě pod Smrkem pro účely závodní kuchyně z 12. 11. 1947.

¹⁸³ Tamtéž, inv. č. 138, karton č. 168, protokol ze 7. 10. 1947 o projednání žádosti o udělení stavebního povolení k adaptaci vily čp. 365 pro účely závodní kuchyně.

¹⁸⁴ Rozhovor autora s Jiřím Železným, 18. 11. 2011.

„Soudruh Houha připomíná, že strážníci nedostávají moučníky, předkládané maso je nekvalitní, často zapáchá. Dále se dotazuje, zda se zbylé jídlo použije druhý den k přípravě dalšího oběda.“¹⁸⁵

Při následné kontrole se skutečně zjistily neshody, kdy například scházelo jedenáct kilogramů ovoce a nesouhlasilo ani množství masa.¹⁸⁶ K nevyhovujícím podmínkám se vyjádřil i tehdejší kuchař, tedy pan Rabina, o němž je ve výše uvedeném zápisu také řeč:

„Maso nedostávají kvalitní, počet strážníků se značně snížil. Často žádal stravovací komisy, aby špatné maso bylo vyřazeno.“¹⁸⁷

K závodu patřilo také polní hospodářství a zahradnictví. Pozemky v okolí podniku se musely obdělávat až do předání místnímu JZD v polovině padesátých let.¹⁸⁸

Roku 1949 postihl podnik nebezpečný požár, který se díky obětavosti pracujících a požárních sborů podařilo zastavit, takže shořela jen malá část přípravný a vyšívárny. Výroba tedy mohla pokračovat bez přerušení.¹⁸⁹

V rámci první reorganizace československého textilního průmyslu v roce 1949 došlo k vymezení působnosti Českých vlnářských závodů na několik menších národních podniků. Tak se novoměstská továrna stala základním závodem n. p. Novana, ke kterému se přičlenily závody v Hejnicích a ve Frýdlantě. Následně byla vyvzorována první exportní kolekce kvalitních dámských šatovek, pánských obleků a dámských plášťů, která měla na zahraničních trzích úspěch. Vyváženy byly také klasické ručně tištěné šátky, šály a šatovky.¹⁹⁰

Zastaralý provoz se začal modernizovat a přestavovat.¹⁹¹ Do přádelny byly získány dva nové výkonné snovací stroje a automatický útkový soukací stroj. Jednotlivé dílny tkalcovny byly přizpůsobené pro víceřadový systém. V tomto období musel být zabudován renovovaný kotel na méněhodnotná paliva. Musela přitom být zvednuta střecha kotelny a vybudovaly se nové parní rozvody.¹⁹²

¹⁸⁵ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1240, karton č. 175.

¹⁸⁶ Tamtéž, inv. č. 1240, karton č. 175, zápis ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem konaného 13. 11. 1958.

¹⁸⁷ Tamtéž, inv. č. 1240, karton č. 175.

¹⁸⁸ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 70.

¹⁸⁹ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 13.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 14.

¹⁹¹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 118.

¹⁹² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 14–15.

Velkým přínosem se stalo zavedení filmového tisku, jehož další rozvoj později umožnil likvidaci náročného ručního tisku i válcového strojního tisku.¹⁹³ Zřídila se také desinatura tisku, která zajišťovala vysokou úroveň vzorování potištěného zboží.¹⁹⁴

V roce 1952 proběhla další celostátní reorganizace textilního průmyslu, při které se provedla likvidace n. p. Novana a všechny tři závody, tedy v Novém Městě, ve Frýdlantě a v Hejnicích, se začlenily do n. p. Textilana se sídlem v Liberci. Od té doby se stala novoměstská továrna závodem 02 tohoto národního podniku.¹⁹⁵ Zároveň rostly výrobní úkoly závodu, což přineslo i větší členitost výroby a více směn. Rozvíjela se také socialistická soutěž kolektivů ucházejících se o titul Brigáda socialistické práce. Pozornost se věnovala zavádění pokrokových metod a zlepšovateľskému hnutí, do kterého se začaly zapojovat i ženy. Roku 1955 se této socialistické soutěže účastnilo 63 % pracujících a v roce 1962 pak až 75 %.¹⁹⁶

Později se postupně přestěhovala tkalcovna do upravených dílen v budově s betonovými stropy, které se však musely nejprve zesílit. Z nové techniky se pak podařilo získat přitáčeční a lamelovací stroje a 44 automatických stavů typu ES II, které přinesly podstatné zvýšení produktivity práce. Při přestavbě přípravný se instalovaly nové soukací stroje a výrazně se rozšířila skárna. Nové dílny získané renovací části budovy zničené požárem se využily k vybudování tkalcovské dílny pro učňovské středisko a k rozšíření vyšívárny. Na dřevěné podlahy v přípravně a ve vyšívárně se položily mastixové a xylolitové koberce. Ve všech renovovaných dílnách se budovalo také sociální zařízení.¹⁹⁷

Mokré provozy úpravny se již nacházely v havarijním stavu. Zchátralá střecha se musela podepřít sloupy. Suchá úpravna sloužila dobře, ale i nad pestrou přádelnou se musela provést za provozu výměna střechy. I za těchto ztížených podmínek zvládala úpravna zajistit náročnou úpravu oděvního zboží pro export i tuzemskou potřebu včetně předúpravy zboží pro tisk a úpravu po tisku. Strojní zařízení se doplnilo jen několika novými barvicími aparáty a sušícím strojem. Teprve po několikaletém úsilí závodních a podnikových orgánů v roce 1962 schválila vláda výstavbu nových mokrých provozů, bez kterých by další rozvoj závodu nebyl možný.¹⁹⁸

¹⁹³ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 72.

¹⁹⁴ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 15.

¹⁹⁵ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 118.

¹⁹⁶ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 15–18.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 15.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 16.

K významnému posunu vpřed došlo v tiskárně přeorientované na filmový tisk. Daleký transport předupraveného a potištěného zboží po dvoře se odstranil vybudováním nové stolové filmové tiskárny s příslušenstvím v poschodovém traktu sousedícím se suchou úpravnou a pořídil se první filmtiskový automat. Prováděly se už také přípravy pro instalaci dalšího filmtiskového automatu. Od té doby začala tiskárna zajišťovat velký podíl celkové produkce závodu a po zrušení liberecké tiskárny v roce 1964 se stala monopolním výrobcem potištěného vlněného zboží. Podíl na vysoké úrovni vzorování měla podniková výtvarná rada a podniková desinatura tisků.¹⁹⁹

Řada modernizačních úprav pro zlepšení pracovních podmínek se provedla také v koncentrované energetické jednotce. Kotelna se vybavila úpravnou vody, zauhlovacím a odškvárovacím zařízením, uvedla se do provozu parní turbína a proběhla instalace nové elektrorozvodny. S rostoucí výrobou se však začala projevovat nedostatečná kapacita zastaralých kotlů, a proto se s výhledem na další rozvoj závodu připravovala výstavba nové teplárny.²⁰⁰

Zvyšování výroby a nedostatek pracovních sil v této oblasti byly důvodem pro nábor polských pracovníků z pohraničí Polské lidové republiky. První zaměstnankyně nastoupily do závodu v roce 1962. Šlo o první polské dívky zaměstnané v národním podniku Textilana.²⁰¹

Celkový přehled o výrobě a počtu zaměstnanců ve sledovaném období zachycuje následující tabulka:

Tabulka 3. Přehled o výrobě a počtu zaměstnanců v novoměstské Textilaně:					
Počet pracovníků				Množství výroby v metrech	
rok	celkem	dělníci	ženy	celkem	1 pracovník
1945	660	564	311	nezjištěno	
1948	869	649	391	1 383 281	1597
1953	930	719	582	1 765 320	1898
1955	833	637	507	2 100 603	2522
1958	859	721	531	1 840 290	2142
1960	861	749	553	2 262 337	2429

V roce 1964 na základě rozhodnutí vedení národního podniku o centralizaci výroby se převedla mykaná přádelna z novoměstského závodu do libereckého a naopak produkce tiskárny libereckého závodu byla soustředěna v Novém Městě.²⁰²

Na tyto události vzpomíná pan Železný následovně:

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 16.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 16.

²⁰¹ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 75–76.

²⁰² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 19.

„Když se tady v knize popisuje, z jakých důvodů se liberecká tiskárna přestěhovala do Nového Města, tak to bylo hlavně proto, že potřebovali plochu budov. Mě vyhnali na dva roky do Vietnamu. Byl jsem tam jako textilní pracovník. A tam jsem byl poslán ministerstvem jako mladý kluk, protože jsem věděl, o co jde a ledacos jsem prakticky uměl. Tak si tady vzpomněli a nikoho jiného neměli, tak mě tam poslali. Ale proč to říkám? Já jsem se dozvěděl v tom Vietnamu, že se bude tiskárna z Liberce stěhovat do Nového Města pod Smrkem. A teď jsem to napsal tomu svému šéfovi. To byl výborný chlap, nějaký Mirek Lofman. Ten byl asi o patnáct roků starší. Napsal jsem mu to z toho Vietnamu a on mi odepsal, že to není pravda. Já jsem říkal, že jsem se to dozvěděl na ministerstvu průmyslu, když jsem odjížděl a podepisoval jsem všelijaké papíry. Proto jsem mu to psal. Za tři neděle přišel dopis na mou adresu do Vietnamu, že to skutečně je pravda. A proč se to stěhovalo? Jenom skrz to, že potřebovali v Liberci místo a potřebovali to soustředit tady. [...] Když se přemísťovala liberecká tiskárna sem, tak byl veliký archiv vzorů a všeho možného.“²⁰³

V té době, tedy roku 1964, se instalovaly také první pletací stroje a začala výroba úpletů vlnářského charakteru, určená pro dámské svrchní ošacení.²⁰⁴

Rozvoj a modernizace závodu probíhaly i v následujících letech. Před rokem 1989 zaměstnávala novoměstská Textilana okolo 1000 pracovníků, ale v devadesátých letech se situace pro český textilní průmysl vyvíjela velice nepříznivě a postupně došlo k redukci téměř na polovinu zaměstnanců, přičemž tento počet pak i nadále klesal.²⁰⁵ Na úpadku a útlumu výroby se podílely především rozpad socialistického bloku a dovoz levnějšího textilního zboží z Asie.²⁰⁶ V roce 1998 zde pracovalo 470 lidí a krátce před zánikem už pak jen 450. Na konci ledna 2003 dlužila akciová společnost Textilana svým věřitelům 570 000 000 Kč a nacházela se v konkurzu.²⁰⁷ Podnik ukončil výrobu koncem července 2003. Poté byla v říjnu téhož roku částečně obnovena, avšak v polovině srpna 2004 činnost ustala definitivně. Takto tedy končí historie bezesporu nejdůležitějšího novoměstského podniku.

Další významnou firmou ve městě se stala, také už ve druhé polovině 19. století, továrna na výrobu užitkového porcelánu rodin Mazelových a Perschových, založená v roce 1876. Roku 1890 se objekt rozšířil a proběhla modernizace zařízení. S koncem

²⁰³ Rozhovor autora s Jiřím Železným, 18. 11. 2011.

²⁰⁴ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 19.

²⁰⁵ BERGMANOVÁ, Vlasta, *Textilana v obrazech a datech*, Liberec: Technická univerzita v Liberci 2008, ISBN 978-80-7372399-6, s. 200.

²⁰⁶ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 119.

²⁰⁷ BERGMANOVÁ, c. d., s. 200.

druhé světové války bohužel přišel i poměrně brzký konec tohoto podniku. V padesátých letech se část budov porcelánky přeměnila díky místnímu JZD na kravín.²⁰⁸ Za zvláštní přitom považuji skutečnost, že krávy byly umístěny až v prvním patře.²⁰⁹ Napovídají tomu i z větší části cihlami zadělaná okna na dobových fotografiích. V místech bývalé porcelánky pak obyvatelé postavili ke konci osmdesátých let garáže.²¹⁰ Na druhou stranu je nutno konstatovat, že právě konec války s sebou přinesl nové začátky a nové možnosti.

Kromě místní Textilany zde již krátce po okupaci fungovala řada větších či drobnějších podnikatelů. Z roku 1946 se dochoval seznam inzerátů. Nacházely se zde následující firmy a živnosti: prodejna nápojů, potravinářství, uzenářství, zelinářství, pekařství, cukrářství, kavárna, bar, restaurace, hotely, obuvnictví, kadeřnictví, trafika, truhlářství, taxi služba, autoopravna, zubař, obchodní domy, květinářství, krejčovství, podnik na prodej dřeva, uhlí a koksů, drogerie, čalounictví, obchod se školními a kancelářskými potřebami, stavební služby, hračkářství, obchod s díly pro bicykly, pojišťovna, továrna na pily, elektrozávod, Baťa, lékárna, knihkupectví, papírnictví, továrna na kovové zboží, lakýrna, klempířství, malířství nebo obchod zabývající se kovářskými a podkovářskými pracemi a prodejem pneumatik.²¹¹

V tomto ohledu se tedy Nové Město vzpamatovalo z válečných let poměrně rychle, díky čemuž získávali noví obyvatelé i starousedlíci zaměstnání. Jak jsem již dříve uvedl, trvalo to sice déle, ale Nové Město se z dob okupace postupně vzpamatovalo a začalo opět vzkvétat.

Na poválečný vývoj obchodů a především na způsob jejich vzniku či obnovy vzpomíná pan Nádeník:

„Tihle lidé mají v inzerátech často napsáno, že byli národními správci. To znamená, že převzali to zařízení po Němcích, kteří tam bydleli. Je pochopitelné, že by za ten rok nemohli otevřít obchod, svou provozovnu a podobně, kdyby bývali nezískali věci od těch Němců, které vyhnali. Mnozí přišli s aktovkou a neměli s sebou nic jiného.“²¹²

Ze zápisu z plenárního zasedání místního národního výboru, které se konalo 4. května 1951, se dovídáme o skutečnosti, že obchody měly v sobotu otevřeno do 15:00. Jistá paní Šicová proto vznesla návrh, zda by nemohly mít otevřeno ještě déle,

²⁰⁸ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 68–69.

²⁰⁹ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 20. 1. 2012.

²¹⁰ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 69.

²¹¹ OA Karla Nádeníka.

²¹² Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 3. 2. 2012.

neboť mnoho žen pracovalo do 14:00 a neměly tudíž příliš prostoru nakoupit vše potřebné.²¹³

Záhodno by bylo uvést, že zde existovalo značně velké množství restaurací. Byly to Zlatá hvězda, U jelena, Taninec a Pankovič, Dělnický dům nebo Sportovní dům. Celkový počet byl nejspíš ještě o něco vyšší.²¹⁴ Neodpustím si proto poznámku, že restaurační zařízení jsou v současnosti jedním z mála, co ve městě funguje. Ovšem ani ta se nemají nejlépe. Nynější spíše upadající stav Nového Města, kde chybí pracovní příležitosti a zaměstnaní dostávají nízké mzdy, způsobuje, že lidé nemají peníze na stravování v pohostinstvích a mnohdy už ani na ten alkohol, který mnohé „hospody“ drží, anebo držel nad vodou.

Již jsem krátce hovořil o Dělnickém domě stojícím na rohu náměstí, a to sice ve spojitosti s Komunistickou stranou Československa. I z tohoto důvodu není divu, že se koncem čtyřicátých let změnil jeho název nakrátko na Leninův dům.²¹⁵ Také on po druhé světové válce působil jako restaurace, s lidovou kuchyní a tanečním parketem.²¹⁶ Ne vždy však lidem zdejší jídlo chutnalo. Svědčí o tom poznámka v zápisu ze zasedání místního národního výboru, které se konalo 18. června 1959. Píše se v něm:

„Soudružka Macháčková si stěžuje na kvalitu jídel pro zaměstnance v Tokoně, která připravuje Dělnický dům. Jídla jsou taková, jako za lístkového systému. Nešlo by toto zlepšit?“

Soudruh Kolovratník, vedoucí Dělnického domu, vysvětluje špatnou kvalitu jídel tím, že za rozpočtovanou částku Kčs 4,80 nic jiného uvařit nemůže a doporučuje, aby zaměstnanci Tokony chodili na jídlo jinam, že si od nich rád oddychne.“²¹⁷

Ještě nedávno však šlo o příjemnou restauraci. Bohužel navzdory její bohaté historii, která rozhodně nebyla vždy negativní, se jí nepodařilo udržet v chodu.

Obecně se situace v Novém Městě pod Smrkem po druhé světové válce, po následném odsunu Němců a v padesátých letech jednoznačně zlepšovala. Velká pozornost se věnovala opravám a obnovám. Častým tématem se stávaly potíže se zásobováním, a to zejména potravinovým zbožím. Ovšem i toto se dařilo zlepšit a roku

²¹³ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1238, karton č. 175.

²¹⁴ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 3. 2. 2012.

²¹⁵ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1500, karton č. 200, pozvánka na oslavu otevření rekreačního střediska národního podniku Koh-i-noor z 12. 7. 1948.

²¹⁶ OA Karla Nádeníka, seznam inzerátů podniků a živností v Novém Městě pod Smrkem z roku 1946.

²¹⁷ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1241, karton č. 175.

1959 se již objevovaly spíše jen menší nedostatky.²¹⁸ Nebylo to jistě snadné, ale přesto konstatuji, že se město vydalo po osvobození správným směrem. Domnívám se, že to tak tehdy vnímala i řada místních obyvatel, kteří viděli budoucnost obce optimisticky, přinejmenším tedy optimističtěji, než ji vidí mnoho občanů dnes.

²¹⁸ Tamtéž, inv. č. 1242, karton č. 175, zápis ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem konaného 25. 2. 1960.

VI. Zemědělství, lesnictví a naděje na obnovu hornické činnosti

Zemědělství vždy tvořilo nezbytnou složku obživy. Mnoho rodin bylo dříve vázáno na vlastní statek, který jim poskytoval nejen stravu, ale také možnost výdělku. S příchodem konce druhé světové války a zejména pak s nástupem socialismu u nás se ovšem mnohé změnilo.

Válka a bezprostředně poválečný vývoj s sebou přinesly výrazný pokles obyvatelstva, což se pochopitelně dotklo i hospodaření na polích. Když se situace uklidnila a do pohraničí přišli noví obyvatelé, tak v Novém Městě, respektive kolem něj, pracovalo na 198 hektarech půdy 28 rodin.²¹⁹ V sousedním Hajništi to bylo 214 hektarů a 18 rodin a v Ludvíkově 504 hektarů a 48 rodin. Zemědělství zaměstnávalo v uvedených třech obcích celkem asi 300 stálých pracovníků, přičemž jim při sklizni vypomáhali rodinní příslušníci a známí.²²⁰

Zásadní průlom nastal od roku 1949, kdy přišla tzv. socializace vesnice a s ní spojené zakládání družstev a scelování pozemků.²²¹ Směrnice pro přechod soukromé zemědělské produkce na socialistickou velkovýrobu stanovil IX. sjezd Komunistické strany Československa konaný ve dnech 25. a 26. května 1949.²²²

V Novém Městě pod Smrkem došlo nejprve k vybudování společné drůbežárny v opuštěném tzv. Švýcarském mlýně. V důsledku požáru musela být ovšem její činnost už po prvním roce ukončena.²²³ 15. září 1951 vzniklo ve městě jednotné zemědělské družstvo, tedy JZD. V jeho počátcích ho tvořilo 22 dělníků, komunistů, a 2 zemědělci, Josef Houha a Alžběta Mikulcová. K obhospodařování družstvo převzalo mj. zemědělskou půdu, kterou vlastnil městský národní výbor. Do funkce předsedy byl zvolen František Feřtr. Pod vedením Stanislava Kouřila získalo též budovu bývalé Mazelovy porcelánky, z níž se stal již dříve zmíněný kravín. V těchto prostorách mělo být ustájeno sedmdesát kusů skotu a zároveň se získaly velké skladovací prostory určené pro píce.²²⁴ Do družstva postupně vstoupili všichni soukromí zemědělci z Nového Města a Hajniště.²²⁵ Roku 1955 byla zvolena za předsedkyni Pavla Savická.²²⁶

²¹⁹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 84.

²²⁰ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 79.

²²¹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 84.

²²² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 79.

²²³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 84.

²²⁴ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 81 – 82.

²²⁵ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 87.

²²⁶ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 82.

Zájem komunistů na vstupu všech zemědělců do JZD bych rád doložil ukázkou z Návrhu akčně-programového plánu Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem na rok 1959:

„V letošním roce máme za úkol získat do místního JZD ještě 9 soukromně hospodařících zemědělců, kteří dosud nepochopili výhody družstevního hospodaření.“²²⁷

V podobném duchu zní i text ze zápisu z plenárního zasedání místního národního výboru, které se konalo 21. května 1959. Program zasedání je nazván jako Zpráva o plnění Akce Z a akčně-programového plánu:

„Na úseku zemědělské výroby máme v roce 1959 dokončit socializaci, tj. máme přesvědčit zbytek našich soukromně hospodařících zemědělců o vstupu do JZD. Z devíti zbývajících zemědělců podal v tomto roce přihlášku s. Semerád Otto, který již v JZD pracuje.“²²⁸

Záměr dokončit socializaci vesnice se objevuje i v dalších dochovaných archivních materiálech, kde je neustále připomínán, jakožto dlouhodobě prováděný úkol. Soudruzi se snažili zapojit do práce také nezemědělce, tedy prosté občany. V této souvislosti zmíním část textu opět ze zápisu ze zasedání místního národního výboru, který rovněž napoví o stavu družstva. Zasedání se konalo 21. srpna 1957 a v zápisu se píše:

„Kontrola brigádníků v JZD byla provedena a bylo zjištěno, že brigádníci nejsou v JZD využiti vzhledem k tomu, že není dobrá organizace práce v JZD.“²²⁹

Pomocné pracovní síly by se přitom jistě hodily, minimálně v určitých obdobích či při konkrétních činnostech, jak koneckonců podotýká Pavla Savická v diskuzi na zasedání konaném téměř o rok později, přesněji 26. května 1960 a tentokrát již „pouze“ z pozice místopředsedkyně. V zápisu stojí následující:

„S. Savická hovoří o tom, že by bylo dobře, aby občané pomohli JZD, třeba v neděli, při zakládání kompostů.“²³⁰

Spíše pro zajímavost bych uvedl fakt, že se též prováděly tzv. hledačky mandelinky bramborové, amerického brouka, kterého komunistický režim považoval za

²²⁷ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1241, karton č. 175.

²²⁸ Tamtéž, inv. č. 1241, karton č. 175.

²²⁹ Tamtéž, inv. č. 1239, karton č. 175.

²³⁰ Tamtéž, inv. č. 1242, karton č. 175.

zbraň Západu. Tento brouk měl podle režimu připravit stát o úrodu brambor. Výsledky hledaček se hlásily zemědělskému odboru rady okresního národního výboru.²³¹

1. ledna 1960 se novoměstské JZD sloučilo s prosperujícím ludvíkovským družstvem v JZD 9. květen Nové Město pod Smrkem. Funkci předsedy nyní vykonával Jindřich Klápště a Pavla Savická byla místopředsedkyní. Cílem nového vedení bylo zajistit další ustájení pro rozšiřující se chov skotu a zúrodnění půdy. V souvislosti s probíhajícím procesem koncentrace a specializace v zemědělství se JZD 9. květen následně začlenilo pod Státní statek Lázně Libverda.²³² To však nevydrželo dlouho a rozdělením 1. ledna 1964 vznikl Státní statek Nové Město pod Smrkem, který zahrnoval blízké vesnice, tedy Hajniště, Dolní a Horní Řasnici a Jindřichovice. Pod tento nově vzniklý Státní statek patřila i farma prasat v Luhu. Nyní se hospodařilo celkově na 3534 hektarech půdy. Později se toto číslo zvýšilo postupným rozšiřováním, kdy ke statku patřily také Andělka, Arnoltice, Bulovka a Pertoltice, až na 7378 hektarů. Rozpad nastal až po roce 1989 se změnou politické situace v zemi.²³³

Přejdeme-li z polí do okolních lesů, tak jistě zaujme zejména postupná proměna druhové skladby stromů. V průběhu uplynulých staletí stále více dominovaly jehličnany nad listnatými stromy. Vlastně už na počátku 19. století jasně převládal smrk, kdežto dosud velmi početně zastoupené buk a jedle se staly podřadnými. Výsadba rychle rostoucího smrku byla podporována lesním průmyslem, který vyžadoval obnovu svých zdrojů.²³⁴ Lesy se v námi sledovaném období po roce 1945 rozprostíraly a dodnes rozprostírají zejména na blízkých kopcích a kopečcích, přičemž obklopují Nové Město ze tří světových stran.

Po druhé světové válce patřily pod státní správu. Roku 1955 pak vznikl Lesní závod Frýdlant, který se členil na dílčí lesní správy. V okolí města tedy působila Lesní správa Nové Město pod Smrkem. Ta byla později v roce 1992 začleněna pod státní podnik Lesy České republiky a v roce 1997 sloučena spolu s Lesní správou Dětřichov do Lesní správy Frýdlant.²³⁵

Od roku 1949 zaznamenávalo lesnictví trvalý pokles pracovníků. Lidé dávali přednost lépe placeným zaměstnáním a příjemnějším pracovním podmínkám. Tuto obtížnou situaci napomáhala řešit nová technika. Zdokonalování se dočkaly například

²³¹ Tamtéž, inv. č. 1239, karton č. 175, zápis ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem konaného 21. 8. 1957.

²³² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 82.

²³³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 87.

²³⁴ Tamtéž, s. 97.

²³⁵ Tamtéž, s. 97.

motorové pily a koně nahrazovaly traktory. Jako negativum je ovšem zapotřebí zmínit fakt, že mechanizace lesních prací narušovala čistotu lesa a do jisté míry i klid v něm.²³⁶ Také plánovaná plošná výsadba rychle rostoucích stromů dále prohlubovala druhovou nestabilitu lesa.²³⁷ Navzdory těmto výhradám je nutno uznat, že zdejší lesy byly v dobrém stavu. Na krásu nepoškozených lesů vzpomíná pan Nádeník následovně:

*„Tady na fotografii je vidět, že Měděnec, celý Smrk a všechno ostatní bylo ještě zelené. Tam nebyla prakticky žádná mezera, nějaké paseky nebo něco podobného. To je jeden z dokladů, jaké tady byly lesy.“*²³⁸

Vážnější problémy na sebe nenechaly dlouho čekat. V padesátých letech způsobila parní lokomotiva rozsáhlý požár podél trati vedoucí do Jindřichovic. Na přelomu padesátých a šedesátých let potom napadl zdejší lesy kůrovec a v letech 1966–1968 přišel ke slovu silný vítr a po něm lýkožrout smrkový. Při zkoumání dobových fotografií je skutečně na první pohled patrné, že ještě v padesátých letech byla nejvyšší hora Jizerských hor Smrk zcela porostlá stromy. To se bohužel v důsledku spalování nekvalitního uhlí s vysokým obsahem síry v polských a německých elektrárnách a kvůli dalším, již zmíněným, neblahým vlivům v následujících desetiletích změnilo. Stromy začaly hromadně umírat. Následovalo jejich urychlené vytěžení a snahy o znovuzalesnění postižených oblastí odolnějšími druhy, například smrkem pichlavým.²³⁹

Poškození půdy kyselými dešti se bude projevovat jistě ještě hodně dlouho, ale díky poklesu koncentrace škodlivých látek v ovzduší je již dnes možné vysazovat dřeviny přirozené skladby lesa, kterými jsou smrk, buk a jedle.²⁴⁰

Místní lesy úzce souvisí jak s pramenem kyselky, tak i s těžbou nerostných surovin, především cínové a železné rudy. Hornictví v této oblasti mělo zásadní úlohu při založení Nového Města pod Smrkem a právě po polovině 20. století se objevily naděje, že město naváže na svou původní činnost, díky níž vlastně vzniklo. Rudná ložiska se nacházejí také na polské straně Jizerských hor.

Neuplynulo ještě ani sto let od naprostého ukončení těžby a již během druhé světové války se objevily neúspěšné pokusy o obnovu těžby cínu, o který jevíli zájem

²³⁶ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 92–94.

²³⁷ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 97.

²³⁸ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 20. 1. 2012.

²³⁹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 97.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 97.

němečtí okupanti. Ti začali dolovat ve štolě Reicher Trost. Provedený průzkum a pokusná těžba v roce 1941 ale ukázaly, že jde o nepřínosnou činnost.²⁴¹

Nedlouho po válce projevil zájem o zdejší ložiska stát. V roce 1954 proto došlo k novému orientačnímu průzkumu výskytu železných a měděných rud, a to v dole Nadílka štěstí na vrcholu Měděnce. Roku 1955 se prozkoumávaly staré cínové doly a odebíraly se vzorky. Na jaře roku 1956 navrhl vedoucí geolog František Malásek plán dvouletého vyhledávacího průzkumu. Do konce roku 1956 se odvrty v linii směrem od východu na západ přes Rapickou horu do údolí potoka Lomnice. Během roku 1958 došlo k rozšíření vyhledávacího projektu na celou oblast hory Měděnec, tedy od Údolí Ztraceného potoka do údolí Lomnice. Průzkum byl započat 9. ledna 1958 vrtem pod štolou Nebeské vojsko a skončil 10. prosince téhož roku nad štolou jménem Petr a Pavel. Pro rok 1959 se navrhlo dalších šest vrtů, které měly doplnit síť z předchozího roku. Celý průzkumný proces byl zakončen v polovině roku 1959, kdy bylo odvrtno celkových 32 vrtů. Výsledkem bylo zjištění proměnlivého obsahu cínu na různých místech.²⁴²

V letech 1959–1960 se přistoupilo k vyražení tří nových štol. S pracemi na prvních dvou štolách se začalo v polovině roku 1959.²⁴³ Nacházejí se nedaleko mostu přes Lomnický potok. Na svahu Rapické hory tehdy vznikla štola František, pojmenovaná podle hlavního geologa Františka Malásky. Na protějším svahu hory Měděnec to byla štola Josef, která svůj název získala podle vedoucího pracoviště Josefa Gajdoše.²⁴⁴ Nejdříve se razila severní směrná chodba Františka, ale ani po 220 metrech se nepodařilo nalézt cínovou rudu. Pozornost se tedy zaměřila na jižní směrnou chodbu vedenou blíže ke Smrku. Zde se zrudnění objevilo. Protější štola Josef v severovýchodním svahu Měděnce dosahovala délky 300 metrů.²⁴⁵ Roku 1960 se začala razit třetí štola, pojmenovaná Světluše, podle narozené dcery geologa Eustacha Čecha. Štola se razila poblíž Hraničního potoka, na svahu Rapické hory.²⁴⁶ Vedla z údolí Hraničního potoka do staré štoly jménem Beránek boží, odtud se stočila k západu a zaměřila se na ložisko dlouhé 175 metrů v okolí žíly, kterou dříve těžil důl nazvaný Bohatá útěcha. Průzkum ražením nových, hlavně krátkých, chodeb pokračoval i v roce 1961. Na štolě Josef došlo k vytvoření šikmého komínu, který vedl ze štoly na

²⁴¹ Tamtéž, s. 81.

²⁴² NÁDENÍK a kol., c. d., s. 30.

²⁴³ Tamtéž, s. 30.

²⁴⁴ NÁDENÍK – JERÁBEK, c. d., s. 22.

²⁴⁵ NÁDENÍK a kol., c. d., s. 30.

²⁴⁶ NÁDENÍK – JERÁBEK, c. d., s. 22.

zemský povrch. Díky zkoumání ve všech třech uvedených štolách se podařilo zjistit množství cínové rudy. Kvůli nepravdělné stavbě ložiska rozhodl Ústřední geologický úřad k 1. lednu 1962 průzkum ukončit a vstupy do štol zavalit. Tím se přidaly ke svým předchůdcům z uplynulých staletí a staly se tak jakýmsi novodobými památkami. Obsah rudy na sousedních kopcích jménem Sviňský vrch a Závorník zůstal nezjištěn.²⁴⁷

Zájem o skryté bohatství uvnitř přilehlých kopců ovšem prozatím zcela nevyhasl. Nejprve byl roku 1967 odebrán nový vzorek ze znovuotevřeného Františka. Z tohoto důvodu je dnes tato štola přístupná, kdežto Josef a Světluše mají zavalené vchody.²⁴⁸ František patří k největším štolám novoměstského revíru. Součet délek jeho chodeb činí přes jeden kilometr. U takové rozlohy s absencí ventilačního komínu se větrání zajišťovalo pomocí velkého ventilátoru. Zároveň bylo potřeba odčerpávat z dolu vodu.²⁴⁹ V letech 1983–1985 proběhly ještě průzkumné vrty na Měděnci a Závorníku. Vzhledem k výsledkům zkoumání skončila rokem 1985 zatím poslední etapa průzkumu.²⁵⁰ Zjistilo se, že ložisko je kvůli rozptýlenému zrudnění, nízkému obsahu cínu, náročnosti těžby a tehdejšími cenám na trzích netěžitelné.²⁵¹

Roku 1997 pak rozhodlo Ministerstvo životního prostředí definitivně vyřadit ložisko Nové Město pod Smrkem ze zásob České republiky a vyhledané zásoby cínových rud se odepsaly.²⁵² Tímto počinem tedy zřejmě zcela skončilo novoměstské dolování.

Přestože spolu s ukončením rudných průzkumů ve 20. století aktivita ve zdejších lesích opět pohasla, zůstalo v nich alespoň mnoho zajímavých památek připomínajících, nejen, hornickou minulost Nového Města. Mimo uzavřených štol se v horách skrývá velké množství pomníčků, zajímavých vyhlídkových míst nebo pramen pitné vody – kyselky, který je často vyhledávaným odpočinkovým místem obyvatel města i turistů, ať už českých, anebo těch z nedalekého Polska. Pozornost samozřejmě láká též samotná příroda. V souvislosti s kyselkou by bylo dobré ještě zmínit, že se nedaleko od sebe nacházejí hned dva prameny, které se staly v letech 1956–1958 předmětem bádání Ústředního ústavu geologického, jenž si kladl za cíl nalézt zdroj pramenů a určit

²⁴⁷ NÁDENÍK a kol., c. d., s. 30–31.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 32.

²⁴⁹ KARPAŠ, Roman a kol., *Jizerské hory: O mapách, kamení a vodě*, Liberec: Roman Karpaš 2009, ISBN 978-80-87100-08-0, s. 164.

²⁵⁰ NÁDENÍK a kol., c. d., s. 32.

²⁵¹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 81.

²⁵² NÁDENÍK a kol., c. d., s. 32.

chemické složení kyselek.²⁵³ K relaxačním účelům však dodnes slouží pouze níže se nacházející zastřešený pramen. Určitě lze konstatovat, že ačkoliv hornická činnost v okolí zanikla, zájem o tuto část Jizerských hor je a jistě i nadále bude stále velký.

²⁵³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 98.

VII. Vzdělání

V současné době slouží v Novém Městě k vyučování dvě školní budovy, jedna pro první a jedna pro druhý stupeň základní školy. Obě stavby vznikly ještě před koncem 19. století.

Nejprve se obec v roce 1883 dočkala budovy národní či obecné školy, kterou nalezneme na křižovatce dnešní Jindřichovické a Sokolské ulice. Stavbu vedl Gottlieb Albert z Varnsdorfu. Jde o první stupeň ZŠ. Práce na tzv. měšťanské škole, tedy na druhém stupni ZŠ, v dnešní Tylově ulici byly potom započaty roku 1895 pod vedením novoměstského stavitele Antona Modela. Výuka zde začala o rok později, 4. října 1896.²⁵⁴ Nynější vzhled dostala škola v letech 1900–1901, kdy frýdlantská firma Hönig a Weber přistavěla krajní křídla, čímž přibylo celkem šest nových tříd.²⁵⁵ Výuka na obou stupních probíhala a dodnes probíhá v učebnách ve třech patrech, kterými stavby disponují.

Během druhé světové války sloužila měšťanská škola jako nemocnice a na krátkou dobu po okupaci ji využívalo československé vojsko. K jejímu uvolnění pro školní účely došlo na Vánoce 1945. Jejím novým poválečným a vůbec prvním českým ředitelem se stal od 15. srpna téhož roku Robert Čermák. Prvními vyučujícími v učitelském sboru byli František Rolc, Jan Trubač a Božena Čmelíková. Naproti tomu obecná škola začala fungovat již 17. července 1945 a vyučovalo se hned od 3. září. Učitelský sbor, v němž zpočátku působily Josefa Trubačová a Marie Gahutová, vedl Karel Pichl. V prvním školním roce se vyučovalo celkem 209 žáků.²⁵⁶

Učitelé se museli zprvu potýkat s jazykovými rozdíly, což jim, ale i žákům, ztěžovalo práci. Některé děti totiž pocházely z rodin českých přistěhovalců z Polska. Jindy uměly pouze německy či jen částečně česky. V letech 1946–1947 vzrostl počet učitelů na dvacet. Zvýšil se též počet dětí. Starší žáci a učitelé se kromě vyučování podíleli na zemědělských a lesních pracích. Za tyto a další aktivity škola obdržela od ministerstva školství, věd a umění 22. září 1949 čestný název Škola dukelských hrdinů.²⁵⁷ Toto pojmenování užívala od 1. října a zároveň byla v tomto roce vyhlášena za jednu z nejlepších škol v soutěži tvořivosti mládeže v libereckém kraji.²⁵⁸

²⁵⁴ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 44–45.

²⁵⁵ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 138.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 138.

²⁵⁷ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 96.

²⁵⁸ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 138.

2. února 1950 byla ve škole založena pionýrská organizace, první ve frýdlantském okrese.²⁵⁹ Fungovala podle svého celoročního plánu, který se pravidelně rozpracovával na měsíční plány.²⁶⁰ Následně začal v dubnu vycházet časopis žákovské organizace s názvem Jizerská pravda, na čemž měl podíl učitel Jaroslav Šťastný.²⁶¹ V listopadu pak požádali novoměstští pionýři dopisem generála Ludvíka Svobodu, zda mohou svou skupinu pojmenovat podle něj. Ten souhlasil a u příležitosti jeho 55. narozenin ho v Praze navštívila delegace pionýrů, která mu předala album fotografií z činností skupiny.²⁶²

Od června 1951 přicházely do školství organizační změny, přičemž za podstatnou událost považují zavedení povinných závěrečných zkoušek, jimiž žáci zakončovali školní docházku.²⁶³

1. srpna 1952 se stal novým ředitelem Jan Trubač a 1. září 1953 vznikla jedna všeobecně vzdělávací instituce, totiž osmiletá střední škola.²⁶⁴ Obě dosavadní školy tedy nyní patřily pod společné vedení.²⁶⁵

V září 1955 bylo škole uděleno vyznamenání za tělovýchovnou činnost, které osobně převzal ředitel Trubač od náměstka předsedy vlády Václava Kopeckého.²⁶⁶ Zasluhou právě Jana Trubače a učitelů Oldřicha Bílka a Josefa Sládka se vybudovaly v letech 1955–1956 polytechnické školní dílny v objektu bývalé plynárny.²⁶⁷ Ze zápisu z plenárního zasedání konaného 21. května 1959 se však dovídáme, že naprosté dokončení tohoto záměru mělo probíhat až do 30. září téhož roku. Na bourání plynojemu se podíleli příslušníci armády. Na projekt bylo naplánováno vynaložení 25 000 Kčs.²⁶⁸ Školní dílny se nacházejí zhruba padesát metrů od školy samotné, přičemž jsou tyto dvě budovy propojené školním pozemkem a tvoří tudíž jeden větší areál.

V zápisu ze zasedání místního národního výboru z 27. února 1957 se kromě informací o fungování základní školy a několika zajímavých statistik dovídáme mj. o

²⁵⁹ Tamtéž, s. 138.

²⁶⁰ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1239, karton č. 175, zápis ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem konaného 27. 2. 1957.

²⁶¹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 138.

²⁶² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 96–97.

²⁶³ Tamtéž, s. 97.

²⁶⁴ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 138.

²⁶⁵ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 97.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 97.

²⁶⁷ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 138.

²⁶⁸ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1241, karton č. 175.

tzv. družině mládeže, mateřské škole či jeslích. Z těchto důvodů nyní uvádím zajímavou část zápisu:

„Po uplynutí prvního pololetí školního roku jsou tyto výsledky vyučování a chování.

Na I. stupni tj. 1–5 postupném ročníku je 293 žáků, z tohoto bylo 5 žáků klasifikováno známkou druhého stupně z chování. Neprospělo 17 žáků. Největší počet neprospívajících je v českém jazyku 12 žáků, 3 z matematiky a 2 z jiných předmětů.

Na II. stupni tj. 6–8 postupném ročníku je 215 žáků, kteří jsou celkem v 7 třídách. Z chování mělo rovněž 5 žáků druhý stupeň a jeden žák třetí stupeň. Neprospělo 23 žáků a to z českého jazyka 12, z matematiky 13, z ruštiny 8, z dějepisu 4, z fyziky 1. Proti tomu 25 žáků prospělo s vyznamenáním. [...]

O práci DM lze říci, že práce se stále lepší. Od začátku školního roku navštěvuje družinu mládeže průměrně 65 dětí, které jsou rozděleny do dvou oddělení. Jednou z nevýhod veškeré práce DM je naprosto malý prostor pro děti, které zůstávají v DM na pobyt. Školní kuchyně připravuje denně průměrně 180 obědů pro strážníky. [...]

Součástí našich škol je mateřská škola a jesle. Mateřská škola má dvě oddělení s tímto stavem dětí. V prvním oddělení je 27 dětí, ve druhém 41. Stanovená kapacita pro školu je 38 dětí. Skutečný stav v docházce je 68 dětí. Dále čeká na přijetí ještě dalších 11 dětí.²⁶⁹

Na konci výše rozebíraného školního roku 1956/1957 celkem vykonalo závěrečné zkoušky 54 žáků, z nichž 8 obdrželo vyznamenání. V následujícím školním roce působilo v novoměstské škole dohromady 23 učitelů.²⁷⁰

Jak můžeme z citovaného textu vypozorovat, vyučoval se na základní, respektive osmileté střední, škole také ruský jazyk. K činnostem vyučujících patřily rodičovské schůzky, které sloužily k poskytování informací rodičům.²⁷¹

Je patrné, že se nemálo žáků potýkalo s problémy s prospěchem. S tím pochopitelně leckdy souvisí horší chování. Příčinu vysokého počtu propadajících z českého jazyka můžeme mj. hledat v národnostní skladbě obyvatel obce, která se po druhé světové válce výrazně proměnila. Prakticky až do konce nacistické okupace šlo z hlediska složení obyvatel o téměř „německé“ město. Vyučujícím byla dávana za úkol

²⁶⁹ Tamtéž, inv. č. 1239, karton č. 175.

²⁷⁰ Tamtéž, inv. č. 1239, karton č. 175, zápis ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem konaného 24. 7. 1957.

²⁷¹ Tamtéž, inv. č. 1239, karton č. 175, zápis ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem konaného 27. 2. 1957.

též mravní výchova mládeže. V dochovaném archivním materiálu z 24. září 1959 se například píše:

*„S. Hlubuček žádá učitele, aby při dozoru v jídelně DM dbali na pořádek, aby se děti v jídelně chovaly slušně, aby se zamezilo křiku a nesrovnalostem. Je povinností učitelů vychovávat děti ke kulturnímu životu.“*²⁷²

Co se práce v jeslích týče, tak o děti se staraly zde zaměstnané sestry, které jim měly v průběhu celého dne věnovat pozornost. Měly za úkol sledovat zejména jejich zdravotní stav. Nutno dodat, že zdravotní prohlídkou děti procházely už při přijetí do jeslí. Každá sestra se řídila ve svém oddělení plánovanou výchovou a musela vést neuropsychické záznamy a deník skupiny. Objevil-li se případ opožděného vývoje, věnovala se takovému svěřenci zvýšená pozornost. Sestry taktéž docházely do rodin a informovaly rodiče o výchově, případně poskytovaly rady či doporučení.²⁷³

Roku 1960 se osmiletá střední škola přeměnila na devítiletou základní školu. Dosavadní ředitel Jan Trubač odešel v roce 1961 do Příbrami a ve funkci ho vystřídal Jaroslav Lufinka. Ve školním roce 1961/1962 navštěvovalo obě budovy školy již 740 žáků.²⁷⁴

Novoměstská škola procházela různými změnami i v dalších letech. Patří mezi ně vznik odborné učebny fyziky a chemie ve škole v Tylově ulici, úprava parku před touto budovou nebo přestavba školy v Jindřichovické ulici z let 1967–1968, během níž vznikly nové odborné učebny. V říjnu 1968 byly rovněž položeny základy novému skleníku v sousedství školních dílen. Rekonstrukce se nevyhnula ani budově v Tylově ulici, která se jí dočkala v letech 1971–1973. Na podzim 1973 potom vznikla v prostorách dílen školní kuchyňka. Celý komplex se následně ještě více rozšířil o novou tělocvičnu z roku 1976.²⁷⁵

Příležitost získat vzdělání poskytovala také zdejší Textilana. Aby byli získáni mladí odborní pracovníci, provedl se v letech 1946–1947 rozsáhlý nábor a v prostorách závodu se zřídil podnikový školní závod, zaměřený na dvouleté učební obory přadlák, tkadlec a tiskař.²⁷⁶ Vzdělávali se tu odborní pracovníci pro závody v Novém Městě pod

²⁷² Tamtéž, inv. č. 1241, karton č. 175, zápis ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem konaného 24. 9. 1959.

²⁷³ Tamtéž, inv. č. 1239, karton č. 175, zápis ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem konaného 27. 2. 1957.

²⁷⁴ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 138.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 138–139.

²⁷⁶ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 70.

Smrkem, Liberci, Ústí nad Labem a Aši. Ubytovací internáty se budovaly ve větších objektech města a v letním záměcku nacházejícím se v rozsáhlém závodním parku.²⁷⁷

Na fungování podnikového školního závodu v Novém Městě pod Smrkem a na řešení ubytování vzpomíná pan Železný:

„To byla jediná podniková škola vlnářského průmyslu na vyučování. Tady se všechny ty vlnářské obory vyučovaly. A nejen pro Textilanu, ale i pro jiné podniky, které byly vlnářské. Takže někdo byl třeba z Moravy a někdo ze Slovenska. V internátech tu bylo skoro 600 lidí. Tady bylo hodně internátů. DMT, domov mladých textiláků [...] Záměček, to byl velký internát [...] Bylo pět internátů pro 600 lidí. Vlnářský průmysl si hlídal, aby když někdo vyšel z té školy, tak když potřebovali, aby šel k nim, poněvadž mu přispívali na vyučení.“²⁷⁸

V prostorách závodu se upravily vyhovující učebny. Pro praktickou výuku měl školní závod k dispozici mykanou přádelnu a nově vybudovanou tkalcovnu s přípravnou v budově stolové filmové tiskárny. Školní závod se podařilo obsadit kvalitními učiteli a odbornými mistry, takže výchova učňů měla velmi dobrou úroveň. Mnoho absolventů poté vykonávalo významné odborné funkce.²⁷⁹

V souvislosti s celostátní reorganizací textilního průmyslu a začleněním novoměstského závodu do národního podniku Textilana v Liberci byl roku 1952 školní závod zrušen a k výchově učňů pro vlastní potřebu se zřídilo dobře vybavené závodní učňovské středisko (ZUŠ n. p. Textilana).²⁸⁰ Zájem o vzdělání v něm souvisel jistě s dobrou situací textilního průmyslu a s mnoha nedalekými pracovními příležitostmi. Ze zápisu ze schůze rady místního národního výboru konané 29. ledna 1958 lze vyčíst, že ZUŠ v této době školilo celkem 71 učňů. Tento počet se skládal z 51 dívek a 20 chlapců, v oboru přadlák, tkadlec a ruční tiskař.²⁸¹

Přímo v závodním parku vznikla nová mateřská škola, a to přeměnou bývalého internátu. Kapacita stávající městské školky totiž nestačila a závod chtěl podpořit matky s malými dětmi, které je nemohly nechat doma samotné.²⁸² Na problémy s nedostačující

²⁷⁷ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 13.

²⁷⁸ Rozhovor autora s Jiřím Železným, 18. 11. 2011.

²⁷⁹ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 13–14.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 15.

²⁸¹ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1208, karton č. 168.

²⁸² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 16.

kapacitou mateřské školy bylo v minulosti poukazováno víckrát a objevovaly se návrhy na její rozšíření.²⁸³

Roku 1959 byla potom v závodě zřízena večerní průmyslová škola pod patronací Střední průmyslové školy textilní v Liberci. Později do odborných řídicích funkcí nastupovali absolventi Vysoké školy strojní a textilní v Liberci.²⁸⁴

Vědomosti si místní obyvatelé mohli doplňovat také v obecní knihovně nebo v městském muzeu. Kvalita vzdělání v Novém Městě pod Smrkem dosahovala velice slušné úrovně. Jak jsem se v uplynulých řádcích snažil nastínit, díky podpoře a zájmu o vědění se vytvořila stabilní základna pro jeho další rozvoj.

²⁸³ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1241, karton č. 175, zápis ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem konaného 22. 1. 1959.

²⁸⁴ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 17.

VIII. Kultura a tělovýchova

Kultury a tělovýchovy, o nichž pojednává tato kapitola, jsem se již dotkl v souvislosti se vzděláváním obyvatel. Oba tyto pojmy totiž právě se vzděláním více či méně souvisí. Zároveň se jedná o důležitou formu zábavy.

Za významnou kulturní a vzdělávací instituci lze bezesporu považovat místní veřejnou knihovnu. Ta začala v období po druhé světové válce, dá se říci, od nuly, totiž s minimálním množstvím knih a čtenářů. Z 12. listopadu 1945 se dochovala žádost o státní podporu adresovaná ministerstvu školství a osvěty, jež dokládá tehdejší situaci a potřebu založení knihovny:

„Místní správní komise v Novém Městě pod Smrkem žádá o státní podporu pro veřejnou obecní knihovnu a podporuje svoji žádost tímto:

- 1. Nové Město pod Smrkem leží těsně na hranicích.*
- 2. Počet českých obyvatelů činí 833, z těchto je mnoho Čechů-repatriantů z Polska.*
- 3. V obci je obecní škola pětiletá a měšťanská čtyřletá, na obou školách jsou celkem 4 literární učitelské síly.*
- 4. Školy jsou nově zřízené a nemají české knihovny.*
- 5. Rovněž není v obci soukromé ani spolkové knihovny.*
- 6. Knihovní rada je již ustanovena.*
- 7. Knihovnikem bude p. Laadsman vlakvedoucí v. v., Nové Město pod Smrkem čp. 887.*
- 8. Prozatímní předseda knihovní rady, kulturní referent Robert Čermák ředitel měšťanské školy.*
- 9. Lidová knihovna dosud není založena.*
- 10. Obec má zajištěnou vhodnou místnost se zařízením v Novém Městě pod Smrkem čp. 156.*
- 11. V obci nebyla před okupací česká veřejná knihovna.“²⁸⁵*

Počet knih i čtenářů začal v bezprostředně poválečných letech postupně narůstat. Počátkem roku 1946 se pořádal ve Frýdlantě šestihodinový povinný kurs, určený knihovníkům, zaměřený na vedení veřejných lidových knihoven.²⁸⁶

1. ledna 1947 vlastnila novoměstská instituce pouze 280 knih. K 31. prosinci téhož roku toto číslo dosahovalo již 600. Podobně rychlým tempem vzrostl během toho

²⁸⁵ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1496, karton č. 200.

²⁸⁶ Tamtéž, inv. č. 1496, karton č. 200, pozvánka do knihovnického kurzu z 18. 12. 1945.

samého roku i počet čtenářů, z 80 na 147. Poskytována byla zábavná, naučná a dětská literatura, přičemž za rok 1947 si občané nejčastěji půjčovali zábavnou literaturu. Těchto knih nabízela knihovna nejvíce, přesně 390. Naučných a dětských svazků pak měla shodně po 105. Celkem v knihovně do 31. prosince 1947 proběhlo 2975 výpůjček. Nutno zdůraznit, že v porovnání se statistikou z 1. ledna 1947 se jedná o přírůstek 2690 půjčených titulů.²⁸⁷

Z výpůjčního řádu z roku 1947 můžeme vysledovat, že knihy se půjčovaly ve středu a v sobotu, a to ve večerních hodinách. Zápisné na rok činilo pro dospělého čtenáře deset Kčs a mládež platila pět Kčs. Dále zaplatil dospělý za každou půjčenou knihu po jedné Kčs a mládež 0,50 Kčs. Jeden čtenář si mohl vypůjčit nanejvýš tři svazky naráz na čtrnáct dnů.²⁸⁸

V březnu 1948 se novoměstská knihovna dočkala svého rozšíření díky daru ministerstva informací. V dopise z 19. března zaslaném z oblastní úřadovny ministerstva informací v Liberci Místnímu národnímu výboru v Novém Městě pod Smrkem se uvádí:

„Vaše obec byla kompetentními činiteli navržena ministerstvu informací k udělení doplňovacího souboru knih pro Vaši obecní knihovnu.

Pan ministr informací Václav Kopecký rozhodl na základě zdejšího návrhu, aby se této podpory kulturním snahám Vaší obce dostalo a posílá Vám současně darem zmíněný soubor knih.

V době od úterý dne 23. března do čtvrtka dne 25. března Vás navštíví zástupce pana ministra se zástupcem publikačního odboru ministerstva informací, aby Vám osobně dar odevzdali.“²⁸⁹

Rada místního národního výboru si tohoto daru velice vážila a její tajemník jej rád převzal. 7. dubna 1948 poslala Václavu Kopeckému děkovný dopis, v němž zmínila důležitost podpory kultury v tomto chudém městě nedaleko státních hranic. Zdůrazňuje se tu též skutečnost, že zdejší poměry si přímo vynucují vycházet vstříc novým osídlencům.²⁹⁰

Spíše pouze pro zajímavost podotýkám, že v uvedeném dopise z 19. března se objevuje výhradně oslovení „pan“. Například pan ministr nebo pan předseda. Kdežto

²⁸⁷ Tamtéž, inv. č. 1496, karton č. 200, statistický přehled městské veřejné knihovny v Novém Městě pod Smrkem za rok 1947.

²⁸⁸ Tamtéž, inv. č. 1496, karton č. 200.

²⁸⁹ Tamtéž, inv. č. 1496, karton č. 200.

²⁹⁰ Tamtéž, inv. č. 1496, karton č. 200.

v dopise odeslaném z Nového Města ze 7. dubna můžeme vypožorovat již užívání výrazu „soudruh“, což se, s ohledem na komunistický únorový převrat v tomtéž roce, následně stává zcela běžným oslovením.²⁹¹

14. února 1948, tedy několik dní před únorovým převratem, navštívila knihovnu okresní knihovní inspektorka, a to za účelem prohlídky a zjištění její činnosti. Výsledek kontroly byl velice potěšující, neboť knihovna sklídila samá přívětivá slova. Chvála se týkala počtu knih, množství čtenářů, vhodného umístění knihovny, ale i místní knihovnice paní Hučíkové. Podle inspekce patřila novoměstská knihovna k nejlépe spravovaným v okrese.²⁹²

Slibný vývoj novoměstské knihovny pokračoval i v příštích letech a knižní fond se neustále rozrůstal. V této souvislosti bych nyní rád zmínil také městské muzeum, do jehož prostor, tedy do budovy na severovýchodním rohu náměstí, se v devadesátých letech knihovna přestěhovala. O jeho zřízení se začalo uvažovat krátce po výstavě uspořádané v rámci lidových slavností konaných v roce 1910. Brzy se skutečně přistoupilo k realizaci a založení muzea se datuje k 28. červenci 1912. Prvním správcem se stal Wilhelm Eisen. Roku 1936 prošel objekt rekonstrukcí.²⁹³

Správcem muzea po druhé světové válce byl okresní archivář František Kalina. Veřejnosti se otevřelo po provedení oprav, tedy 22. srpna 1948.²⁹⁴ Výpravám se však nahlédnutí do sbírek umožňovalo i během oprav, a to za dozoru správce nebo městského zřízence pana Čmuchálka.²⁹⁵ Ze 17. srpna téhož roku se dochoval text, který byl určen pro zveřejnění v tisku:

„V neděli dopoledne dne 22. srpna 1948 o 10. hodině otevírá MNV v Novém Městě pod Smrkem své museum.

Zdejší bývalé horní město chová ve svých sálech bohaté sbírky, které se stanou obdivem nejširšího zájmu obecnstva.

Správce František Kalina věnuje velkou péči všem sbírkám a uspořádání od doby revoluce zabralo mnohé dlouhé měsíce, aby musejní sbírky byly schopny přístupu občanstva.

²⁹¹ Tamtéž, inv. č. 1496, karton č. 200.

²⁹² Tamtéž, inv. č. 1496, karton č. 200, uznání za péči o veřejnou městskou knihovnu z 20. 2. 1948.

²⁹³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 155.

²⁹⁴ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1499, karton č. 200, článek ze 17. 8. 1948 o otevření muzea v Novém Městě pod Smrkem, určený do tisku.

²⁹⁵ Tamtéž, inv. č. 1499, karton č. 200, stať do Věštníku Okresního národního výboru ve Frýdlantě z 21. 6. 1948.

*Zvláště vědci budou mít příležitost posoudit cenné sbírky.*²⁹⁶

F. Kalinu, jenž sepsal historii Nového Města, poté ve funkci správce muzea postupně vystřídali Walter Mende a Bohumil Koptík.²⁹⁷ Ze zápisu ze zasedání Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem konaného 24. září 1959 lze vyčíst, že se pan Koptík zajímal o pořádání školních výprav do muzea.²⁹⁸ Právě on také převzal od manželky zemřelého archiváře Františka Kaliny jeho zápisy k historii města a v červenci 1959 je pro zachování opsal. F. Kalina své dílo totiž pro těžkou chorobu nestihl dokončit.²⁹⁹

Městské muzeum fungovalo do šedesátých let, kdy bylo na základě rozhodnutí vedení města zrušeno. Velkou část jeho sbírek získala muzea ve Frýdlantě a v Liberci a některé exponáty se prodaly do starožitnictví, ztratily nebo zlikvidovaly.³⁰⁰ Za pozornost v bývalém muzeu rozhodně stála místnost představující pokoj domácího tkalce. Návštěvník si tu mohl prohlédnout například ruční tkalcovský stav, kachlová kamna s vyobrazením dvouhlavého orla nebo mechanický betlém.³⁰¹

Teprve v roce 1994 došlo k obnovení muzea, v němž se v současnosti nachází trvalá expozice skládající se ze dvou výstav. První nese název Příroda a zajímavosti frýdlantského výběžku a druhá Historie Nového Města pod Smrkem. První z jmenovaných výstav má převážně přírodovědný charakter, kdežto historická část seznámí návštěvníka s minulostí města od jeho vzniku. Ze současných vystavovaných exponátů a fotografií považuji za nejzajímavější především model představující původní dřevěnou rozhlednu na Smrku z roku 1892. V Severočeském muzeu v Liberci pak nalezneme i model Klingerovy textilní továrny. Novoměstské muzeum se nachází ve stejné budově i patře jako veřejná knihovna. V předsáli se návštěvník ocitne ve volně přístupné galerii otevřené v roce 2000.

Pozornost si zaslouží jistě i divadelní činnost. Kulturní život se brzy po osvobození utvářel zejména z různých zájmových spolků. Besedy, přednášky, výstavy, taneční zábavy a divadelní představení tvořily podstatnou část zdejších společenských událostí.³⁰² Ochotnický spolek působil ve městě již od roku 1876. Ve druhé polovině roku 1945 pak vznikl spolek Kolár, který do roku 1948 sehrál sedm her. Po únoru 1948

²⁹⁶ Tamtéž, inv. č. 1499, karton č. 200.

²⁹⁷ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 155.

²⁹⁸ SOkA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1241, karton č. 175.

²⁹⁹ Tamtéž, inv. č. 1498, karton č. 200, přepis historie Nového Města pod Smrkem a okolí od Františka Kaliny Bohumilem Koptíkem z července 1959.

³⁰⁰ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 155.

³⁰¹ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 54.

³⁰² NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 104.

došlo k založení divadelního souboru pod závodním klubem při zdejší textilní továrně. Herci z obou spolků se sloučili do jednoho. Svá představení hráli buď v restauraci Na náměstí, sokolovně nebo Neumannově hostinci nazývaném také Najmanka. Loutkové divadlo vlastnili manželé Drbohlavovi.³⁰³ Na ukázkou uvádím část textu z pozvánky na jedno loutkové představení pořádané žákovskou organizací:

*„Žákovská organisace střední školy v Novém Městě pod Smrkem sehraje tuto sobotu dne 17. prosince 1949 v malém sále sokolovny odpoledne loutkovou divadelní hru Poklad nejvzácnější. Divadelní hra o 3 jednáních. Začátek v ½ 3 odpoledne. Vstupné dobrovolné!! Čistý výtěžek bude věnován žákovské organizaci na zájezd do hor.“*³⁰⁴

V Neumannově restauraci byl mezi lety 1952–1954 ochotníky postaven divadelní sál, tehdy jediný v okrese. K velkému jevišti a sestupnému hledišti patřilo i prostorné zákulisí pro herce. U příležitosti otevření tohoto divadla se hrály Hrátky s čertem, jejichž autorem byl Jan Drda. Mezi lety 1948–1960 odehrál soubor přes padesát her.³⁰⁵ Na režii těchto představení se nejčastěji podíleli František Žák, Jaroslav Jandek, Marie Šmerdová, Jaromír Opatovský či Vladislav Kobera. Opomenout nelze ani scénografy Waltera Mendeho a Ladislava Prigla. Ve druhé polovině padesátých let si klub vytvářel vlastní programovou dramaturgii. Kromě her zdejšího souboru se na ní podíleli i ochotníci ze vzdálenějších míst. Díky tomu mohli novoměstští diváci spatřit známé umělce.³⁰⁶ V letech 1954–1960 zde působil také taneční a divadelní soubor vojenské posádky z Hajniště. V následujících desetiletích však divadelní činnost v Novém Městě postupně naprosto zanikla. Kromě zmíněných divadelních souborů ve městě vznikaly také jiné zájmové spolky, například Jednota spolku zahrádkářů z roku 1947.³⁰⁷

Od představení divadelních nyní přejdu k filmovým. Ta naneštěstí čekal podobný osud, ale na novoměstské kino by se zapomenout v žádném případě nemělo. Svého otevření se dočkalo roku 1919 a neslo název Apollo. Původně šlo o vozovnu, která nevyhovovala stavebním předpisům. Na konci druhé světové války se zde nepromítalo. Obnova přišla 18. září 1945, přičemž promítat se začalo teprve 20. října

³⁰³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 151.

³⁰⁴ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1500, karton č. 200.

³⁰⁵ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 151.

³⁰⁶ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, c. d., s. 106.

³⁰⁷ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 151–152.

téhož roku, nyní už česky. 29. února 1948 se zdejší biograf přejmenoval na kino Svoboda.³⁰⁸

Mimo promítání mohlo dobře posloužit k projevům. Například 9. října 1948 o dvacáté hodině večerní přednesl tajemník místního národního výboru František Poddaný za účasti 400 posluchačů tzv. veřejný projev proti Mnichovu, při němž přečetl rezoluci libereckého kraje.³⁰⁹

Stejně jako ostatní kina, tak ani to novoměstské se nevyhnulo vlivu sílících komunistů a nastupujícímu totalitnímu režimu. Na ukázkou proto uvádím text pozvánky z 24. února 1949 na promítání, které mělo připomenout založení Rudé armády. Pozvánka, nebo spíše výzva k povinné účasti od tajemníka, byla určena zaměstnancům Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem:

„Před 31 léty porazila Rudá armáda u Narvy a Pskova německého vetřelce, postupujícího na Leningrad. 23. únor jest dnem založení Rudé armády.

Na paměť jejího založení pořádá se dnes v biografu Svoboda filmové představení Nepokoření, které navazuje na heroické činy rudoarmějců, kteří nás roku 1945 osvobodili.

Občanstvo zaujme svá místa již před 7. hodinou večerní, neboť úderem 7. hodiny promluví občanstvu celé republiky s. Ruda Slánský, generální sekretář KSČ Praha přímým přenosem z Prahy.

Po kratičké diskusi bude ihned promítán film.

Režijní poplatek na filmové představení jest 5 Kčs.

Zaměstnance MNV žádám, aby se povinně zúčastnili jako komunisté tohoto představení.“³¹⁰

Na třetí čtvrtletí roku 1950 naplánoval Československý státní film provedení celkové adaptace novoměstského kina. Počítalo se s vynaložením částky 300 000 Kčs a stavbu měly provést Československé stavební závody.³¹¹ Z 20. ledna 1950 pochází podrobné plány celého projektu, které navrhl Ing. arch. Igor Richter. Z nich je možné vyčíst například skutečnost, že hlediště disponovalo 246 místy k sezení ve dvaceti

³⁰⁸ Tamtéž, s. 155.

³⁰⁹ SOkA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1502, karton č. 200, oznámení Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem Okresní osvětové radě ve Frýdlantu z 10. 10. 1948 o provedeném veřejném projevu proti Mnichovu.

³¹⁰ Tamtéž, inv. č. 1500, karton č. 200.

³¹¹ SOkA Liberec, fond: Okresní národní výbor Frýdlant v Čechách, inv. č. 148, karton č. 168, oznámení Československého státního filmu ze 17. 8. 1950 o záměru provést adaptaci kina v Novém Městě pod Smrkem.

řadách a promítací plocha měřila 366 x 274 cm.³¹² Ing. arch. Richter vypracoval také technickou zprávu, ve které je projekt rozdělen do dvou stavebních etap.³¹³ Neboť tato zpráva poukazuje na současný stav a popisuje zamýšlené změny, odcituji pro zajímavost její text:

I. stavební etapa

V této etapě má býti zlepšen dosavadní promítací blok, který nevyhovuje bezpečnostním předpisům, dále budou vyřešeny a zlepšeny vstupní prostory, které nevyhovují hygienicky a provozně. Ke kabinovému bloku jest vyřešen zvláštní přístup přímým schodištěm vedeným z dvorní části. Rozšíření vlastní promítárny bude provedeno na úkor pokoje promítače, náhradou za tento prostor bude upraven a tepelně izolován pokoj v podkroví, plošně rovnocenný. Oproti obytné části bude kabinový blok oddělen cihelnou příčkou 15 cm sil. armovanou v každé 3tí vrstvě páskovým železem. Rovněž tak budou upraveny příčky uvnitř kabinového bloku.

Podlaha pod kabinovým blokem bude nespalné železobet. konstrukce, rovněž tak strop nad kabinovým blokem, neboť dosavadní stav je proti předpisům.

V patře bude zřízena lázeň a oddělena spíž od kuchyňské části.

Úpravy v přízemí spočívají ve vytvoření záchodového bloku v místech dosavadní kanceláře, která bude přemístěna do části za šatnou. Deska nad závětrím, která se pronáší, bude obnovena. Vstupní dveře do sálu budou posunuty až při provádění II. etapy.

II. stavební etapa

Spočívá ve znovuzřízení sálu, který je naprosto nevyhovující akusticky i hygienicky.

V sále bude zavěšen rovný podhled, při čemž část dnešního podbíjení skruží bude odtržena a tím ulehčeno skružovým nosníkům. Podhled bude vytvořen z neomítnutého heraklitu, vyspárovaného. Rovněž zadní stěna bude pobita neomítnutým heraklitem, barevně nastříkaným. Osvětlení bude nepřímé rampou na bíle omítnuté odrazové plochy. Rovněž bude provedeno nové proscenium. Dosavadní prohnílá podlaha bude vytrhána, rovněž zvýšené lože zrušeny a nahrazena podlahou novou.“³¹⁴

³¹² Tamtéž, inv. č. 148, karton č. 168, plány projektu adaptace kina v Novém Městě pod Smrkem z 20. 1. 1950.

³¹³ Tamtéž, inv. č. 148, karton č. 168, technická zpráva k adaptaci kina v Novém Městě pod Smrkem.

³¹⁴ Tamtéž, inv. č. 148, karton č. 168.

V letech 1959–1961 potom proběhla generální oprava kina a bylo přestavěno na širokoúhlé. Hrál čtyřikrát až pětkrát týdně, v neděli pak i dvakrát pro děti.³¹⁵ O některé filmy byl větší zájem a o některé nikoli, jak koneckonců dokládají vzpomínky pana Nádeníka:

*„Když se promítal film a skončil, tak to byla celá ulice plná lidí. Samozřejmě, že byly také filmy, které přitahovaly někoho víc a někoho méně nebo se šlo podívat jen málo lidí.“*³¹⁶

Například roku 1981 se zde konalo 381 promítání, která navštívilo 30 206 návštěvníků. Z tohoto počtu představení tvořilo 61 dětských filmů. Navzdory těmto vysokým číslům začala návštěvnost upadat a v roce 1989 došlo vzhledem k malému zájmu veřejnosti a drahému provozu k ukončení činnosti kina.³¹⁷

Ke klesající návštěvnosti zřejmě výrazně přispívala rozvíjející se televize, která se u nás objevovala od padesátých let. Na vůbec první televize v Novém Městě má zajímavou vzpomínku opět pan Nádeník:

*„Jedna televize byla ve škole, dole na druhém stupni, a druhá byla v divadelním klubu. [...] Lidé, kteří měli zájem, tak se chodili večer dívat na televizi do školy. Samozřejmě od té doby, kdy si začali kupovat televize sami, to bylo už v šedesátých letech, tak to už potom bylo jiné. A to byl důvod, že zájem o kino stále klesal.“*³¹⁸

Opustíme-li divadelní a filmovou scénu, bylo by dobré ještě alespoň zmínit příspěvek od ministerstva informací na zřízení místního rozhlasu o hodnotě 30 000 Kčs. O kladném vyřízení žádosti obce rozhodl v závěru května 1948 ministr informací Václav Kopecký.³¹⁹ Dále přispěl dobrovolným darem 1500 Kčs Ladislav Bahník, národní správce firmy Pilischke v Novém Městě pod Smrkem.³²⁰

Přejdeme-li k provádění tělesné výchovy, o níž též pojednává tato kapitola, je nezbytné uvést místní sokolovnu, která stojí v blízkosti základní školy, totiž na protějším rohu křižovatky Jindřichovické a Sokolské ulice. Její slavnostní otevření se konalo již 25. září 1887. Původně šlo o tělocvičnu německého tělovýchovného spolku Turnverein. O názvu sokolovna se dá hovořit až po druhé světové válce. V šedesátých

³¹⁵ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 155.

³¹⁶ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 26. 2. 2012.

³¹⁷ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 155.

³¹⁸ Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 26. 2. 2012.

³¹⁹ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1500, karton č. 200, dopis z kabinetu ministra informací z 31. 5. 1948 o přičlenění podpory na rozhlasové zařízení v Novém Městě pod Smrkem.

³²⁰ Tamtéž, inv. č. 1500, karton č. 200, zpráva ze 14. 5. 1948 o dobrovolném daru Ladislava Bahníka na rozhlasové vysílání.

letech se pak dočkala rekonstrukce, díky níž přibýly šatny a klubovna na sousedním hřišti házené, kde se předtím nacházelo kluziště. Nové šatny se postavily též na fotbalovém hřišti.³²¹ To má své počátky v letech 1934–1935. Zprvu se jednalo o dobře vybavené sportovní hřiště vybudované dělnickým tělocvičným spolkem a určené nejen k hraní kopané.³²²

V roce 1976 přispěla Textilana na výstavbu již dříve zmíněné tělocvičny u základní školy v Tylově ulici, a to částkou 200 000 Kčs. Její příspěvková činnost ke zlepšení životních podmínek v Novém Městě byla mimochodem skutečně znatelná. Mimo investic do nových bytových prostor či městských komunikací se podnik finančně podílel na stavbě zdravotního střediska v letech 1988–1989.³²³ Objekt sokolovny i tělocvična v areálu druhého stupně základní školy slouží dodnes k výuce tělocviku a o využití obou tělovýchovných objektů tudíž není nouze. Novější tělocvična v Tylově ulici poskytuje větší prostor ke sportovnímu vyžití a projevují o ni zájem i obyvatelé města k mimoškolním aktivitám.

Roku 1945 vznikl Sportovní klub Nové Město pod Smrkem, který se věnoval fotbalu. Hrál převážně s okolními obcemi, ale také s polskými sousedy z města Świeradów-Zdrój. Novoměstský tým se pak roku 1946 účastnil organizované mistrovské soutěže a o několik let později si dokonce zahrál s hokejovým mužstvem LTC Praha, které přijelo na přátelské utkání a v němž působili někteří tehdejší národní reprezentanti. Utkání komentoval známý rozhlasový komentátor Josef Laufer.³²⁴ V roce 1956 se přistoupilo k rozšíření fotbalového hřiště.³²⁵

V květnu 1946 byla založena tělovýchovná jednota Sokol Nové Město pod Smrkem, která byla velmi aktivní. Sokol pořádal mj. sportovní plesy, letní zahradní slavnosti nebo karneval. Také organizoval ve výše zmíněné sokolovně loutkové divadlo manželů Drbohlavových. Roku 1947 se rozšířil o oddíl české házené. Mužský tým hrál krajský přebor a ženy dokonce celostátní první ligu.³²⁶

Rok 1947 dále znamenal zřízení oddílu ledního hokeje a kluziště, které se nacházelo vedle sokolovny. Mělo předepsané rozměry a mantinely a využívaly ho i týmy z širokého okolí, dokonce třeba z Liberce a Jablonce nad Nisou. V roce 1949

³²¹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 150–151.

³²² ANDĚL – KARPAS a kol., c. d., s. 191.

³²³ NEDOMANSKÝ – TOMSA a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, c. d., s. 13–23.

³²⁴ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 150.

³²⁵ NÁDENÍK – JERÁBEK, c. d., s. 34.

³²⁶ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 151.

v Novém Městě vzniklo sídlo okresní sekce ledního hokeje.³²⁷ Ledová plocha se vytvářela v průběhu chladných nocí.³²⁸ V následujících letech pak ovšem přišly ke slovu mírnější zimy a s nimi zánik zdejšího hokeje a tím pádem i kluziště.³²⁹

V letech 1947–1948 zbudovali společným nákladem o výši 25 673,30 Kčs nadšenci Josef Haring, Josef Prokein a Stanislav Procházka tenisové hřiště, které se nacházelo v areálu školy v Tylově ulici.³³⁰ Roku 1951 ho odkoupil novoměstský Sokol a Josef Haring byl vyzván, aby odevzdal klíče od kurtu na místní národní výbor.³³¹ Podle slov bývalého starosty Sokola Františka Poddaného se tělovýchovná jednota pokusila o převzetí hrací plochy již dříve, ovšem z finančních důvodů neúspěšně.³³²

Celostátní reorganizace z roku 1952 znamenala zánik Sokola a vznik Československého svazu tělesné výchovy. Dvě původní jednoty, tedy Jiskra Textilana a Spartak Mikov, se sloučili do TJ Jiskra Nové Město pod Smrkem. Provozovala základní tělesnou výchovu, házenou, fotbal, lední hokej, turistiku a lyžování. Lyžařskému oddílu sloužil starý skokanský můstek, který byl v roce 1963 opraven.³³³

Významným sportovcem obce se stal v padesátých a šedesátých letech Jaroslav Bruský, který vynikal ve vytrvalostních bězích, házené, fotbalu a hokeji.³³⁴

Nové Město disponuje dvěma rybníky vybudovanými v roce 1902 textilní továrnou Ignaze Klingera pro potřeby dodávání vody do podniku. Niže umístěná nádrž se otevřela v roce 1925 jako veřejné koupaliště. V padesátých letech se přemístilo na horní rybník, který se ke koupání a odpočinku užívá dodnes.³³⁵

Dále k vodním pohybovým a zároveň rekreačním aktivitám neodmyslitelně patřily městské lázně, které byly slavnostně otevřeny roku 1911. Jistě stojí za zmínku, že ke stavbě darovala roku 1909 částku 160 000 rakouských korun místní textilní továrna Ignaz Klinger.³³⁶ Roku 1948 se lázně dočkaly svého opětovného otevření.³³⁷

³²⁷ Tamtéž, s. 151.

³²⁸ NÁDENÍK – JEŘÁBEK, c. d., s. 33.

³²⁹ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 151.

³³⁰ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1491, karton č. 200, šetření ohledně tenisového hřiště v Novém Městě pod Smrkem z 28. 4. 1950.

³³¹ Tamtéž, inv. č. 1491, karton č. 200, žádost Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem z 29. 6. 1951 o odevzdání klíčů od tenisového kurtu.

³³² Tamtéž, inv. č. 1491, karton č. 200, šetření ohledně tenisového hřiště v Novém Městě pod Smrkem z 28. 4. 1950.

³³³ TIMA, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, c. d., s. 151.

³³⁴ NÁDENÍK – JEŘÁBEK, c. d., s. 31.

³³⁵ NÁDENÍK – JELÍNEK, c. d., s. 108–109.

³³⁶ Tamtéž, s. 57.

³³⁷ SOKA Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1499, karton č. 200, stať do Věštníku Okresního národního výboru ve Frýdlantě z 21. 6. 1948.

Z tohoto období bych rád uvedl dva zajímavé dochované texty. První charakterizuje vybavení a účel lázní a pochází z 21. června 1948:

„Obec má ve svém vlastnictví prostrannou budovu lázní, postavenou v roce 1910. V budově jest 12 koupacích van, horký vzduch i parní lázeň, dětský i velký bazén, v němž lze skokanům zcela dobře ukojiti skokanskou vášeň, o níž závodili na koupalištích v přírodě.

*Lázně budou sloužiti nejširším vrstvám obyvatelstva, jakož i rekreantům, kteří v hojném počtu užívají své dovolené v našem městě. Žel, že po 2 roky byly lázně zavřeny na základě naprostého nedostatku uhlí.*³³⁸

Druhý text, jenž hodlám uvést, pocházející z 29. prosince 1948 představuje zprávu určenou do tisku, konkrétně do redakce časopisu Stráž severu:

*„Otevření městských lázní v Novém Městě pod Smrkem stalo se dostaveníčkem širokých vrstev lidových, zvláště pracujících z národních podniků. Zatím jsou v provozu vany a sprchy. Velký a malý bazén, horký vzduch, parní lázně a rašelinové oddělení se postupně připravují.*³³⁹

V dnešních dnech nabízí, roku 2005 zrekonstruovaná, secesní budova městských lázní bazén, vířivou vanu a saunu. Lázně spadají pod příspěvkovou organizaci Sportovní a relaxační centrum, pod níž patří ještě přírodní koupaliště včetně chatky a kempu a obě tělocvičny.

Rozptýlení mohli občané různých věkových kategorií nalézt i na různých společenských akcích a zábavách. Pozornost si zaslouží například pozvánka spojených kovoprůmyslových závodů Koh-i-noor na oslavu otevření rekreačního střediska v Masarykově ulici dne 17. července 1948 v pět hodin odpoledne, završenou taneční zábavou v Leninově (Dělnickém) domě.³⁴⁰ Za další zajímavou událost lze považovat akci místního pionýrského oddílu, tedy tzv. Pionýrské klubíčko, které se konalo 5. října 1950 od sedmé hodiny večerní, opět v Leninově domě.³⁴¹

Poválečné Nové Město se po stránce kulturní i tělovýchovné vzpamatovalo poměrně rychle a dávalo o sobě vědět nejen okolním obcím. Na základě dochovaných archivních materiálů lze získat dojem, že se snahy města o obnovení kulturního života

³³⁸ Tamtéž, inv. č. 1499, karton č. 200, stať do Věštníku Okresního národního výboru ve Frýdlantě z 21. 6. 1948.

³³⁹ Tamtéž, inv. č. 1499, karton č. 200.

³⁴⁰ Tamtéž, inv. č. 1500, karton č. 200.

³⁴¹ Tamtéž, inv. č. 1500, karton č. 200, pozvánka na Pionýrské klubíčko.

nyní českých obyvatel nesetkaly s větší podporou ze strany státu, ale všestranné možnosti kulturního i sportovního vyžití se zde přece jen poměrně rychle objevily.

Závěrem

Obnova Nového Města pod Smrkem po druhé světové válce byl jednoznačně dlouhodobý a finančně nákladný proces. Příchod sovětské armády v květnu 1945 proto představuje jakýsi důležitý mezník. Na jednu stranu znamená radost z osvobození, na straně druhé nalezneme strach a nejistotu o vlastní budoucnost u místních převážně německých obyvatel, které čekal odsun za hranice státu. Naštěstí sem přicházeli téměř od počátku odsunových akcí noví osídlenci, což městu pomohlo v jeho zotavení. Opět se zde rozvíjely vzdělání, kultura i pracovní příležitosti. To samozřejmě neznamena, že by tehdejší situace byla jednoduchá. V bezprostředně poválečných letech se totiž město nacházelo ve velice špatném stavu a starousedlíci i nově přichozí obyvatelé měli první roky značně znepríjemněné kvůli dopadům druhé světové války. Především oblast zásobování se potýkala s nedostatky ještě dlouhé roky po osvobození. Přesto se celkově životní úroveň postupně výrazně zlepšila. Souvisí s tím i technický pokrok, který usnadňoval leckterou práci nebo přinášel nové druhy zábavy, například televize.

Do poválečných událostí významně zasáhly změny v politickém smýšlení lidí, neboť již během nacistické okupace narůstala podpora levice. Z této situace dokázala velice šikovně těžit Komunistická strana Československa, které možná právě vývoj v onom neklidném období let 1938–1945 předurčil brzký nástup k totální moci, a to navíc za podpory významné části obyvatel Československa. Tento mocenský vzestup pak završil politický převrat v únoru 1948 a teprve v příštích letech přicházelo vystřízlivění občanů, kteří mnohdy na vlastní kůži pocítili tvrdost nově nastoleného totalitního režimu. Vezmeme-li ovšem v úvahu, že si Nové Město prošlo několika roky pod německou nadvládou a muselo se zapojit do válečného zbrojení, tak se po roce 1945 jednalo skutečně o znatelné změny k lepšímu.

Velkou ztrátu pro město představuje, že se nedochovala původní radnice, která po staletí zdobila zdejší náměstí. Spolu s ní zaniklo ohromné množství dokumentů, které by se dnes daly využít k dalšímu zkoumání minulosti. Pokud by radnice neshořela, bylo by jistě zajímavé zjistit, jak by se dále tato dominanta náměstí využívala nebo jak by se měnila podoba okolní plochy. Toto a mnoho dalších otázek spadá již spíše do oblasti alternativní historie. Jenže události založené na „kdyby“ historii netvoří a je třeba ji brát takovou, jakou ji naši předci vytvořili. Zároveň by mělo jít o jakési ponaučení pro současnou, ale také budoucí generace, aby se i ony snažily zajistit prosperitu obce a lepší život pro sebe samé a pro své potomky. Při psaní uplynulých

kapitol jsem často upozoroval morální či věcný příspěvek místních obyvatel ke zlepšení životních podmínek. Například v souvislosti s tenisovým hřištěm se v archivních materiálech nachází text, v němž se mj. píše o jeho vytvoření jako o zpříjemnění kdysi pustého místa u nádraží.³⁴² Je tu tedy zřejmý kladný vztah k tomuto místu. Taktéž se lze dočíst o různých příspěvkových činnostech podniků i jednotlivců, což vše jen podporovalo růst města. Nynější generace by se proto měly snažit, aby se také na ně mohlo jednou vzpomínat s podobně laskavými slovy.

Historický vývoj Nového Města pod Smrkem do jisté míry souvisí s jeho polohou a právě ona odedávna částečně předurčuje jeho další směřování. Rudné průzkumy v průběhu 20. století naznačily pokus o návrat ke slavné hornické minulosti. Jenže tuto etapu má Nové Město zřejmě definitivně za sebou a již skončila též proslulost v textilním průmyslu. Zbývá tedy čekat, jaký osud potká tuto část republiky v příštích letech.

Sledované období, totiž léta 1945–1960, znamenalo pro obec položení základů pro další rozvoj. Podporu získal například místní textilní závod Textilana, který se po druhé světové válce zase zabýval výhradně produkcí textilu. Další velkou proměnou procházely místní školství a další vzdělávací instituce jako veřejná knihovna nebo městské muzeum. Zlepšování životní úrovně pak pokračovalo i po roce 1960 a zdálo by se, že Nové Město pod Smrkem čeká slibná budoucnost. Ta se ovšem dodnes, ani po příchodu demokracie, bohužel stále nenaplnila.

³⁴² Tamtéž, inv. č. 1491, karton č. 200, šetření ohledně tenisového hřiště v Novém Městě pod Smrkem z 28. 4. 1950.

Seznam tabulek

Tabulka 1. Výsledky voleb do Ústavodárného národního shromáždění roku 1946 (zdroj: NEDOMANSKÝ, Ludvík – TOMSA, Jaroslav a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, Liberec: Severografia 1984, s. 52)

Tabulka 2. Návrh na přejmenování ulic z roku 1946 (zdroj: Státní okresní archiv Liberec, fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem, inv. č. 1198, karton č. 168)

Tabulka 3. Přehled o výrobě a počtu zaměstnanců v novoměstské Textilaně (zdroj: NEDOMANSKÝ, Ludvík – TOMSA, Jaroslav a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, Liberec: Severografia 1989, s. 27)

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

a) archivní prameny:

Osobní archiv Karla Nádeníka.

Osobní archiv Tomáše Hniličky.

Severočeské muzeum v Liberci

historická expozice – minulost textilního průmyslu na Liberecku.

Státní okresní archiv Liberec

fond: Městský národní výbor Nové Město pod Smrkem.

fond: Okresní národní výbor Frýdlant v Čechách.

b) rozhovory s pamětníky:

Rozhovor autora s Jiřím Železným, 18. 11. 2011.

Rozhovor autora s Karlem Nádeníkem, 20. 1. 2012, 3. 2. 2012, 24. 2. 2012, 26. 2. 2012.

c) tiskem vydané prameny:

ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš a kol., *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Dokumenty z českých archivů [CD]*, Středokluky: Zdeněk Susa 2011, ISBN 978-80-86057-67-5.

ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš a kol., *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Dokumenty z českých archivů, 1. díl, Češi a Němci do roku 1945: Úvod k edici*, Středokluky: Zdeněk Susa 2010, ISBN 978-80-86057-66-8.

ARBURG, Adrian von – STANĚK, Tomáš a kol., *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Dokumenty z českých archivů, 2. díl, 1. svazek, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*, Středokluky: Zdeněk Susa 2011, ISBN 978-80-86057-71-2.

Literatura:

ANDĚL, Rudolf – KARPAŠ, Roman a kol., *Frýdlantsko: Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec: Nakladatelství 555 2002, ISBN 80-86424-18-9.

ARBURG, Adrian von – DVOŘÁK, Tomáš – KOVAŘÍK, David a kol., *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno: Matice moravská 2010, ISBN 978-80-86488-70-7.

BERGMANOVÁ, Vlasta, *Textilana v obrazech a datech*, Liberec: Technická univerzita v Liberci 2008, ISBN 978-80-7372399-6.

CUHRA, Jaroslav – ELLINGER, Jiří – GJURIČOVÁ, Adéla – SMETANA, Vít, *České země v evropských dějinách, 4. díl*, Praha – Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka 2006, ISBN 80-7185-794-7.

ČAREK, Jiří, *Městské znaky v českých zemích*, Praha: Academia 1985.

FOGL, Miroslav – CRHA, Ladislav – ŘÍHA, Radim, *100 let trati Frýdlant v Čechách – Jindřichovice pod Smrkem*, Praha: SAXI 2002.

HORÁKOVÁ, Libuše – BLÁHA, Jiří – NÁDENÍK, Karel, *Nové Město pod Smrkem 1584–1984: Přehled významných událostí z historie města a připojených obcí*, Nové Město pod Smrkem: Komise cestovního ruchu Městského národního výboru 1983.

KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1945–1948*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991, ISBN 80-04-25699-6.

KARPAŠ, Roman a kol., *Jizerské hory: O mapách, kamení a vodě*, Liberec: Roman Karpaš 2009, ISBN 978-80-87100-08-0.

KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 4. díl, Ml – Pan*, Praha: Libri 2000, ISBN 80-85983-16-8.

KURAL, Václav, *Místo společenství – konflikt!: Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1994, ISBN 80-85864-04-5.

NÁDENÍK, Karel a kol., *Smrk: Král Jizerských hor*, Liberec: Roman Karpaš 2008, ISBN 978-80-87100-04-2.

NÁDENÍK, Karel – JELÍNEK, Rostislav, *Nové Město pod Smrkem: 100 let Nového Města pod Smrkem ve fotografii*, Nové Město pod Smrkem: Městský úřad Nové Město pod Smrkem 2001, ISBN 80-902887-2-3.

NÁDENÍK, Karel – JEŘÁBEK, Karel, *Nové Město pod Smrkem: Epizody ze života města a jeho obyvatel*, Nové Město pod Smrkem: Městský úřad Nové Město pod Smrkem 2004.

NEDOMANSKÝ, Ludvík – TOMSA, Jaroslav a kol., *150 let textilní výroby v Novém Městě pod Smrkem*, Liberec: Severografia 1989.

NEDOMANSKÝ, Ludvík – TOMSA, Jaroslav a kol., *Nové Město pod Smrkem: 400 let 1584–1984*, Liberec: Severografia 1984.

NEVRLÝ, Miloslav, *Kniha o Jizerských horách*, Liberec: Vestri 2007, ISBN 978-80-903029-6-9.

NEVRLÝ, Miloslav – VINKLÁT, Pavel D., *Album starých pohlednic: Frýdlantsko*, Liberec: KNIHY 555 2009, ISBN 978-80-86660-30-3.

RUDA, Vladimír a kol., *Znaky severočeských měst*, Most: Dialog 1971.

STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha: Academia – Naše vojsko 1991, ISBN 80-200-0328-2.

STANĚK, Tomáš, *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky 2005, ISBN 80-7285-062-8.

TIMA, Václav, *Nové Město pod Smrkem: Historie hornického města*, Nové Město pod Smrkem: Občanské sdružení pro obnovu a rozvoj Nového Města pod Smrkem a okolí 2010, ISBN 978-80-254-8871-3.

TIMA, Václav, *Vaňkova ulice*, in: *Novoměstské noviny*, roč. 15, č. 1, 2009.

Internet:

CENIA, *česká informační agentura životního prostředí: Kontaminovaná místa* [online], [vid. 10. 7. 2012], dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>

Příloha

Obrázek 1. Frýdlantský výběžek a Liberec v letech 1953–1954 (zdroj: *CENIA, česká informační agentura životního prostředí: Kontaminovaná místa* [online], [vid. 10. 7. 2012], dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>)

Obrázek 2. Letecký snímek Nového Města pod Smrkem a blízkých vesnic Hajniště (vlevo nahoře) a Ludvíkova pod Smrkem (vlevo dole) z roku 1953 (zdroj: *CENIA, česká informační agentura životního prostředí: Kontaminovaná místa* [online], [vid. 10. 7. 2012], dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>)

Obrázek 3. Topografická mapa Nového Města z padesátých let 20. století (zdroj: KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 4. díl, Ml – Pan*, Praha: Libri 2000, ISBN 80-85983-16-8, s. 431)

Obrázek 4. Podoba města v roce 1953 (zdroj: *CENIA, česká informační agentura životního prostředí: Kontaminovaná místa* [online], [vid. 10. 7. 2012], dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>)

Obrázek 5. Podoba města v roce 2010 (zdroj: *CENIA, česká informační agentura životního prostředí: Kontaminovaná místa* [online], [vid. 10. 7. 2012], dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>)

Obrázek 6. Pohlednice Nového Města s horami Měděnec a Smrk v pozadí roku 1960 (zdroj: Osobní archiv Karla Nádeníka)

Obrázek 7. Vzdálenější pohled na město (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 8. Město s tehdy ještě nepoškozenými a zcela zalesněnými kopci (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 9. Pohlednice zachycující střed a sever města, zatím ještě bez panelové zástavby i bez rodinných domků typu Okal (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 10. Návrh nového městského znaku od Waltera Mendeho z roku 1958 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 11. Smuteční průvod na náměstí k uctění památky zesnulého československého prezidenta Antonína Zápotockého v roce 1957 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 12. Smuteční tryzna za Antonína Zápotockého (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 13. Tryzně za A. Zápotockého přihlížely také děti (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 14. Slavnostní odhalení pamětní desky na Leninově (Dělnickém) domě 14. května 1961 u příležitosti čtyřicátého výročí založení KSČ (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 15. Renesanční radnice stojící na náměstí (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 16. Oslavy prvního výročí osvobození Československa, konané před radnicí v květnu 1946 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 17. Zřejmě jedna z posledních fotografií radnice před jejím zánikem, v pozadí se na rohu náměstí nachází Leninův dům (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 18. Stav náměstí krátce po požáru radnice v roce 1948 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 19. Trosky shořelé radnice, v nichž zmizelo ohromné množství různých cenných dokumentů; stát zůstalo jen obvodové zdivo (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 20. Z oken vyhořelé radnice lze zpozorovat restauraci Zlatá hvězda (vpravo) a dům (vlevo), který stával naproti Leninově domu (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 21. Budova Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem, do níž se úředníci přestěhovali ještě před požárem staré radnice (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 22. Pohlednice, na níž je spořitelna a podloubí na západní straně náměstí (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 23. Strhávání starých budov s podloubím, které počátkem šedesátých let 20. století vystřídala nová obytná zástavba (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 24. Strhávání domů s podloubím od severu (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 25. Holičství na severozápadním rohu náměstí, na jehož místě v pozdějších letech vyrostlo nákupní středisko Jizeran (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 26. Švermova ulice vedoucí k vlakovému nádraží; vzadu je vidět část budovy druhého stupně základní školy (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 27. Revoluční ulice s vykukujícími věžemi katolického kostela a požární zbrojnice v roce 1956 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 28. Domy ve Vaňkově ulici, na jejichž místě stojí od začátku osmdesátých let 20. století panelová zástavba (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 29. Chudobinec, z něhož se později stala mateřská škola (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 30. Porcelánka, kterou využívalo v padesátých a šedesátých letech 20. století místní JZD jako kravín; nakonec byl objekt zbourán a vznikly zde garáže (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 31. Model novoměstské textilní továrny umístěný ve stálé expozici Severočeského muzea v Liberci (zdroj: OA Tomáše Hniličky, místo a datum pořízení fotografie: Severočeské muzeum v Liberci, 20. 6. 2012)

Obrázek 32. Na přelomu 19. a 20. století byl místní podnik Ignaze Klíngera největším na Frýdlantsku (zdroj: OA Tomáše Hniličky, místo a datum pořízení fotografie: Severočeské muzeum v Liberci, 20. 6. 2012)

Obrázek 33. Ve druhé polovině padesátých a na počátku šedesátých let 20. století probíhal v okolí města rudný průzkum; na snímku je vchod do štoly Děti Izraele (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 34. Sborovna na druhém stupni základní školy (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 35. Kino Svoboda (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 36. Plán na adaptaci kina z 21. ledna 1950 (zdroj: Státní okresní archiv Liberec, fond: Okresní národní výbor Frýdlant v Čechách, inv. č. 148, karton č. 168)

Obrázek 37. Pohled hledištěm k plátnu, jehož promítací plocha činila 366 x 274 cm (zdroj: SOkA Liberec, fond: Okresní národní výbor Frýdlant v Čechách, inv. č. 148, karton č. 168)

Obrázek 38. Slavnostní průvod sokolů roku 1947, kdy se uspořádalo první veřejné cvičení Sokola (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 39. Pochod sokolů Frýdlantskou ulicí (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 40. Průběh rozšiřování fotbalového hřiště v roce 1956 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 41. Zvětšení fotbalového hřiště si vyžádalo úpravu okolní plochy (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrazová příloha

Obrázek 1. Frýdlantský výběžek a Liberec v letech 1953–1954 (zdroj: CENIA, česká informační agentura životního prostředí: *Kontaminovaná místa* [online], [vid. 10. 7. 2012], dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>)

Obrázek 2. Letecký snímek Nového Města pod Smrkem a blízkých vesnic Hajniště (vlevo nahoře) a Ludvíkova pod Smrkem (vlevo dole) z roku 1953 (zdroj: CENIA, česká informační agentura životního prostředí: Kontaminovaná místa [online], [vid. 10. 7. 2012], dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>)

Obrázek 3. Topografická mapa Nového Města z padesátých let 20. století (zdroj: KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 4. díl, Ml – Pan*, Praha: Libri 2000, ISBN 80-85983-16-8, s. 431)

Obrázek 4. Podoba města v roce 1953 (zdroj: *CENIA, česká informační agentura životního prostředí: Kontaminovaná místa* [online], [vid. 10. 7. 2012], dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>)

Obrázek 5. Podoba města v roce 2010 (zdroj: *CENIA, česká informační agentura životního prostředí: Kontaminovaná místa* [online], [vid. 10. 7. 2012], dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>)

Obrázek 6. Pohlednice Nového Města s horami Měděnec a Smrk v pozadí roku 1960
(zdroj: Osobní archiv Karla Nádeníka)

Obrázek 7. Vzdálenější pohled na město (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 8. Město s tehdy ještě nepoškozenými a zcela zalesněnými kopci (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 9. Pohlednice zachycující střed a sever města, zatím ještě bez panelové zástavby i bez rodinných domků typu Okal (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 10. Návrh nového městského znaku od Waltera Mendeho z roku 1958 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 11. Smuteční průvod na náměstí k uctění památky zesnulého československého prezidenta Antonína Zápotockého v roce 1957 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 12. Smuteční tryzna za Antonína Zápotockého (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 15. Renesanční radnice stojící na náměstí (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 16. Oslavy prvního výročí osvobození Československa, konané před radnicí v květnu 1946 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 17. Zřejmě jedna z posledních fotografií radnice před jejím zánikem, v pozadí se na rohu náměstí nachází Leninův dům (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 18. Stav náměstí krátce po požáru radnice v roce 1948 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 19. Trosky shořelé radnice, v nichž zmizelo ohromné množství různých cenných dokumentů; stát zůstalo jen obvodové zdivo (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 20. Z oken vyhořelé radnice lze zpozorovat restauraci Zlatá hvězda (vpravo) a dům (vlevo), který stával naproti Leninově domu (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 21. Budova Místního národního výboru v Novém Městě pod Smrkem, do níž se úředníci přestěhovali ještě před požárem staré radnice (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 22. Pohlednice, na níž je spořitelna a podloubí na západní straně náměstí
(zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 23. Strhávání starých budov s podloubím, které počátkem šedesátých let 20. století vystřídala nová obytná zástavba (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 24. Strhávání domů s podloubím od severu (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 25. Holičství na severozápadním rohu náměstí, na jehož místě v pozdějších letech vyrostlo nákupní středisko Jizeran (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 26. Švermova ulice vedoucí k vlakovému nádraží; vzadu je vidět část budovy druhého stupně základní školy (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 27. Revoluční ulice s vykukujícími věžemi katolického kostela a požární zbrojnice v roce 1956 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 28. Domy ve Vaňkově ulici, na jejichž místě stojí od začátku osmdesátých let 20. století panelová zástavba (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 29. Chudobinec, z něhož se později stala mateřská škola (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 30. Porcelánka, kterou využívalo v padesátých a šedesátých letech 20. století místní JZD jako kravín; nakonec byl objekt zbourán a vznikly zde garáže (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 31. Model novoměstské textilní továrny umístěný ve stálé expozici Severočeského muzea v Liberci (zdroj: OA Tomáše Hniličky, místo a datum pořízení fotografie: Severočeské muzeum v Liberci, 20. 6. 2012)

Obrázek 32. Na přelomu 19. a 20. století byl místní podnik Ignaze Klingera největším na Frýdlantsku (zdroj: OA Tomáše Hniličky, místo a datum pořízení fotografie: Severočeské muzeum v Liberci, 20. 6. 2012)

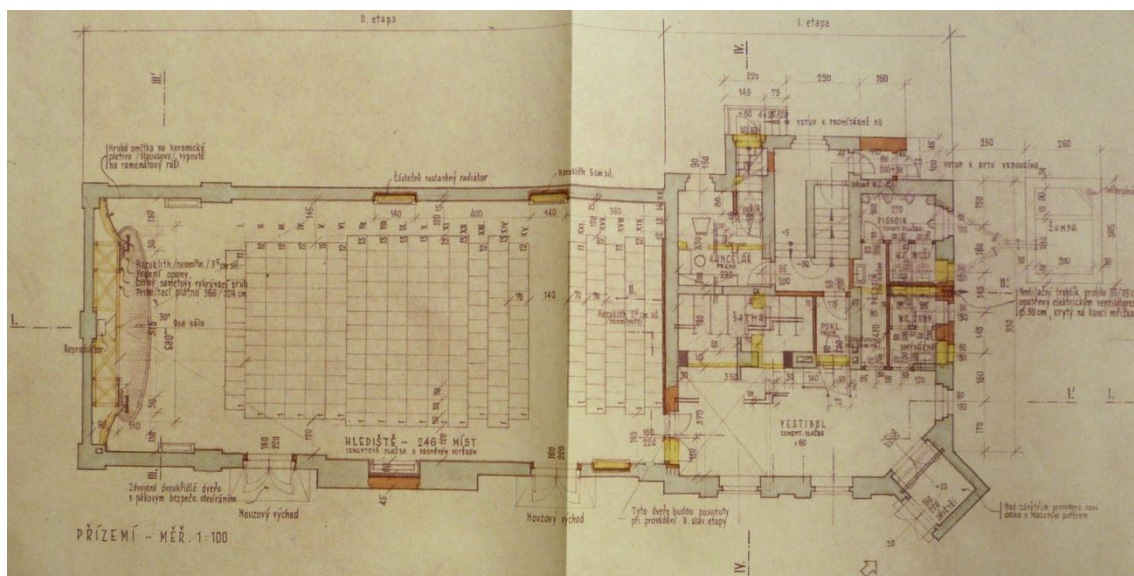
Obrázek 33. Ve druhé polovině padesátých a na počátku šedesátých let 20. století probíhal v okolí města rudný průzkum; na snímku je vchod do štolý Děti Izraele (zdroj: OA Karla Nádeníka)

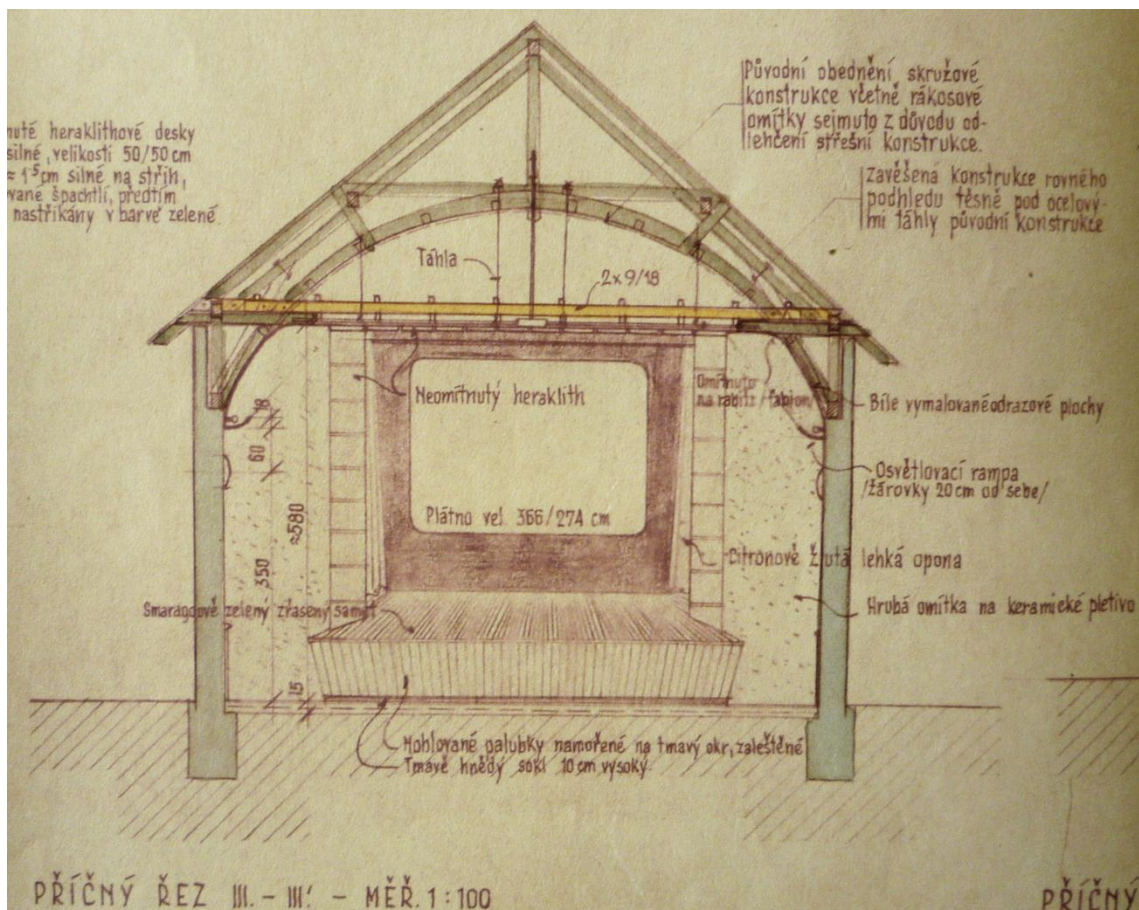
Obrázek 34. Sborovna na druhém stupni základní školy (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 35. Kino Svoboda (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 36. Plán na adaptaci kina z 21. ledna 1950 (zdroj: Státní okresní archiv Liberec, fond: Okresní národní výbor Frýdlant v Čechách, inv. č. 148, karton č. 168)

Obrázek 37. Pohled hledištěm k plátnu, jehož promítací plocha činila 366 x 274 cm (zdroj: SOkA Liberec, fond: Okresní národní výbor Frýdlant v Čechách, inv. č. 148, karton č. 168)

Obrázek 38. Slavnostní průvod sokolů roku 1947, kdy se uspořádalo první veřejné cvičení Sokola (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 39. Pochod sokolů Frýdlantskou ulicí (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 40. Průběh rozšiřování fotbalového hřiště v roce 1956 (zdroj: OA Karla Nádeníka)

Obrázek 41. Zvětšení fotbalového hřiště si vyžádalo úpravu okolní plochy (zdroj: OA Karla Nádeníka)